

DENACIFIKAČNÍ PROCES V RAKOUSKU V PRVNÍM POVÁLEČNÉM ROCE

MARKÉTA NĚMCOVÁ

Obsah

I. Úvod	11
II. Stať	15
1. <i>Denacifikace prováděná v okupační zóně Spojených států amerických</i>	15
1.1 Hlavní rysy amerického plánování poválečného uspořádání v Rakousku ...	15
1.1.1 Příprava plánů	15
1.1.2 Provizorní příručka vojenské správy v Rakousku	19
1.2 Denacifikace prováděná americkými okupačními úřady (5/1945–2/1946) ...	23
1.2.1 Květen 1945–červen 1945	24
1.2.1.1 Horní Rakousy	27
1.2.1.2 Salcbursko	31
1.2.1.3 Tyroly	33
1.2.2 Červenec 1945–říjen 1945	36
1.2.2.1 Horní Rakousy	45
1.2.2.2 Salcbursko	47
1.2.3 Listopad 1945–únor 1946	49
2. <i>Denacifikace prováděná v okupační zóně Sovětského svazu</i>	51
2.1 Hlavní rysy sovětského plánování poválečného uspořádání v Rakousku ...	51
2.1.1 Příprava plánů	51
2.1.2 Provizorní nařízení o válečných komandaturách	52
2.1.3 Prozatímní státní vláda Karla Rennera a její programová prohlášení ...	53
2.2 Denacifikace prováděná rakouskými úřady státní správy (4/1945–4/1946) ...	56
2.2.1 Duben 1945–červen 1945	57

2.2.1.1 První denacifikační opatření	57
2.2.1.2 Ústavní zákon č. 13 ze dne 8. května 1945 o zákazu NSDAP ...	61
2.2.1.3 Prováděcí nařízení	66
2.2.2 Červenec 1945–listopad 1945	72
2.2.2.1 Další formální problémy	72
2.2.2.2 Výsledky denacifikačního procesu v druhé polovině roku 1945	74
2.2.2.3 Postoj povolených politických stran k denacifikaci	82
2.2.3 Listopad 1945–duben 1946	87
2.2.3.1 Změna rakouských vnitropolitických priorit	87
2.2.3.2 Změna priorit jednotlivých okupačních mocností	90
III. Závěrečné shrnutí	91
IV. Přílohy	96
V. Seznam zkratk	101
VI. Prameny a literatura	103

I. Úvod

Zpřetrhat všechny stávající vazby k nacionálněsocialistickému Německu, odpoutat se od myšlenkového světa nacionálního socialismu, od jeho překrouceného vidění lidství a zločinných praktik, odsoudit nositele zvrhlých idejí a vyzdvihnout mravní integritu těch, kteří se nenechali strhnout k adoraci zla, násilí a nenávisti, uzavřít tuto ponuru kapitolu evropských a národních dějin – to patřilo k prvním svobodným rozhodnutím nových držitelů moci v zemích osvobozených od nacionálněsocialistické nadvlády.

Potřeba celospolečenské očisty od nacionálního socialismu (denacifikace) vystala, kromě Německa a Itálie, velmi naléhavě také v zemích se silnou předválečnou afiliací k tomuto politickému světonázoru. Ve 30. letech byly v zemích jako Rakousko, Maďarsko a Chorvatsko ustaveny autoritářské fašistické režimy, které se nejpozději s vypuknutím války prohlásily za Hitlerovy spojence, anebo s jeho Říší, jako v případě Rakouska, s velkým nadšením splynuly. Poválečný denacifikační proces měl být tedy přinejmenším tak rozsáhlý, jak hluboká byla ideologická kontaminace těchto zemí.

Předložená práce se zabývá charakterem a průběhem denacifikačního procesu, který byl v prvním poválečném roce, od května 1945 do dubna 1946, v Rakousku prováděn pod vedením nejen jednotlivých okupačních mocností, ale i (v sovětské okupační zóně) rakouských správních úřadů. Autorka si kladla otázku, jak si jednotliví aktéři denacifikaci představovali a jak se jejich představy splnily? Zda a proč byli nuceni ze svých plánů slevit? S jakými problémy se denacifikační úřady musely potýkat a jak je vyřešily? Jaké byly výsledky denacifikačního procesu v dubnu 1946? I když denacifikace probíhala až do roku 1949, je možné ji – vzhledem k původním plánům, z hlediska dosažených výsledků v dubnu 1946 a z pohledu dalších měsíců její realizace – označit už po roce za úspěšnou? Pokud ne, proč?

Struktura studie

Práce je vystavěna na konfrontaci dvou rozdílných denacifikačních modelů, které můžeme na rakouském území v době od května 1945 do dubna 1946 rozlišit: a) denacifikace prováděná v americké okupační zóně americkými denacifikačními úřady podle amerických denacifikačních směrnic, (b) denacifikace prováděná v sovětské okupační zóně rakouskými úřady státní správy podle denacifikačních zákonů Prozatímní státní vlády Karla Rennera. Dění v sovětské okupační zóně je věnována větší pozornost

proto, že denacifikační proces byl v listopadu 1945 formálně sjednocen a v dalších měsících na celém rakouském území realizován podle zákonů přijatých Prozatímní státní vládou Karla Rennera.

Použitá literatura

Odborná literatura, jež se váže k tématu rakouské denacifikace v prvním poválečném roce, je uvedena na konci práce. Obecně lze říci, že cenných (tj. informačně nabitých, faktograficky přesných a od aktuálních politických tlaků oproštěných) textů bylo v roce 2000 velmi málo. V této souvislosti je třeba uvést, že denacifikace se jako téma rakouského historického výzkumu objevuje až v 80. letech 20. století zprvu pod tlakem společenských skandálů souvisejících s nepřiznanými aktivitami rakouských občanů během II. světové války (*Waldheimaffäre*) a pak jako odpověď nastupující generace mladých historiků na snahy rakouských poválečných politických garnitur bagatelizovat podíl rakouských obyvatel na zločinech nacionálního socialismu.

Práce pocházející z 80. let mají tedy buď výrazně apologetické (Stiefel, *Entnazifizierung in Österreich*, Wien 1981) nebo naopak akuzační (Meissl, *Verdrängte Schuld, verfehlte Sühne*, Wien 1986) rysy. K nejhodnotnějším textům vypracovaným v této době patří disertační práce Olivera Rathkolba a jeho časopisecky uveřejněné studie, disertační práce Josefa Leidenfrost a disertační práce Güntera Bischofa. Ve všech disertacích se téma denacifikace objevuje buď jako jedna z podkapitol, nebo jako informace roztroušené v textu pojednávajícím o jiných otázkách.

V druhé vlně zájmu o denacifikační problematiku, spadající do poloviny 90. let, najdeme další zajímavé texty: Eisterer, *Französische Besatzungspolitik*, Innsbruck 1992, Tweraser, *US-Militärregierung Oberösterreich*, Linz 1995, sborníky *Niederösterreich 1945 – Südmähren 1945, Keine »Abrechnung«* a vybrané příspěvky sborníku *Inventur 45/55*.

Mnohé knihy a články, se kterými autorka pracovala a které jsou uvedeny v seznamu literatury, jsou z hlediska postupu historického výzkumu nepřínosné, protože buď opakují teze těch, kteří pracovali s archívními prameny, nebo jen jinak sestavují odstavce převzaté z jiné sekundární literatury.

Prameny

Autorka měla možnost se během přípravy textu seznámit s edicemi některých historických pramenů, z nichž k nejcennějším patřily Zápisy

z jednání Politické kabinetní rady Prozatímní státní vlády (Enderle, *Protokolle des Kabinettsrates der Provisorischen Regierung Karl Renner 1945*, Wien 1995), Dokumenty a materiály k zemským konferencím v roce 1945 (Rosner/Petrin, *Die Länderkonferenzen*, Wien 1995), Rozsudek Lidového soudu ve Vídni ve věci obžalovaných z masakru v káznici Stein (Jagschitz, *Stein, 6. April 1945*, Wien 1995).

Dále pracovala se sbírkami rakouských zákonů (Věstník státních zákonů pro Republiku Rakousko 1945, Věstníky spolkových zákonů pro Republiku Rakousko 1946–1957), s dobovými periodiky (*Neues Österreich*, 1945) a ojedinele s memoárovou literaturou (Schärf, Schöner).

Snaha využít nezveřejněné prameny americké regionální okupační správy sídlící v letech 1945–1955 v Salcburku ztroskotala na tom, že příslušné fondy byly v roce 2000 v Salcburském zemském archívu neuspořádané a navíc v takovém množství, že není v silách jednoho člověka je všechny být jen letmo projít. Dny archívního studia se zúročily v seznámení se s Provizorní příručkou vojenské správy v Rakousku a v možnosti odkázat na příslušné prameny i na jiných místech 1. kapitoly.

Poděkování

Autorka práce děkuje Ing. Radomíru Tylšovi, Ing. Davidu Kafkovi, MUDr. Ulrichu Holterovi a dalším členům Rotary clubů v Hradci Králové a ve Welsu za velkorysé zajištění ročního pobytu v Rakousku. Za cenný komentář a kritické připomínky k předloženému textu děkuje svým konzultantům Univ. Prof. Dr. Ernstu Hanischovi, PhDr. Miroslavu Kunštátovi, prof. PhDr. Jiřímu Peškovi a Univ. Doz. DDr. Oliveru Rathkolbovi.

Poznámka k vydání práce v nakladatelství Karolinum

Práce, kterou nyní držíte v rukou, je výsledkem autorčina stipendijního pobytu na Paris-Lodron Universität v Salcburku v letech 2000–2001. Text vychází z odborné literatury, která byla k tomuto tématu tehdy k dispozici. Poslední aktualizací práce prošla na konci roku 2002, krátce předtím, než byla na jaře roku 2003 na Fakultě sociálních věd Univerzity Karlovy v Praze úspěšně obhájena jako rigorózní.

V průběhu následujících let se poválečná denacifikace v Rakousku dostala do popředí zájmu (nejen rakouských) historiků a politologů, díky němuž bylo zveřejněno několik nových studií. Zájemci o toto téma by jistě

neměli opominout práci Wolfganga Muellera vydanou v roce 2005 pod názvem *Die Sowjetische Besatzungszone in Österreich 1945–1955 und ihre politische Mission*. Pohled na sovětskou okupační zónu v Rakousku doplňuje edice pramenů *Sowjetische Politik in Österreich, 1945–1955: Dokumente aus russischen Archiven*, vydané taktéž v roce 2005. Aktuální diskuse o denacifikaci je často spojována s otázkami odškodnění nucené/otrocké práce a arizovaného majetku. V tomto směru doporučuji výstupy *Historikerkommission der Republik Österreich* pod vedením Clemense Jablonera, které byly publikovány od roku 2003 v celkem 32 svazcích.

1. Denacifikace prováděná v okupační zóně Spojených států amerických

„Vstupujete do Rakouska jako vítězové i jako osvoboditelé.“¹

1.1 Hlavní rysy amerického plánování poválečného uspořádání v Rakousku

1.1.1 Příprava plánů

Sledujeme-li zpětně linii vzniku konkrétních představ americké ať civilní či vojenské administrativy o budoucím poválečném uspořádání na území říšských *Donau- und Alpengauen*, zjistíme, že první návrhy tohoto charakteru začaly americké úřady vypracovávat v polovině roku 1944, krátce poté, co prezident Franklin D. Roosevelt vyjádřil souhlas se symbolickou poválečnou přítomností amerických jednotek ve Vídni. Příprava detailních plánů je spojena až s definitivním přijetím okupační zóny na rakouském území, jež prezident Roosevelt oznámil dne 8. prosince 1944.²

Příčinou strategie odkladu (*Strategy of Postponement*), uplatňované do jara 1944, byl jednak geopolitický nezájem Spojených států amerických o oblast střední a jihovýchodní Evropy podpořený snahou nezaplést se do mocenských svárů Velké Británie a Sovětského svazu (a definitivně tak nerozbit tuto jen velmi křehkou velmocenskou koalici) a jednak již tradiční izolacionismus americké společnosti a neochota jejích politických představitelů angažovat se v evropských záležitostech déle, než bude nezbytně nutné, a stát se tak policejním strážníkem tohoto věčně rozhádaného kontinentu.

Od léta roku 1944 můžeme sledovat plánovací činnost hned několika vládních institucí.³

¹ Information (Education Section MTOUSA (ed.), Austria. A Soldier's Guide (o. O., o. J.). Dle Beer, S.: Die US-amerikanische Besatzungspolitik in Österreich bis Herbst 1945. In: Rautensteiner/Etschmann, Österreich 1945, s. 211.

² Tweraser, US-Militärregierung Oberösterreich, s. 20.

³ Všechny americké vládní instituce, jež se zabývaly plánovací činností v době války, tak pro období poválečné, zpracovávaly informace poskytované Úřadem strategických služeb (*Office of Strategic Services, OSS*). OSS byl založen v roce 1942 a sídlil ve Washingtonu. Dne 20. září 1945 byl sice prezidentem Trumanem zrušen, ale část jeho zaměstnanců se stala základem pro Protišpionážní agenturu (*Counter Intelligence Agency, CIA*).

Úkolem OSS bylo 1. získávat, vyhodnocovat a analyzovat informace, které by mohly podpořit válečné úsilí proti mocnostem Ose; 2. naplánovat a provést akce, jež by napomohly získat informace využitelné ve válce proti Ose; 3. vést psychologickou válku s nepřátelským vojenským blokem a propagandisticky působit na obyvatelstvo v zázemí.

Plány ryze vojenské pro období válečné i poválečné byly připravovány ministerstvem války, ministerstvem válečného námořnictva a s nimi úzce spolupracujícím Spojeným sborem náčelníků štábů (*Combined Chiefs of Staff*) se sídlem ve Washingtonu, Vrchním velitelstvím spojeneckých expedičních sil (*Supreme Headquarters Allied Expeditionary Forces, SHAEF*) se sídlem v Londýně a Vrchním velitelstvím spojeneckých sil ve Středomoří (*Allied Forces Headquarters of Supreme Command Mediterranean Theater, AFHQ*) se sídlem v italské Casertě.

Samostatné plány připravovaly i americké civilní úřady: ministerstvo zahraničí úzce spolupracující s Evropskou poradní komisí (*European Advisory Commission*) se sídlem v Londýně, ministerstvo financí, ministerstvo hospodářství a další.

Dvě čelní ministerstva – války a zahraničí – se často dostávala kvůli poválečným plánům do velmi ostrých interních sporů, které se podařilo eliminovat až v prosinci 1944 vytvořením Výboru koordinujícího činnost ministerstva zahraničí, války a námořnictva (*State-War-Navy-Coordinating-Committee*), v rámci kterého býval jediný zde zastoupený civilní orgán (dodejme, že s tichou podporou prezidenta Roosevelta) pravidelně přehlasován. Ministerstvo zahraničí, chce se říci na oplátku, přestalo informovat úřady americké vojenské administrativy o průběhu a stavu diplomatických jednání.⁴

Zmiňme alespoň v hrubých rysech přípravu plánů a především pak plány samotné, jak byly vypracovány v rámci americké vojenské administrativy, která nejpozději od prosince 1944 získala nad civilními úřady naprostou převahu. Jak jsme již uvedli, plány vznikaly paralelně na třech místech – ve Washingtonu, v Londýně a v italské Casertě.

Federal Records of World War II, Volume II: Military Agencies (Washington, D. C. 1951), s. 14. Dle Leidenfrost, *Die amerikanische Besatzungsmacht*, s. 56–57.

⁴ Vrchní velitel amerických vojsk v Německu gen. Lucius D. Clay vzpomíná na své poslední dny před přesunem do Evropy: „Ohlédnu-li se nazpět, považuji za překvapující, že jsem nenavštívil Ministerstvo zahraničních věcí ani jsem nemluvil s žádným jeho úředníkem. Ba ani mi nikdo nenavrhl, abych to udělal. Nikdo mě tenkrát nepoučil o vlivu tohoto ministerstva na okupační režim a na vojenskou správu a já se domnívám, že si to tenkrát nikdo neuvědomoval.“ Obdobně vrchní velitel amerických vojsk v Rakousku gen. Mark W. Clark v srpnu 1945: „Nevěděl jsem, odkud přišly moje jednotky, (...) jaká ujednání byla uzavřena s Rusy (...), že s nimi ještě musím vyjednat svůj vstup do Rakouska a získat od nich povolení k tomu, aby se moje velitelství mohlo usadit ve Vídni.“

Peterson, E. N.: *The American Occupation of Germany. Retreat to Victory*. Michigan 1977, s. 57. et Schmitt, H. A. (ed.): *U.S. Occupation in Europe after World War II*. Lawrence 1978, s. 143. Dle Leidenfrost, *Die amerikanische Besatzungsmacht*, s. 39.

Prvním dokumentem, který se týkal přímo bývalého rakouského území, byla Spojená směrnice pro vojenskou správu v Německu před porážkou nebo kapitulací (*Combined Directive for Military Government in Germany Prior to Defeat or Surrender, CCS 551*), vypracovaná dne 28. dubna 1944 v ústředí Spojeného sboru náčelníků štábů (*Combined Chiefs of Staff*) ve Washingtonu. Jejím iniciátorem byl vrchní velitel spojeneckých pozemních vojsk gen. Dwight D. Eisenhower, který požadoval vyjasnění zásad okupační politiky pro Německo. Součástí této direktivy se stal i Dodatek B: Politický průvodce Rakouskem (*Appendix B: Political Guide for Austria*), který definoval zásady politiky západních Spojenců vůči rakouskému území.

Z tohoto dokumentu vyplývá, že Rakousko mělo být po porážce či kapitulaci Hitlerovy Říše stejně jako území předválečného Německa okupováno, přičemž cílem okupace Rakouska mělo být osvobození tohoto území ze jha německé nadvlády a příprava svobodného a nezávislého rakouského státu. Příslušníci spojeneckých jednotek měli kromě jiného zajistit, aby Rakušané poválečnou okupací netrpěli a měli jim (Rakušanům) poskytnout prostor pro vlastní politické aktivity. Za žádoucí direktiva CCS 551 označila přátelské chování vojáků spojeneckých armád vůči místnímu rakouskému obyvatelstvu.

Jako spousta jiných záležitostí se i tato direktiva a především její liberálně pojatý Dodatek B staly předmětem vyhrčeného sporu v rámci americké administrativy, neboť (v této chvíli) ministerstvo financí v čele s Henry Morgenthauem požadovalo celkové zpřísnění navrhované směrnice. V Rakousku měly být zavedeny stejné direktivy jako v Německu (tzn. JCS 1067) a celé území mělo být zahrnuto do plánu radikální agrarizace. Kompromisu, že bývalé rakouské území bude oproti území německému (v hranicích z roku 1937) v plánech západních Spojenců požívat „výsadnějšího“ postavení a „jemnějšího“ zacházení, bylo dosaženo obtížně a vlastně jen pod podmínkou, že Rakousko nebude nikdy postaveno na roveň jiným osvobozeným zemím, jako např. Belgii, Dánsku, Polsku nebo Československu.

Přímo v Evropě vznikaly vojenské plány západních Spojenců v Londýně v rámci Vrchního velitelství spojeneckých expedičních sil (*SHAEF*) a v Casertě při Vrchním velitelství spojeneckých sil ve Středomoří (*AFHQ*).

V Londýně byla dne 10. dubna 1944 vytvořena společná anglo-americká Plánovací jednotka Rakousko (*Austrian Planning Unit*) jako součást tzv. Německého oddělení (*German Country Unit*). Její existence byla však po celé léto roku 1944 nejistá a hrozilo jí zrušení. Nakonec, v sou-

vislosti s tím, že Spojené státy americké převzaly zodpovědnost za jednu ze zón na obsazeném/osvobozeném rakouském území, bylo toto oddělení zachováno, rozšířeno a navíc rozděleno na dvě samostatné plánovací jednotky britskou a americkou. V lednu 1945 byla americká část Plánovací jednotky Rakousko přeměněna na Kontrolní radu Spojených států amerických pro Rakousko (*US Group Control Council for Austria, USGCC/Austria*), která začala s přípravou detailních plánů postupu jednotlivých oddělení budoucí okupační správy na ještě přesně nevymezeném rakouském území.

Od května 1944 byly plány budoucího poválečného uspořádání na rakouském území vytvářeny paralelně také v italské Casertě. V souvislosti s invazí západních Spojenců v Normandii a úspěšným postupem na francouzském území byla na přelomu července a srpna 1944 veškerá plánovací činnost v Casertě ukončena a přesunuta do Londýna. Na podzim 1944 se však fronta v západní Evropě zastavila a západní Spojenci dospěli k názoru, že rakouské území bude pravděpodobně osvobozeno/obsazeno z jihu, a tak byla plánovací činnost v Casertě obnovena. Převzetím veškeré zodpovědnosti byl dne 28. prosince 1944 pověřen vrchní velitel amerických jednotek ve Středomoří (*Mediterranean Theater of Operation USA, MTOUSA*) gen. Joseph T. McNarney.

V Casertě, kam do března 1945 dorazila z Londýna i větší část Kontrolní rady Spojených států amerických pro Rakousko (*USGCC/Austria*), byly vypracovány především Polní příručka vojenské správy (*Field Handbook on Military Governments*), 12 tzv. funkčních návodu (*Functional Manuals*), které navazovaly na kapitoly uvedené Polní příručky a podrobně je rozpracovávaly, dále Základní plán vojenské správy (*Basic Plan for Military Government*) určený velitelům jednotlivých divizí a 39 směrnic určujících politiku amerických jednotek v některých zvláštních oblastech okupační správy (*Policy Directives*)⁵.

Snad je to možné považovat za škodolibou náhodu, ale v dubnu 1945 se ukázalo, že Rakousko bude obsazeno anglo-americkými jednotkami přece jenom ze západu a severozápadu a nikoliv z jihu. Směrnice původně

⁵ Např.: Kontrola veřejných informací v Rakousku, Kontrola rakouských vzdělávacích institucí, Váleční zločinci, Kontrola cen a distribučních sítí, Zničení nacistické strany a očista nacistického personálu (*Dissolution of Nazi Party and Purge of Nazi Personnel*) etc. Status of Planning for Austria by the United States Group Control Council Austria at Caserta. 23. 4. 1945. NA-RG 59-740. 00119 Control (Austria)/4-2345 CS/MU. Dle Leidenfrost, Die amerikanische Besatzungsmacht, s. 54.

určené pouze pro okupační správu německého území, které měla velení III., VI. a VII. americké armády k dispozici, byly co nejrychleji adaptovány na rakouské poměry. Během několika málo dní byla sestavena Provizorní příručka vojenské správy v Rakousku (*Provisional Handbook for Military Government in Austria, April 1945, Supreme Headquarters Allied Expeditionary Force Area*) a revidována Polní rukojeť 27-5 (*Field Manual 27-5*). Prakticky okamžitě bylo započato také s přesunem důstojníků odborně připravených pro okupační správu rakouského území z italské Caserty přes Paříž k jednotlivým americkým armádám pohybujičím se v jihoněmeckém prostoru.

Přes veškerou snahu zůstaly v rozhodující fázi mnohé americké jednotky bez jakýchkoliv instrukcí, jak postupovat na právě obsazeném rakouském území. Stejně se nezdařil ani přesun důstojníků určených k výstavbě okupační správy, pouze v konvojích III. americké armády gen. George S. Pattona byla hrstka těchto odborníků přítomna. Většina z nich se na místo určení dostala teprve v červenci, resp. srpnu 1945 – tedy dva až tři měsíce po obsazení rakouského území americkými jednotkami.⁶

1.1.2 Provizorní příručka vojenské správy v Rakousku

Provizorní příručka vojenské správy v Rakousku (*Provisional Handbook for Military Government in Austria*, dále jen Provizorní příručka, resp. *Provisional Handbook*) se skládala z rozsáhlého úvodu do problematiky okupační správy a ze dvaceti kapitol, které byly věnovány jednotlivým oblastem výkonu okupačního dozoru a poskytovaly detailní instrukce, jak na obsazeném území postupovat např. v otázkách veřejné bezpečnosti, kontroly informací, správy veřejných financí, obnovy demokratického vzdělávacího systému či demokratického právního řádu apod.

Úvod Provizorní příručky zdůrazňoval základní cíle americké politiky vůči Rakousku: 1. oddělení Rakouska od Německa (*disannexation, administrative separation of Austria from Germany*); 2. zničení NSDAP a vymýcení fašistické a nacionálněsocialistické ideologie (*dissolution of the Nazi Party, eradication of Fascism and Nazism*); a 3. demokratizaci celé společnosti (*establishment of democracy*).

Cíle „(...) zničit v Rakousku nacismus, fašismus a německý militarismus a odstranit jejich veškerý vliv z veřejného, kulturního a hospodářského života

⁶ Leidenfrost, Die amerikanische Besatzungsmacht, s. 15.

Rakušanů⁴⁷ mělo být dosaženo několikerým způsobem: a) zákazem činnosti NSDAP a všech jí podřízených či s ní souvisejících organizací; b) zrušením nacionálněsocialistické a obecně diskriminační legislativy; c) a především totální výměnou společenskopolitických elit.

Citujme k poslednímu zamýšlenému opatření ustanovení Provizorní příručky: „(15.) Záměrem Nejvyššího velitele spojeneckých expedičních sil v Rakousku je odstranit a vyloučit všechny aktivní nacionální socialisty, fašisty, německé militaristy a horlivé příznivce nacionálního socialismu ze všech rakouských institucí, které disponují rozhodovací pravomocí, a z významných vládních pozic či míst ve státním úřednickém aparátu.“⁴⁸

Provizorní příručka rozeznávala v souvislosti s plánovaným procesem politické očisty dvě základní skupiny inkriminovaných osob, jež se od sebe lišily předpokládanými sankčními opatřeními: a) skupinu osob, které musely své dosavadní postavení bezpodmínečně opustit (*Mandatory Removal Categories*), a b) osoby, o jejichž propuštění rozhodovali sami příslušníci vojenské okupační správy v daném místě (*Discretionary Removal Categories*).

Seznam stranickopolitických a dále zejména úřednických funkcí, pro které byl Provizorní příručkou stanoven okamžitý odchod z místa a na které se často vztahoval také příkaz k okamžité internaci (tzv. *Automatic Arrest List*), byl obsažen v Přehledu A (*Table A*), jež byl připojen jako dodatek ke IV. kapitole Provizorní příručky. Mezi tzv. **Mandatory Removal Categories** patřili: 1. váleční zločinci uvedení na centrálních seznamech hledaných osob; 2. členové Nacionálněsocialistické německé strany dělnické (*NSDAP*) z doby před 13. 7. 1938 a všichni funkcionáři této strany od pozice vedoucího místní skupiny až po členy stranické kanceláře; 3. členové formací (*Gliederungen*) NSDAP: všichni členové Ochranného sboru (*Schutzstaffel, SS*) z doby před 13. 7. 1938, důstojníci částí SS: *Allgemeine SS* a vybrané důstojnické šarže *Waffen SS*, všichni ilegální členové Úderných oddílů (*Sturmabteilung, SA*) a důstojníci SA, funkcionáři Hitlerovy mládeže (*Hitlerjugend, HJ*), Svazu německých dívek (*Bund der deutschen Mädel, BDM*), Nacionálněsocialistického německého svazu studentů (*Nationalsozialistischer deutscher Studentenbund*), Nacionálněsocialistického svazu docentů (*NS-Dozentenbund*), Spolku

⁴⁷ „An immediate objective of the Military Government of the Supreme Commander, AEF, in Austria will be to destroy Nazism, Fascism and German Militarism in Austria and to remove all of their influences from the public, cultural and economic life of the Austrian people.“

Provisional Handbook for Military Government in Austria, s. 31.

⁴⁸ Provisional Handbook for Military Government in Austria, s. 31.

nacionálněsocialistických žen *NS-Frauenschaft*, Nacionálněsocialistického automobilového svazu (*NS-Kraftfahrkorps*, *NSKK*) a Nacionálněsocialistického leteckého sboru (*NS-Fliegerkorps*, *NSFK*); 4. funkcionáři (zde osmi uvedených) přidružených organizací (*angeschlossene Verbände*): Říšským svazem německých úředníků (*Reichsbund der Deutschen Beamten*) počínaje a Nacionálněsocialistickým svazem učitelů (*NS-Lehrerbund*) konče; 5. funkcionáři (zde osmi) organizací kontrolovaných NSDAP (*betreute Organisationen*): od Hnutí německých žen (*Deutsches Frauenwerk*) po Říšský svaz docentů (*Reichs-Dozentenschaft*); 6. funkcionáři (osmnácti) NSDAP ovlivňovaných organizací: od Říšské pracovní služby (*Reichsarbeitsdienst*, *RAD*) po organizaci označenou v Provizorní příručce pouze anglickým názvem bez německého ekvivalentu *The Austrian League* (snad Vlastenecká fronta, pozn. M. N.); 7. nositelé stranických ocenění a řádů; 8. vysoká a vyšší centrální a regionální byrokracie, členové Tajné státní policie (*Geheime Staatspolizei*, *GESTAPO*), Bezpečnostní služby (*Sicherheitsdienst*, *SD*); 9. v oblasti justice: lidé, kteří v době od 1. září 1933 (sic) stanuli – byť jen velmi krátce – na nejvyšších postech justičního aparátu až po předsedy zemských soudů a vrchní státní návladní; 10. zaměstnanci vojenské a civilní administrativy okupovaných území; 11. vysoce postavení funkcionáři organizace *Todt*; 12. v hospodářství: šest skupin; 13. v říšské branné moci (*Wehrmacht*): důstojníci generálního štábu a důstojníci ve vedoucím postavení.⁹

Tzv. **Discretionary Removal Categories**, uvedené v Přehledu B (*Table B*) Provizorní příručky, zahrnovaly tři skupiny osob – militaristy (*militarists*), horlivé příznivce nacionálního socialismu (*ardent Nazi sympathizers*), fašisty (*Fascists*) – o jejichž propuštění z funkce či úřadu rozhodovali příslušní důstojníci americké vojenské správy na základě toho, jak dalece byly tyto osoby involvovány do systému nacionálněsocialistické diktatury.¹⁰ Na tyto tři skupiny osob se již nevztahovalo nařízení o okamžité internaci.

Za militaristy měli být považováni ti rakouští důstojníci, kteří by mohli představovat pokračování „německé militaristické tradice“¹¹. Zatímco mezi horlivé příznivce nacionálního socialismu patřilo 14 skupin osob (od úředníků v nejvyšších vládních pozicích zaměstnaných na těchto místech po 13. březnu 1938 až po učitele-důvěrníky na školách základního stupně)¹²,

⁹ Provisional Handbook for Military Government in Austria, s. 38–45.

¹⁰ Provisional Handbook for Military Government in Austria, s. 33–34.

¹¹ Provisional Handbook for Military Government in Austria, s. 45.

¹² Provisional Handbook for Military Government in Austria, s. 45–46.

za fašisty měli být podle autorů Provizorní příručky považováni příslušníci pouze dvou organizací.

Citujme vlastně jediný odstavec, kterým se denacifikační direktiva určená pro Rakousko podstatně odlišovala od té, jež byla vypracována pro Německo. „Termín fašista (*Fascist*), jak se užívá v této Provizorní příručce, se vztahuje, kromě všech cizorodých fašistických prvků v Rakousku, také na členy či příznivce rakouských totalitárních organizací vyznávajících ideologie či programy, které se svým obsahem blíží programu nacistické strany v Německu anebo fašistické strany v Itálii. Příkladem jsou rakouské paramilitární organizace **Domobrana** (Heimwehr) a **Vlastenecká fronta** (Vaterländische Front). Vládní úředníci jmenovaní do funkce v letech 1934–1938, v období Dollfusova-Schuschniggova režimu, by měli být, dříve než jim bude znovu dovoleno získat významnou vládní funkci, postavení v některé z institucí, jež disponuje rozhodovací pravomocí, či místo ve státním úřednickém aparátu, velmi pečlivě prověřeni kvůli možným fašistickým afiliacím.“¹³ Zřejmě ani není třeba upozorňovat na to, že pokud by byl právě jen tento odstavec důsledně realizován, tak by pravděpodobně došlo k zcela zásadní, strukturální proměně budoucí rakouské vnitropolitické scény.

Zamyslíme-li se nad právě uvedenými americkými směrnicemi, neunikne nám, jak nevyváženě měli být postihováni příslušníci jednotlivých společensko-politických a profesních skupin. Pozornost americké okupační správy se měla soustředit především na strukturu NSDAP a z ní vycházející politické a byrokratické funkce. Klauzule rekriminalizující příznivce austrofašistického režimu – s úmyslem sankcionovat střední vrstvy za jejich širokou, třebaže mnohdy jen pasivní, podporu nedemokratických režimů ustavených na rakouském území v první polovině 20. století – dále rozšířila dosah zamýšlené politické očisty.

Oproti tomu mělo být jak hospodářství, tak vojsko očištěno pouze na nejvyšších postech; ve své podstatě nebyly tyto oblasti denacifikačním procesem významně zasaženy. Pravděpodobným důvodem pro tak shovívavý postup zejména v hospodářské sféře byla snaha Spojených států amerických podpořit ekonomickou obnovu země a uspíšit odchod amerických okupačních jednotek z Rakouska.¹⁴ V případě potrestání příslušníků nepřátelských

¹³ Provisional Handbook for Military Government in Austria, s. 46.

¹⁴ „Západní spojenci usilovali v Rakousku – více než v Německu – o rychlou ekonomickou obnovu, aby vyvážili hospodářskou nestabilitu po I. světové válce. Z těchto důvodů proběhla

armád předpokládali autoři Provizorní příručky internaci ve formě držení v zajetí (jako váleční zajatci). Tato úvaha umožnila, že velká skupina rakouských obyvatel byla z denacifikačního programu předem vyloučena.

Srovnáme-li výše uvedený koncept se závěry podrobné studie o denacifikačním procesu v americké okupační zóně v Německu z pera německého historika Lutze Niethammera¹⁵, nezbyvá než konstatovat, že jak v případě Německa, tak Rakouska se program individuálně pojaté a zároveň zcela formální politické očisty stal náhražkou za celospolečenské anti-fašistické reformy, na kterých se během kontroverzní a nakonec bezvýsledné debaty o cílech Spojených států amerických vůči oběma poraženým státům ve Střední Evropě nedokázali její jednotliví aktéři shodnout.

1.2 Denacifikace prováděná americkými okupačními úřady (květen 1945–únor 1946)

Průběh denacifikačního procesu prováděného na rakouském území americkou okupační mocností během prvního poválečného roku můžeme rozdělit do několika fází, které se od sebe vzájemně liší způsobem, jakým byla denacifikační opatření prováděna, a dále jejich celkovou intenzitou.

První období jsem vymezila od května 1945 do června, resp. počátku července t. r.; tj. od příchodu amerických jednotek na území severozápadního a západního Rakouska do podpisu Smlouvy o okupačních zónách a správě města Vídně (*Abkommen betreffend die Besatzungszonen und die Verwaltung der Stadt Wien*), která přesně vymezovala rozsah americké okupační zóny na rakouském území. Toto období můžeme na základě postupu a dosažených výsledků nazvat obdobím nesystematické denacifikace.

Teprve s konsolidací celé zóny na počátku července 1945 mohli začít důstojníci americké okupační správy s opatřeními systematictějšími a důslednějšími. Druhá fáze denacifikace rakouského území pod americkou správou končí dnem 10. listopadu 1945, kdy Spojenecká rada (*Allierter Rat*) ve Vídni schválila rozšíření působnosti denacifikačních zákonů Prozatímní státní

„dekartelizace“ jen v náznamech, a to i navzdory tomu, že v Rakousku byly vybudovány velké komplexy zbrojního průmyslu. Změna majetkových a výrobních vztahů ve smyslu společenského přerozdělení se týkala pouze tzv. německého majetku, jenž byl Američany zabaven a postaven pod správu divize „Kontrola majetku“. Odhlédneme-li od dočasných konfiskací, zůstala instituce soukromého majetku jako taková nedotčena.“

Rathkolb, U.S.-Entnazifizierung in Österreich, s. 306.

¹⁵ Zejména viz Niethammer, Entnazifizierung in Bayern, s. 654.

vlády (*Provisorische Staatsregierung*) Karla Rennera na celé rakouské území. V této době je patrná (zřejmě v souvislosti s tlakem informované veřejnosti ve Spojených státech amerických) snaha jednotek americké okupační správy zpřísnit celý denacifikační proces, ale zároveň (na žádost amerického ministerstva zahraničí a díky vlivu některých vysoce postavených důstojníků regionálních zastoupení americké okupační správy) také tendence jej, resp. jeho důsledky pro vysoce postavené rakouské úředníky, zmírnit. První výjimky měly charakter precedentu a jejich udílení en masse se stalo takřka symbolem následujícího období.

Jak již bylo řečeno, dne 10. listopadu 1945 rozšířila Spojenecká rada ve Vídni platnost denacifikační legislativy přijaté Rennerovou Prozatímní státní vládou na celé rakouské území. Zatímco v ostatních zónách (sovětské, britské a francouzské) byl tak oficiálně potvrzen již delší dobu trvající stav, kdy byly tyto zákony užívány jako platné denacifikační normy, akceptovaly americké okupační úřady rozhodnutí Spojenecké rady jen velmi neochotně a až do dubna 1946 se v této zóně denacifikační řízení provádělo jak podle amerických denacifikačních směrnic, tak podle rakouských zákonů. A to v zásadě i poté, co dne 11. února 1946 předala Spojenecká rada veškerou zodpovědnost za provedení politické očisty státního aparátu a hospodářské sféry rakouské spolkové vládě Leopolda Figla a prohlásila celou denacifikaci za rakouskou výhradně vnitropolitickou záležitost.

Rozdělení této kapitoly sleduje právě vymezené fáze denacifikačního procesu tak, jak byly na území obsazeném americkými jednotkami prováděny americkými okupačními úřady.

1.2.1 Květen 1945–červen 1945

Ačkoliv se okupační správa jednotlivých rakouských zemí obsazených jednotkami III., VI. a VII. americké armády v prvních týdnech po obsazení vzájemně lišila, je možné, především na té nejnižší lokální úrovni, najít několik shodných rysů, které jsou typické pro správu celého rakouského území obsazeného americkými jednotkami a které ji zásadně odlišují především od správy území osvobozeného jednotkami Rudé armády. Dříve než uvedeme situaci, která panovala v jednotlivých zemích, zmiňme tyto charakteristické rysy.

Americké jednotky, které obsadily rakouské území v prvních květnových dnech roku 1945, nebyly předem vůbec určeny k dobytí právě rakouského území. Jednotky VII. armády, které obsadily Tyrol, byly určeny k okupaci

dnešního Bádenska-Württemberska.¹⁶ Oddíly VI. americké armády, které měly původně obsadit pouze oblast Bavorska, se v důsledku posunu fronty a posledních vojenských akcí dostaly až do Salcburku. Jedinou výjimku tvořila III. americká armáda, jejíž vrchní velitel gen. George S. Patton dostal v polovině dubna 1945 rozkaz gen. Dwighta D. Eisenhowera nepostupovat směrem na Prahu, ale soustředit veškeré síly, které se tehdy nacházely na území Bavorska, na dobytí severozápadního Rakouska. Dne 26. dubna 1945 vstoupily první hlídky 11. pancéřové divize XII. sboru III. americké armády v blízkosti Pasova na rakouské území. O tři dny později překročily jednotky (13. pancéřové divize) XX. sboru téže americké armády řeku Isar u Landau a 30. dubna 1945 dosáhly Braunau an der Inn.¹⁷

Zmatky posledních válečných týdnů a neočekávaný směr dobývání německého, resp. rakouského území způsobily, že navzdory rozsáhlé plánovací činnosti budoucí americké okupační správy rakouského území neměla převážná část amerických jednotek, které toto území skutečně obsadily, žádné směrnice, jak postupovat v prvních dnech po osvobození. Pokud byly k dispozici, byly využívány ty, jež byly určeny pro Německo. Jedině v konvojích III. americké armády gen. George S. Pattona bylo přítomno asi 60 (z celkového počtu cca 600) důstojníků odborně připravených pro správu rakouského území, kteří se v dubnu 1945 přesunuli z italské Caserty přes Paříž do jižního Německa, kde se připojili k III. americké armádě. Ti v prvních dnech částečně nahradili tak závažný nedostatek, jako je neexistence jednotných rozkazů.

Rakouské území obsazené kteroukoli z amerických armád nelze v prvních poválečných týdnech vnímat jako jednolitý celek efektivně řízený vrchním velením příslušné armády. Právě naopak. Horní Rakousy a především Salcbursko se skládaly z mnoha navzájem izolovaných územních jednotek, které vždy zahrnovaly několik obcí či větší město.¹⁸ Dočasně byly

¹⁶ Fritz Molden, člen rakouského odbojového hnutí, ve svých pamětech vzpomíná: „(...) v pracovním generálu, jehož vojska obsadila Innsbruck, visela na stěně fungl nová, z Ameriky právě dovezená mapa Stuttgartu a důstojníci celého štábu si zpočátku nedokázali vysvětlit, jak to, že okolo „Stuttgartu“ jsou tak vysoké hory.“

Molden, F.: *Fepolinski und Waschlapski auf dem berstenden Stern. Bericht einer unruhigen Jugend*. Wien 1976, s. 398. Dle Leidenfrost, *Die amerikanische Besatzungsmacht*, s. 15.

¹⁷ Tweraser, *US-Militärregierung Oberösterreich*, s. 41.

¹⁸ Tato extrémní decentralizace moci trvala (třebaže se stále klesající intenzitou, resp. stoupajícím významem regionálních vojenských správ jako určujících decision-making-centres) prakticky do počátku července 1945, kdy došlo jednak k přesnému vymezení americké okupační zóny a jednak k její celkové konsolidaci související především s příjezdem rozhodující

ustaveny konzervativní, autoritativní vojenské režimy¹⁹, jejichž velící důstojníci byli méně a méně schopni udržet mezi řadovými vojáky ještě stále potřebnou disciplínu.²⁰

Prioritou všech těchto vojenských okupačních režimů bylo zajištění veřejné bezpečnosti, obnovení fungující správy a zásobování daného území potravinami a elektrickým proudem. Již během prvních týdnů okupační správy, kdy se americké jednotky vůbec neorientovaly v prostoru, který měly spravovat, a byly odkázány pouze na tlumočníky, se ukázalo, že naplnění vytčených priorit se neobejde bez spolupráce s domácím obyvatelstvem.

Ačkoli řešení jakýchkoli otázek politického charakteru – zejména podpory demokratických politických aktivit domácího obyvatelstva a denacifikace – bylo americkou vojenskou okupační správou a priori odmítáno, v praxi se jim jednotliví velící důstojníci nevyhnuli. Většina z nich dala otevřeně najevo svou neochotu spolupracovat s představiteli levicového či levicově-liberálního politického proudu, a tak v úřadech zůstávali „nepříliš kompromitovaní“ nacionálněsocialističtí starostové, anebo byli na jejich místa dosazováni stoupenci politického katolicismu, neboť takřka výhradním konzultantem pro obsazení právě těchto míst byl katolický klérus, který v očích mnoha lokálních velitelů amerických jednotek garantoval to, že na daná místa nebudou navrhováni žádní „politici radikálové či extrémisté“. Jen v několika okresech²¹ se podařilo sociálnědemokratickým čle-

části jednotek odborně vyškolených pro výstavbu okupační správy, včetně jejího nejvyššího představitele gen. Marka W. Clarka.

Tweraser, US-Militärregierung Oberösterreich, s. 123–133.

¹⁹ Viz Rathkolb, U.S.-Entnazifizierung in Österreich, s. 306–307.

²⁰ Za flagrantní porušení vojenského nařízení „*Non-fraternization*“ byl považován sexuální styk s osobou německé či rakouské národnosti. Výmluvný je v této souvislosti případ příslušníků 506. výsadkářského-pěšího pluku, kteří, aby se vyhnuli potupnému disciplinárnímu řízení před kárnou komisí za nedodržení výše uvedeného nařízení, se před oslavami amerického národního svátku předzásobili náramky s vyraženými písmeny DP (*displaced person*, vysídlenec), neboť na vysídlenec se takový zákaz nevztahoval. O tom, do jaké míry bylo právě *Non-fraternization* nařízení řadovými vojáky respektováno, svědčí hlášení úklidové čety ze dne 7. července 1945, která den po oslavách, jež byly ze 4. července přesunuty kvůli dešti na 6. červenec 1945, našla v místě a zejména v zalesněném okolí oslav kromě jiného i nebyvalé množství ztracených vysídleneckých náramků. Není bez zajímavosti, že rakouské území obsazené/osvobozené americkými vojáky zachvátila epidemie venerických chorob, kterou se podařilo zastavit obrovskými dávkami antibiotik až v roce 1949.

Beer, S.: Die US-amerikanische Besatzungspolitik in Österreich bis Herbst 1945. In: Rauchensteiner/Etschmann, Österreich 1945. Ein Ende und viele Anfänge, s. 220–223.

²¹ Např. v Horních Rakousích to byly okresy Ried im Innkreis, Bad Aussee a Bad Ischl. Dle: Tweraser, US-Militärregierung Oberösterreich, s. 128.

nům rakouského odbojového hnutí navázat kontakt s americkou okupační správou.

Přesuňme se nyní na rovinu jednotlivých zemí a zmiňme zde panující situaci při vytváření centrální zemské správy a první denacifikační opatření.

1.2.1.1 Horní Rakousy

Hornorakouský Linec byl dobyt jednotkami Pattonovy III. americké armády dne 5. května 1945.²² Krátce poté zde byla vytvořena ústřední vojenská správa pod vedením pluk. Russela A. Snooka, která disponovala pravomocí (i když v prvních týdnech šlo spíše o deklarovaný nárok) spravovat nejen město Linec, ale i celé Horní Rakousy.

Právě Snookova regionální vojenská správa patřila z hlediska personálního složení a politického přesvědčení svých nejvýznamnějších členů k nejkonzervativnějším týmům americké armády působícím na rakouském území vůbec.²³ Jejím výlučným zájmem bylo zajištění veřejné bezpečnosti obsazeného území a vytvoření fungující regionální správy. Ke koloritu americké okupační správy hornorakouského (ale i salcburského) území během prvních poválečných měsíců patřil zákaz vyvěšování červeno-bílo-červených vlajek a zákaz jakéhokoliv styku amerických vojáků s domácím obyvatelstvem (*Non-Fraternization*). Integrovanou součástí okupační politiky byla úplná eliminace jakékoliv politické činnosti domácího obyvatelstva a jen liknavě prováděná denacifikační opatření. V prvních měsících došlo pod vedením amerických vojenských důstojníků k potlačení té nejpřirozenější demokratizační tendence – samostatné politické činnosti domácího obyvatelstva – a k ustavení demokratizační diktatury – ovšem za aktivní spolupráce těch, kteří přinejmenším svou profesní biografií zosobňovali všechny nedemokratické režimy ustavené na rakouském území v první polovině 20. století.

Ambicí americké vojenské regionální správy v Linci bylo vytvoření fungujícího, zcela apolitického nejvyššího zemského úřadu, který by formálně zastával funkci prozatímní vlády, ale ve skutečnosti by pouze přesně vykonával příkazy vydané americkými velícími důstojníky. Jak již bylo řečeno, takřka výhradním konzultantem americké okupační správy se v personálních otázkách stal katolický klérus – na regionální úrovni to byl linecký

²² Beer, S.: Die US-amerikanische Besatzungspolitik in Österreich bis Herbst 1945. In: Rauchensteiner/Etschmann, Österreich 1945. Ein Ende und viele Anfänge, s. 209.

²³ Rathkolb, U.S.-Entnazifizierung in Österreich, s. 310–313.

světící biskup Josef Fließer, který na post prozatímního hornorakouského hejtmana doporučil dr. Adolfa Eigla. Obdobným, zcela „apolitickým“ způsobem došlo k vytvoření celého kabinetu: designovaný zemský hejtman Eigl vypracoval návrh řešení celé personální otázky, který předložil jak biskupu Fließerovi, tak plk. Snookovi, jenž na Fließerovo doporučení celý návrh schválil. Prozatímní hornorakouská zemská vláda (*Provisorische Oberösterreichische Landesregierung*) nastoupila do svého úřadu dne 15. května 1945.²⁴

První a vlastně jediný pokus představitelů rakouského odbojového hnutí upozornit regionální americké vojenské vedení na závažné nedostatky (mj. na nedostatečný proces politické očisty i na těch nejvyšších místech zemské správy)²⁵ okupačního režimu ztroskotal, neboť pluk. Snook jakou-

²⁴ „Rozdělení křesel v Eiglově kabinetu (politické přesvědčení doplnil K. Tweraser podle znalostí, které měl o níže uvedených lidech sám dr. Adolf Eigl): 1. Zdravotnictví: Dr. Ferdinand Reinhart, zřejmě příznivec velkoněmectví, nebyl členem NSDAP; 2. Finance: Dr. Franz Lorenzoni, křesťanský sociál, pronásledován nacionálními socialisty, nebyl členem NSDAP; 3. Hospodářství: Dr. Josef Mahal, velkoněmecké smýšlení, člen NSDAP; 4. Spravedlnost: Dr. Hermann Garhofer, nebyl členem NSDAP; 5. Přesídlení: Dr. Victor Guttmann, pronásledován nacionálními socialisty, nebyl členem NSDAP; 6. Doprava: Dr. Josef Schlegl, křesťanský sociál, nebyl členem NSDAP; 7. Výživa: Ing. Dr. Hans Frenzel, sociální demokrat v odboji, nebyl členem NSDAP; 8. Veřejná bezpečnost: Dr. Herbert Krögler, policejní důstojník, v odboji, členem NSDAP; 9. Zemědělství: Dr. Heinrich Gleißner, křesťanský sociál, vysoká pozice v období rakouského stavovského státu, pronásledován nacionálními socialisty; 10. Restituce: Dr. Ernst Lyro, spíše křesťanský sociál, nebyl členem NSDAP; 11. Telekomunikace: Dr. Karl Oettl, nebyl členem NSDAP; 12. Sociální péče: Dr. Anton Russegger, nebyl členem NSDAP; 13. Dohled: Dr. Josef Walk, křesťanský sociál, nebyl členem NSDAP; 14. Průmysl: Dr. Alois Hobelsperger, velkoněmecké smýšlení, člen NSDAP.“
Tweraser, *US-Militärregierung Oberösterreich*, s. 143–144.

²⁵ Dne 9. června 1945 formulovaný Minimální program obsahoval kromě dalšího následující požadavky:

1. Hornorakouská vláda musí být přetvořena tak, aby reprezentovala všechny protifašistické demokratické síly a aby neustrnula ve fázi pouhé státní administrativy.
 2. Zákaz jakékoliv politické činnosti poškozuje zdravý vývoj demokratické Republiky Rakousko.
 3. K úspěšné denacifikaci je zapotřebí spolupráce mezi okupační správou a odbojovými skupinami.
 4. Žádoucí je okamžitá denacifikace zemských a obecních úřadů a privátní hospodářské sféry, stejně jako náhrada těch, jež budou muset odejít, těmi, kteří požívají důvěry demokraticky smýšlejícího obyvatelstva.
 5. Z důvodu rychlé obnovy hospodářství je třeba povolit vytvoření demokratických zemědělských svazů, odborů, průmyslových, obchodních a živnostenských komor a dalších hospodářských korporací.
 6. Je nutné povolit tisk demokratických novin.
- Dle Tweraser, *US-Militärregierung Oberösterreich*, s. 146–147.

koli takovou snahu striktně odmítl a na konci června 1945 činnost tohoto (v jeho očích, ale také v očích dr. Eigla beztak jen škodlivého) hnutí s příznačnými slovy: „(...) ještě se musí vyřešit spousta naléhavých problémů, než bude možné v Rakousku povolit demokracii“²⁶ úplně zakázal.

Zaměřme se nyní na denacifikační opatření prováděná americkou okupační správou na území Horních Rakous v prvních poválečných týdnech. Impulsem k jejich provádění se stal Dekret č. 1 (*Decret No. 1*)²⁷ vydaný gen. Dwightem D. Eisenhowerem, jenž velící důstojníky vyzýval k zajištění veřejného pořádku a bezpečnosti na právě obsazeném území.

Prvním opatřením, jež je možno sekundárně chápat i jako denacifikační, bylo zadržování významných představitelů nacionálněsocialistického režimu, kteří se skrývali na území Horních Rakous. Navzdory nesporným úspěchům – např. dne 15. května 1945 byl v blízkosti Aussee zadržen Ernst Kaltenbrunner – probíhalo zatýkání bývalých nacionálních socialistů velmi chaoticky. Jednak proto, že se na něm podílelo hned několik bezpečnostních oddělení americké okupační správy (*OSS, CIC, WCB*)²⁸ a dále americké jednotky stacionované v daném místě, a jednak proto, že postup všech těchto skupin nebyl nijak efektivně (tj. z jednoho místa) koordinován a ony si vzájemně spíše konkurovaly, než spolupracovaly.

Jak vypadala situace prvních týdnů po obsazení, popisuje referent pro otázky zdravotnictví linecké úřednické vlády dr. Ferdinand Reinhart, který navštívil na své inspekční cestě ve dnech 11.–15. května 1945 velkou část Horních Rakous: „ (...) čím dále na západ se dostával, tím idyličtější tam panovaly poměry pro naduté stranické funkcionáře a vůdce SS, kteří se sice neozbrojeni, ale přesto v dobré náladě volně proměnádovali po náměstí. Měl dojem, jako by se nenacházel v právě osvobozeném Rakousku, ale v nějakém přechodném stadiu k blahobytnému životu SS, funkcionářů NSDAP a »místních Hitleříčků«“²⁹.

Výmluvný je i příklad situace v Bad Aussee. Zde právě v den, kdy do města vstoupily americké jednotky, zadrželo tamější odbojové hnutí pod

²⁶ Beer, S.: Die US-amerikanische Besatzungspolitik in Österreich bis Herbst 1945. In: Ruchensteiner/Etschmann, Österreich 1945. Ein Ende und viele Anfänge, s. 214.

²⁷ „Erlaß No. 1., Militärregierung-Österreich. In: STAL B 68, kein Datum.“
Tweraser, US-Militärregierung Oberösterreich, s. 175, pozn. 8.

²⁸ *OSS (Office of Strategic Services)* (Úřad strategických služeb),
CIC (Counter Intelligence Corps) (Protišpionážní sbor),
WCB (War Crimes Board) (Komise pro válečné zločiny).

²⁹ Tweraser, US-Militärregierung Oberösterreich, s. 176.

vedením pozdějšího starosty Albrechta Gaiswinklera přibližně 200 představitelů místního nacionálněsocialistického režimu. Zhruba 170 jich američtí velící důstojníci den nato propustili s odůvodněním, že tyto osoby nespĺňují americká kritéria pro internaci.³⁰

V souvislosti se zmiňovaným Eisenhowerovým Dekretem č. 1 vydala regionální vojenská okupační správa nařízení č. 3 a 4, kterými na území Horních Rakous rozpouštěla NSDAP a rušila všechny nacionálněsocialistické zákony. Podkladem pro systematickou denacifikaci zaměstnanců veřejné správy se staly směrnice vypracované členy Eiglova kabinetu z pověření regionální americké vojenské správy. V platnost vstoupily dne 29. května 1945.³¹

Jejich naplňování bylo ovšem velmi liknavé a výsledky nepřilíši impoňující. Ze zpráv z inspekčních cest vykonaných jak zástupci americké regionální správy, tak členy Prozatímní zemské vlády během června 1945 po celém území Horních Rakous mj. vyplývá, že v okresech Gmunden a Vöcklabruck spolupracovali američtí velící důstojníci přímo s exponenty bývalého režimu, v okrese Ried im Innkreis byli Eiglovou Prozatímní zemskou vládou na vedoucí místa městské správy dosazeni bývalí vysoce postavení nacionální socialisté, v okresech Grieskirchen, Schärding a Braunau měla denacifikace administrativního personálu snad již začít, ale protože nebyla k dispozici náhrada, tito lidé na svých místech „prozatím“ zůstali.³²

Statistiky sestavené důstojníky americké okupační správy uvádějí, že během prvních devíti týdnů americké vojenské správy Horních Rakous bylo ze zaměstnání propuštěno nebo přímo internováno cca 5000 osob.³³ Tento údaj je však třeba brát s rezervou, neboť všechny statistiky zachycující stav prvních, krátce poválečných týdnů jsou extrémně nespolehlivé, protože byly vytvářeny teprve o několik měsíců později a zakládají se spíše na odhadech, než na přesně ověřených datech.³⁴

³⁰ Leidenfrost, Die amerikanische Besatzungsmacht, s. 493.

³¹ Odejít měli: 1. staří bojovníci (*alte Kämpfer*) NSDAP a s ní spojených organizací; 2. úředníci, kteří byli zároveň členy Rakouské legie (*Österreichische Legion*); 3. vyšší úředníci, kteří byli v úřadě od března 1938; 4. úředníci, kteří se podíleli na realizaci obzvláště zavržených činů; 5. všichni, kteří kromě svého zaměstnání ve státní správě zastávali funkci v NSDAP, za kterou byli placeni z říšských zdrojů.

Tweraser, US-Militärregierung Oberösterreich, s. 176.

³² Tweraser, US-Militärregierung Oberösterreich, s. 176–177.

³³ Tweraser, US-Militärregierung Oberösterreich, s. 175.

³⁴ Na extrémní nespolehlivost těchto statistik upozorňuje jednak Oliver Rathkolb (Rathkolb, U.S.-Entnazifizierung in Österreich, s. 308.) a jednak Kurt Tweraser (Tweraser, US-Militärregierung Oberösterreich, s. 175.).

1.2.1.2 Salcbursko

Předání bývalé říšské župy Salcbursko proběhlo bez větších problémů poté, co jednotky VI. americké armády pod vedením gen. Wadea H. Haislipa a gen. Franka W. Milburna dobyly v noci ze 3. na 4. května 1945 bývalé hlavní župní město Salcburk.³⁵

Stejně jako v případě amerických jednotek, které obsadily území severních Tyrol, nešlo o jednotky připravené na správu rakouského území. Představitelé americké regionální vojenské správy, ustavené po několika dnech plných logistických zmatků v Salcburku, postupovali podle nařízení, jež měli k dispozici – těch, která byla určena pro okupační správu německého území. Kromě jiného zakázali vyvěšování červeno-bílo-červených vlajek, vyžadovali striktní dodržování *Non-Fraternization* nařízení a v prvních dnech odmítali kontakty se salcburskou politickou reprezentací.

Dne 10. května 1945 – přes veškeré pochyby a nedůvěru – uznal vojenský velitel města Salcburku dr. Adolfa Schemela, vysoce postaveného člena právě založené salcburské skupiny Rakouské lidové strany (*Österreichische Volkspartei, ÖVP*) a společného kandidáta obou nejsilnějších politických stran na post budoucího salcburského zemského hejtmana, za svého poradce pro řešení všech záležitostí, jež se měly týkat země Salcbursko. Tento první úspěch posílil snahu čelních představitelů Lidové strany a Socialistické strany Rakouska (*Sozialistische Partei Österreichs, SPÖ*) vytvořit Prozatímní zemskou vládu a prosadit její uznání u amerických vojenských představitelů. Dne 23. května 1945 byla Prozatímní salcburská zemská vláda (*Provisorische Salzburger Landesregierung*) pod vedením dr. Adolfa Schemela a Alberta Neumayra v pozici zemského hejtmana-zástupce za SPÖ americkými okupačními úřady skutečně ustavena, oficiální jmenovací dekret však z rukou plk. Russela Janzana obdržela o čtrnáct dní později.³⁶

Jak je patrné, nepostupovaly úřady americké okupační správy v Salcburku vůči zemské politické reprezentaci tak striktně a nekompromisně jako regionální vedení okupační správy v Linci. Vytvoření Prozatímní salcburské zemské vlády však ani v tomto případě nelze chápat jako oficiální uznání politických stran působících na tomto území, resp. podporu samostatných politických aktivit domácího obyvatelstva. Politické strany se

³⁵ Gurley, L. F.: Der Einmarsch der amerikanischen Armee in Westösterreich, April/Mai 1945. In: Rauchensteiner/Etschmann, Österreich 1945. Ein Ende und viele Anfänge, s. 151.

³⁶ Beer, S.: Die US-amerikanische Besatzungspolitik in Österreich bis Herbst 1945. In: Rauchensteiner/Etschmann, Österreich 1945. Ein Ende und viele Anfänge, s. 217.

i nadále pohybovaly v jen obtížně definovatelném vakuu – nebyly ani povoleny, ani zakázány, byly trpěny. Třebaže americké úřady poskytly Prozatímní salcburské zemské vládě jistý prostor k vlastní aktivitě, byl jen velmi malý a Schemelova vláda byla hlavně nejvyšším rakouským úřadem, který zajišťoval bezproblémový výkon americké okupační správy na salcburském území.

Toto (z hlediska politických stran naprosto neudržitelné) provizorium, kdy zemská vláda disponovala jen velmi omezenými pravomocemi a fungovala spíše jako pouhý překladatel a vykonavatel předložených nařízení, začaly dvě nejsilnější politické strany v polovině června 1945 kritizovat a dne 21. června 1945 zaslaly regionální americké vojenské správě memorandum s názvem Program k rozšíření a stabilizaci role politických stran v zemi a k urychlení reorganizace a denacifikace vlády (*Programm zur Ausweitung und Stabilisierung der Rolle der politischen Parteien im Land und zur Beschleunigung der Reorganisation und Entnazifizierung der Regierung*), ve kterém požadovaly: 1. uznání politických stran a zajištění jejich plnoprávného postavení; 2. reorganizaci zemské a obecní správy podle demokratických zásad; 3. podporu při vyslání zástupce Prozatímní salcburské zemské vlády do Vídně.³⁷ Na tuto žádost vojenská správa v Salcburku bezprostředně vůbec nereagovala, první rozhodnutí v tomto ohledu lze zaznamenat teprve na konci července, resp. v první polovině srpna 1945.

Denacifikace probíhala v Salcbursku podle stejného schématu jako v Horních Rakousích a v Tyrolích – nejdříve byli zatýkáni bývalí vysoce postavení nacionální socialisté a později se začalo se systematickou denacifikací zaměstnanců veřejné správy. Situace prvních týdnů po obsazení vypadala však v Salcburku poněkud konfúzněji než na ostatním území obsazeném jednotkami amerických armád. Neustále se střídající personál jak regionální vojenské okupační správy, tak především jednotlivých do denacifikačního procesu zapojených míst neměl přibližně do 3. srpna 1945 k dispozici směrnice, které by upřesnily denacifikační postup na rakouském území, a užíval těch, které byly sestaveny pro Německo.

Mediálně velmi úspěšné bylo zatýkání nacionálněsocialistických prominentů. V blízkosti Kitzbühelu byl 9. května 1945 dopaden Hermann Göring, na bavorsko-salcburském pomezí se na jednom selském dvoře skrýval Julius Streicher, který byl zatčen 24. května 1945. K prvním internovaným patřil

³⁷ Leidenfrost, Die amerikanische Besatzungsmacht, s. 273.

rovněž salcburský župní vůdce Gustav Scheel a nacionálněsocialistickým režimem velmi ceněný spisovatel Karl Springenschmid.³⁸

S velkými problémy byl spojen proces systematického prověřování politické minulosti jednotlivých zaměstnanců veřejné správy. Především proto, že vedení americké vojenské správy v Salcburku vytrvale prosazovalo směrnice určené pro denacifikační proces v Německu, a dále proto, že jejich naplnění bránilo rozbujelé podvádění, udavačství a politický intervencionismus.

Svou výpovědní hodnotu mají četné stížnosti zaslané regionální vojenské správě v Salcburku jak jednotlivými rakouskými obyvateli, tak pozorovateli OSS, jež shodně upozorňují na vleklou a víceméně jen selektivně prováděnou denacifikaci úředníků všech úrovní veřejné správy a tlumočnicků zaměstnaných přímo americkými okupačními úřady.³⁹

1.2.1.3 Tyroly

Severní Tyroly a především město Innsbruck představují na rakouském území jakousi osvobozovací výjimku. Když jednotky VII. americké armády genpor. Alexandra M. Patche dne 4. května 1945 vstoupily do bývalého hlavního města říšské župy Tyroly-Vorarlbersko, byl Innsbruck již osvobozen, ulice byly zaplněné jásajícím antifašisticky smýšlejícím obyvatelstvem a všude visely rakouské státní vlajky. Dne 1. května 1945 se totiž tyrolské odbojové skupině pod vedením dr. Karla Grubera podařilo ochromit moc významných představitelů regionálního nacionálněsocialistického režimu a neutralizovat vliv župní správy. Dne 4. května 1945 předal Karl Gruber jménem Výkonného výboru (*Exekutivausschuß*) gen. Edwardu H. Brooksovi, velícímu důstojníkovi VI. sboru VII. americké armády, moc nad celým městem. O den později byly VII. americké armádě oficiálně předány severní Tyroly, část spolkové země Salcbursko a část Vorarlberska.⁴⁰

V krátkém období – od 1. do 4. května 1945 – rozhodl Výkonný výbor o zákazu činnosti NSDAP a všech s ní přímo spojených organizací, o rozpuštění stranických struktur a zabavení veškerého majetku. Všichni politicky zatížení funkcionáři NSDAP a členové SS měli být zadrženi a internováni v pracovním táboře Reichenau bei Innsbruck. Dne 11. května 1945

³⁸ Leidenfrost, Die amerikanische Besatzungsmacht, s. 485.

³⁹ Viz dále Leidenfrost, Die amerikanische Besatzungsmacht, s. 486–489.

⁴⁰ Gurley, L. F.: Der Einmarsch der amerikanischen Armee in Westösterreich, April/Mai 1945. In: Rauchensteiner/Etschmann, Österreich 1945. Ein Ende und viele Anfänge, s. 149–150.

vyhlásil Výkonný výbor pracovní povinnost pro bývalé politické vůdce NSDAP a pro všechny příslušníky oddílů SS a SA. Ještě do konce května 1945 bylo navrženo propuštění všech osob z vedoucích postavení v centrální zemské administrativě, z vedení významných firem a z institutů Innsbrucké univerzity.⁴¹

Americké jednotky, které do Innsbrucku 4. května 1945 přišly, a zvláště ty, které zde zůstaly jako součást vojenské správy, byly ohromeny jednak samotnou existencí Výkonného výboru a jeho (nejen v případě denacifikace) rozsáhlou aktivitou. Protože se během května 1945 jen v Innsbrucku vystřídaly tři vojenské správy, byl Výkonný výbor vlastně jediným orgánem, který zajišťoval soustavný výkon správy daného území – z tohoto důvodu nebyl nikdy zrušen a dne 23. května 1945 jej podplk. Watts přeměnil na Prozatímní tyrolskou zemskou vládu (*Provisorische Tiroler Landesregierung*) a dr. Karla Grubera jmenoval prozatímním zemským hejtmanem.

Na konci května 1945 se však americká vojenská správa ustavila mnohem pevněji a začala mnohé dosavadní pravomoci prozatímní zemské vlády přebírat a v celém rozhodovacím procesu jednoznačně dominovat. To s sebou neslo i revizi některých dřívějších rozhodnutí rakouských úřadů. Někteří Výkonným výborem či Prozatímní zemskou vládou dosazení úředníci byli americkými úřady „kvůli své činnosti před květnem 1945“ propuštěni, a naopak někteří bývalí nacionální socialisté na svých (často vlivných) postech na příkaz americké vojenské správy zůstali, anebo na taková místa dokonce znovu nastoupili.

S upevňováním americké vojenské správy na tyrolském území souviselo i nařízení vydané na konci května 1945, které přikazovalo odzbrojení pořádkových milicí rakouského odbojového hnutí, jediných bezpečnostních sborů Prozatímní tyrolské zemské vlády. Tam, kde jednotky CIC nedostatečně zastaly svou úlohu anebo vůbec nespolupracovaly s místními úřady, jako např. v silně nacifikovaném okrese Kufstein⁴², využili zadržení nacionální socialisté a vysídlení situace ve svůj prospěch a během asi desetidenního bezpečnostního vakua zmizeli. Rakouské policii ani četnictvu se už nikdy nepodařilo všechny bývalé internované zpátky zajistit.

Prvním ryze americkým denacifikačním opatřením na obsazeném rakouském území bylo zatýkání vysoce postavených představitelů bývalého režimu. Podle zprávy vypracované Paulem R. Sweetem bylo v polovině června

⁴¹ Eisterer, *Französische Besatzungspolitik. Tirol und Vorarlberg 1945/46*, s. 184.

⁴² Eisterer, *Französische Besatzungspolitik. Tirol und Vorarlberg 1945/46*, s. 185.

1945 na území obsazeném jednotkami VII. americké armády zadrženo mezi 500–1000 bývalých nacionálních socialistů, jejichž jména byla uvedena na Seznamu automatických zatčení.⁴³

Tyto nepřilíš imponující statistické údaje lze opět vysvětlit především tím, že na tomtéž úkolu pracovaly kromě několika bezpečnostních oddělení americké vojenské správy (*Public Safety Branch, CIC, OSS, WCB*)⁴⁴ také jednotky rakouské policie a četnictva a nyní téměř poloilegálně působící milice rakouského odbojového hnutí. Aktivity jednotlivých organizací se překrývaly a v atmosféře vzájemné konkurence nemohly být ani výsledky příliš přesvědčivé.

Tristní poměry panovaly v polovině června 1945 mezi zaměstnanci tyrolské veřejné správy. Kupříkladu z celkového počtu 250 úředníků innsbrucké městské administrativy bylo k 15. červnu 1945 starostou města dr. Antonem Melzerem propuštěno pouze 20 osob a 5 internováno. Přitom sám Melzer uvedl, že by přibližně 40 % celého personálu mělo ještě projít denacifikačním řízením. Téměř nedotčena zůstala i bývalá nacionálněsocialistická župní správa, jejichž cca 500 úředníků až na výjimky převzala tyrolská zemská správa.

Kromě toho, že sama vojenská správa akceptovala mnohé bývalé nacionálněsocialistické funkcionáře z vlastní vůle, za zbylé se – téměř vždy úspěšně – přimluvil prozatímní zemský hejtman dr. Gruber. Snad není třeba ani dodávat, že dr. Gruber držel svou ochrannou ruku nejen nad zemskými úředníky, ale také nad politicky zatíženými podnikateli a spoustou bývalých řadových členů NSDAP.

Tato situace se výrazně nezměnila ani po 9. červenci 1945, kdy rakouské území severních Tyrol připadlo pod správu Francie.

Jak zhodnotit první fázi denacifikace rakouského obyvatelstva tehdy žijícího pod správou amerických vojenských jednotek? Kromě zatýkání prominentů bývalého režimu⁴⁵ se období obsazení západního a severozá-

⁴³ Privatsammlung Paul R. Sweet, Austrian R&A Report No. 11, Political Development in Land Tirol, 15. Juni 1945, s. 13. Dle Rathkolb, U.S.-Entnazifizierung in Österreich, s. 313.

⁴⁴ *Public Safety Branch* – Veřejná bezpečnost.

⁴⁵ Kromě již uvedených byli americkými jednotkami zatčeni župní vedoucí Tyrol a Vorarlberska Franz Hofer, salcburský župní vedoucí Gustav Adolf Scheel a župní vedoucí Horního Podunají August Eigruher. Zatýkání bylo součástí kampaně, která se do jisté míry stala soutěží mezi CIC, WCB a OSS o to, která z těchto organizací získá „největší válečnou trofej“, přičemž byly interně rozdělovány body podle toho, jak vysokou hodnotu měl zadržovaný.

Leidenfrost, Die amerikanische Besatzungsmacht, s. 481–482.

padního Rakouska a dočasné americké vojenské správy, resp. pozvolné konstituce správy okupační, vyznačuje prakticky nekoordinovanou, velmi laxně a jen selektivně prováděnou denacifikací s (jak jinak než) omezenými výsledky. Do konce června 1945 bylo na území obsazeném americkou armádou propuštěno či zadrženo cca 8000 osob.⁴⁶

Vysvětlení spočívá především v tom, že jednotky amerických armád nebyly připraveny ani na obsazení rakouského území, ani na provádění rozsáhlého denacifikačního programu. Některé z nich byly v prvních chvílích bez jakýchkoliv příkazů. Většina amerických velících důstojníků na denacifikaci rezignovala a jednoznačně upřednostnila obnovení zásobování potravinami a elektrickou energií na daném území, zajištění lékařské péče a dále zajištění válečných zajatců a vysídlenců z různých částí Evropy. Naléhavé denní úkoly zastínily stejně tak potřebnou obnovu demokratických politických poměrů.

1.2.2 Červenec 1945–říjen 1945

V prvních dvou červencových týdnech roku 1945 přistoupila nejvyšší administrativa Spojených států amerických k několika významným krokům, jež vedly ke konsolidaci americké zóny v Rakousku a k vytvoření institucionálního rámce, mj. i pro systematickou denacifikaci.

Dne 5. července 1945 byl gen. Mark W. Clark⁴⁷ pověřen, aby převzal zodpovědnost za správu de iure ještě neexistující americké okupační zóny v Rakousku a aby vykonával jak funkci vrchního velitele amerických ozbrojených sil stacionovaných na tomto území, tak funkci vysokého komisaře zastupujícího Spojené státy americké ve Spojenecké radě⁴⁸ ve Vídni.

O čtyři dny později, dne 9. července 1945, byla podpisem mezi-spojenecké Smlouvy o okupačních zónách a správě města Vídně (*Abkommen, betreffend die Besatzungszonen und die Verwaltung der Stadt Wien*) přesně vymezena americká zóna. Spojené státy americké na základě této smlouvy postoupily velkou část území obsazeného/osvobozeného svými jednotkami

⁴⁶ Tento údaj je opět jen přibližný, přesné údaje se nezachovaly. Rathkolb, U.S.-Entnazifizierung in Österreich, s. 308.

⁴⁷ K osobě gen. M. W. Clarka a jeho činnosti v Rakousku viz Bischof, Mark W. Clark und die Aprilkrise 1946, s. 229–252.

⁴⁸ Vídeňská Spojenecká rada (*Allierter Rat*) vznikla dne 4. července 1945 na základě Smlouvy o spojenecké kontrole v Rakousku, tzv. První kontrolní dohodě. (*Abkommen über die Alliierte Kontrolle in Österreich, vom 4. Juli 1945*) In: Rauchensteiner, Der Sonderfall, s. 339–342.

ostatním okupačním mocnostem a ponechaly si pouze Salcbursko a část Horních Rakous ležící na pravém břehu Dunaje (*Oberösterreich-Süd*). Ve Vídni jim byly přiděleny okrsky Neubau, Josefstadt, Hernal, Alsergrund, Währing a Döbling.⁴⁹

Dne 14. července 1945 byla inaktivována VI. americká armáda, která byla přeměněna na jednotky Ozbrojených sil Spojených států amerických v Rakousku (*United States Army Forces in Austria, USFA*). Tyto jednotky měly nahradit dosavadní působení obou demobilizovaných amerických armád, i.e. měly garantovat bezpečnost celé americké okupační zóny. Součástí USFA bylo také Zastoupení Spojených států amerických při Spojenecké komisi pro Rakousko (*U.S. Element, Allied Commission for Austria, USACA*), kde působili důstojníci odborně připravení pro výstavbu americké okupační správy v Rakousku. USACA se dělila do třinácti zvláštních divizí⁵⁰, jejichž úkolem bylo prosazovat v dané oblasti příslušnou okupační politiku. Uvedme instituce americké okupační správy, jež byly do procesu politické očisty rakouské společnosti zapojeny.

Denacifikační problematika spadala do působnosti Vnitropolitické divize. Toto oddělení bylo nejvyšší americkou institucí, která byla do celého procesu zapojena. Zde byly připravovány již kompletní kvantitativní přehledy. Hlavní tíhu celého programu měly nést jednotky Zvláštního oddělení Veřejné bezpečnosti, které působily jak na úrovni lokální, tak regionální. Úkolem místních jednotek Zvláštního oddělení bylo získat úřední a osobní akta župní správy a dále veškeré záznamy pořízené policejními jednotkami, jež se týkaly trestné činnosti páchané na území bývalých říšských žup, nebo „podezřelých“ aktivit monitorovaných bezpečnostními jednotkami bývalého režimu. Tyto informace sloužily k ověření dat, která uváděli sami prošetřovaní lidé v denacifikačních dotaznících. Administrativní část zajiš-

⁴⁹ Abkommen, betreffend die Besatzungszonen und die Verwaltung der Stadt Wien, vom 9. Juli 1945. Punkt 2. Nordwestliche (amerikanische) Zone. In: Rauchensteiner, Der Sonderfall, s. 342–343.

⁵⁰ „1. Legal Division (Právní divize), 2. Finance Division (Finanční divize), 3. Internal Affairs Division (Vnitropolitická divize), 4. Economics Division (Hospodářská divize), 5. Naval Division (Lodní divize), 6. Political Division (Politická divize), 7. Reparations, Deliveries, Restitution Division (Divize pro reparační, demontážní a restituční otázky), 8. Social Administration Division (Divize pro sociální otázky), 9. Displaced Persons Division (Divize pro vysídlené), 10. Civilian Supply Division (Divize pro veřejné zásobování), 11. Communications and Transport (Komunikace a doprava), 12. Air Division and Military Division (Letecká a vojenská divize), 13. Education Division (Divize pro vzdělávání).“
Liebl, Die Umerziehung der österreichischen Bevölkerung, s. 38–39.

tovaly zemské úřady Zvláštního oddělení, které dotazníky rozesílaly, zpětně shromažďovaly a vyhodnocovaly. Pokud bylo nutné některý případ zvláště prověřit, podílely se na následných šetřeních jednotky CIC a OSS.⁵¹

Položení pevných institucionálních základů americké okupační správy v Rakousku a především její dosavadní více než chaotický výkon přímo vyzývaly americké důstojníky ke změně charakteru okupační politiky ve smyslu postupu řízeného z jednoho místa a jednotnými směrnici, vzájemně provázanému a v neposlední řadě o poznání důslednějším. Všechny tyto požadavky platily v plné míře zejména pro denacifikaci rakouského obyvatelstva, na kterém se liknavost a neochota amerických velících důstojníků, ovládajících rakouské území v prvních dvou poválečných měsících, pouštět se do řešení složitých a citlivých politických otázek podepsaly asi nejvíce. Ani na počátku července 1945 však nevzešel ze strany amerických okupačních úřadů jednoznačný signál, jak celý (denacifikační) problém řešit. Jak jsme uvedli již dříve, tato otázka se stala předmětem bouřlivé debaty o cílech a prioritách Spojených států amerických vůči poraženým státům, do které se zapojila kromě dřívějších aktérů (americké vojenské struktury vs. civilní administrativa) také zainteresovaná veřejnost Spojených států amerických. Diskuse proběhla bezvýsledně, a tak se mnohá závažná rozhodnutí neopírala o jednu jedinou zavazující koncepci amerického působení v Rakousku, ale byla spíše výsledkem rozložení politických sil ve Spojených státech amerických v poslední minutě před vyhlášením konečného verdiktu v té či oné záležitosti.

K rozhodnutím tohoto typu patřila i dne 27. června 1945 vydaná Směrnice pro velitele amerických okupačních sil týkající se vojenské správy v Rakousku (*Directive to Commander-in-Chief of US Forces of Occupation Regarding the Military Government of Austria*).⁵² Tato nová denacifikační direktiva vycházela z instrukcí Provizorní příručky (*Provisional Handbook*) a z Protišpionážního nařízení pro Rakousko č. 6 (*Counter Intelligence Instruction (Austria) No. 6*) zveřejněné dne 24. května 1945, ale oproti svým zdrojům zaváděla dvě významné změny. Především rušila dvě dřívější základní skupiny⁵³ osob, jež podléhaly sankcím, a nahradila je novými: a) skupinou osob, jež musely své

⁵¹ Standard Operating Procedure for Denazification, 3. August 1945. Salzburger Landesarchiv, US-Akten, Mikrofilm Nr. 1184, Aufnahme 305–306. et Liebl, Die Umerziehung der österreichischen Bevölkerung, s. 38–39.

⁵² Directive JCS 1369/1 to the Commander-in-Chief of US Forces of Occupation Regarding the Military Government of Austria. 27. Juni 1945.

⁵³ Mandatory Removal Categories & Discretionary Removal Categories.

dosavadní postavení bezpodmínečně opustit a měly být okamžitě internovány (*Mandatory Arrest and Removal Categories*) a b) skupinou osob, jež musejí své dosavadní zaměstnání opustit a jeho další výkon jim byl zakázán (*Removal and Exclusion Categories*). V této souvislosti došlo také ke změnám ve struktuře jednotlivých kapitol, ale jejich obsah zůstal téměř nedotčen – s výjimkou redefinice některých pojmů. Největší posun nastal v interpretaci termínu fašista (*Fascist*), resp. nyní austrofašista (*Austro-Fascist*), kde můžeme hovořit o změně celkového pohledu na období let 1934–1938.

Staronové tzv. **Mandatory Arrest and Removal Categories** zahrnovaly třístupňový plán zadržení osob, které by mohly ohrozit bezpečnost buď příslušníků americké okupační správy nebo civilního obyvatelstva.⁵⁴ V první řadě měli být zadrženi a internováni příslušníci Tajné státní policie (*GESTAPO*), Bezpečnostní služby (*SD*), Hlavního říšského bezpečnostního úřadu (*Reichssicherheitshauptamt*), vojenské kontrašpionáže (*militärische Abwehr*), Tajné polní policie (*Geheime Feldpolizei*), Ministerstva zahraničních věcí pod vedením Joachima von Ribbentropa, jedné z částí SS – Svazů umrlčí lebky (*SS-Totenkopfverbände*) aj. Dále vybrané skupiny funkcionářů organizací: Obecný ochranný sbor (*Allgemeine SS*), Zbraně ochranného sboru (*Waffen SS*), Pomocnice ochranného sboru (*SS-Helferinnen*), Úderné oddíly (*SA*), Hitlerova mládež (*HJ*), Svaz německých dívek (*BDM*), Ochranná policie (*Schutzpolizei*), Správní policie (*Verwaltungspolizei*), Technická nouzová výpomoc (*Technische Nothilfe*). Třetí část této skupiny tvořily 24 kategorie, do kterých patřily osoby zastávající např. úřad říšského ministra, říšského komisaře, univerzitního rektora, vrchního státního návladního, zemského rady, starosty či zástupce starosty obce s více než 10 000 obyvateli a v NSDAP funkci vedoucího místní skupiny a výše.⁵⁵ Rozdělení na tři na sobě nezávislé plány nebylo motivováno časovým rozvrhem těchto akcí, ale odhadovanou mírou potenciálního ohrožení těmito skupinami osob.

⁵⁴ „The problem of de-Nazification divides itself into two categories: a) the apprehension and detention of such Nazis or Fascists who constitute a threat to military or civil security and b) (...)“

„Problém denacifikace se sám o sobě dělí do dvou částí: a) zadržení a uvěznění těch nacistů nebo fašistů, kteří by mohli představovat ohrožení vojenské nebo civilní bezpečnosti a b) (...)“

Standard Operating Procedure for Denazification on 3. August 1945, Salzburger Landesarchiv, US-Akten, Mikrofilm Nr. 1184, Aufnahme 305. Tato direktiva opět navazovala na všechny předchozí.

⁵⁵ CI/Security Instruction (Austria) No. 6, 24. Mai 1945, Inclosure I-III. Dle Rathkolb, U.S.-Entnazifizierung in Österreich, s. 308.

Tzv. **Removal and Exclusion Categories** přinášely jednu z největších změn. Týkala se pojmu fašista (*Fascists*), resp. austrofašista (*Austro-Fascists*). Takřka v poslední chvíli se totiž zástupcům amerického ministerstva zahraničních věcí podařilo prosadit zmírnění stávající klauzule a zásadně změnit dosud platné pojetí tohoto ustanovení. Nové znění: „Z následujících pozic (...) odstraní a vyloučí všechny osoby, které se aktivně podílely na nedemokratickém austrofašistickém režimu a zaujímaly v této době prominentní postavení nebo byly členy jeho paramilitárních organizací jako **Domobrana** (Heimwehr) a **Úderné oddíly Východní marky** (Ostmärkische Sturmscharen)⁵⁶ totiž zásadně zužovalo okruh osob, které na základě tohoto článku podléhaly sankci, a v zásadě připouštělo zachování personální kontinuity na úrovni ministerské a vyšší, především zemské byrokracie.

Uvědomíme-li si, že důstojníci OSS dlouho před přijetím této direktivy upozorňovali na úskalí zamýšlené politické očisty rakouské správy, především na vysokou míru sebenacifikace rakouské státní správy v období austrofašistického režimu⁵⁷, působí prohlášení vedoucího středoevropského oddělení amerického ministerstva zahraničí Francise T. Williamse: „Pokusili jsme se zaujmout realistické stanovisko k období let 1934–1938, během kterého měl průměrný rakouský státní úředník značně zúženou volbu mezi loajalitou k Dollfussovu režimu a faktickou smrtí hladem, a došli jsme k názoru, že s austrofašisty by se nemělo zacházet přísněji než s nacionálními socialisty v Německu.“⁵⁸, jímž v březnu 1946 obhajoval stanovisko ministerstva vůči jeho kritikům⁵⁹ z řad vojenské administrativy, jako zcela

⁵⁶ Directive JCS 1369/1 to the Commander-in-Chief of US Forces of Occupation Regarding the Military Government of Austria. 27. Juni 1945, Part I, Paragraph 6a. Dle Leidenfrost, Die amerikanische Besatzungsmacht, s. 413, resp. Rathkolb, U.S.-Entnazifizierung in Österreich, s. 308.

⁵⁷ „Personální otázka představuje (v Rakousku, pozn. M. N.) zřejmě větší problém než v Německu, neboť nacifikaci státní správy předcházelo samostatné austrofašistické období, během kterého byli mnozí demokraticky smýšlející úředníci nahrazeni příznivci autoritářského režimu, obzvláště pak v administrativě města Vídně.“

War Department, Civil Affairs Guide: The Administrative Separation of Austria from Germany. (War Department Pamphlet No. 31–229), Washington D. C. 1945, p. 33. Dle Rathkolb, U.S.-Entnazifizierung in Österreich, s. 308.

⁵⁸ Brief des Leiters der Division of Central European Affairs, State Department, Francis T. Williamson an John G. Erhardt, U. S. Political Adviser on Austrian Affairs, Vienna, vom 26. März 1946. NA-RG 84-Box 2360, File 610 to 800, Secret Material 1946, p. 2. Dle Leidenfrost, Die amerikanische Besatzungsmacht, s. 412.

⁵⁹ „Vzhledem k velmi přísným požadavkům, jež Spojený sbor náčelníků štábů stanovil pro odchod nacistů z pozic v Německu, je mimo pochyby, že příjemně nenucené tempo denacifikace v Rakousku je neslýchané a naprosto nepřijatelné. Neměli bychom snad spíše hovořit o „postupném loučení se s nespolehlivými úředníky?“

mylný odhad předválečné situace založený na překvapujícím nedostatku pravdivých informací. Ministerstvo zahraničí svým přístupem, který je možné označit buď za shovívavý, nebo za čistě pragmatický, jen podporovalo autoexkulpační tendence staronových rakouských politických elit.

Ale přenesme se od popisu institucionálních předpokladů, k nimž patří ustavení americké okupační správy a přijetí nových směrnic, k samotnému denacifikačnímu procesu, přesněji k jeho administrativní části.

Hlavním nástrojem a v podstatě symbolem celé denacifikace se jak v Německu, tak v Rakousku staly podrobně rozpracované dotazníky, které měly na základě přibližně 130 plně standardizovaných otázek prověřit minulost každého zaměstnance rakouské správy, americké okupační správy a významných představitelů průmyslu a obchodu.

Ovšem již v prvních červencových týdnech se projevily některé zcela zásadní nedostatky. V první řadě šlo o samotnou podstatu dotazníkového projektu. Naprosto formální schéma totiž nijak nereflektovalo lidský osud, který se za předkládaným souborem kolonek skrýval; nevypovídalo nic o důvodech, kvůli kterým dotyčný do té či oné organizace vstoupil. Mnozí z těch, kterým hrozilo, že budou muset opustit své zaměstnání nebo budou internováni, vyplnili dotazník nepravdivě. Třebaže to bylo pod pohrůžkou vysokých trestů zakázáno, byly formuláře falšovány často a vcelku úspěšně, neboť mnohá osobní akta takřka přes noc zmizela a další cenné informační zdroje jako kartotéka Státní policie ve Vídni a Kartotéka členů NSDAP v Berlíně byly zpřístupněny teprve později⁶⁰; data uváděná v denacifikačních dotaznících tedy nebylo možné nijak ověřit. Mezi nespočty udáními mohli vojenští důstojníci jen ztěží rozlišit ta, která se snad zakládala na pravdě, od těch, která byla vedena snahou pomstít se.

Důvěrou domácího obyvatelstva ve smysluplnost a efektivitu celého opatření však začal poznenáhlu otrásat jiný fakt, a tím bylo opakované zasílání stejných dotazníků na prakticky tatáž místa. První formuláře (v malém množství cca 5000 ks) byly distribuovány již na počátku června 1945, ty příslušné úřady Zvláštního oddělení v červenci převzaly a zároveň rozeslaly nové, a to dokonce v několika vlnách. Po několikerém vyplnění v zásadě téhož dotazníku získal denacifikační proces v očích

NA RG 59, 740.0019 Control (Austria)/I-2045, Hilldring an Matthews, 20. Jänner 1946, 2. Dle Rathkolb, U.S.-Entnazifizierung in Österreich, s. 307.

⁶⁰ V září 1945 a v případě Kartotéky členů NSDAP ve formě Berlínského dokumentačního centra (Berlin Document Center) až v roce 1946.

i agilní části rakouského obyvatelstva přidech pochybné papírové války s větrnými mlýny, jejíž podpora začala nejpozději od září 1945 nezadržitelně klesat.

K naznačenému trendu přispěly i obrovské prodlevy při vyhodnocování dotazníkových formulářů. Ačkoliv jsme uvedli, že došlo k významnému personálnímu posílení americké okupační správy, v souvislosti s procesem denacifikace je příznačnější spíše výraz „kapka v moři“. Vždyť na vyhodnocení (při střízlivém odhadu cca) 120 000 dotazníkových formulářů pracovaly v obou zemských úřadech Zvláštního oddělení týmy složené ze tří odborníků americké okupační správy, dvou amerických řadových vojáků a přibližně padesáti rakouských civilistů, kteří uměli anglicky! Uvážíme-li navíc, že rakouský administrativní personál se vyznačoval nadprůměrnou fluktuací a že se jen v době od června do října 1945 dvakrát změnily denacifikační směrnice a s nimi samozřejmě i prováděcí nařízení, je představa rychlého zvládnutí této obří agendy zcela mimo realitu.

Aniž bychom chtěli zamýšlený proces politické očisty nějak systematicky diskvalifikovat, je třeba konstatovat, že ani sankční opatření nebyla zvolena příliš šťastně. Obě se minula účinkem a obě (jedno dříve a druhé později) definitivně ztroskotala.

Snaha důsledně prosadit odchod inkriminovaných osob z dosavadního zaměstnání byla především zpočátku, tj. v prvních červencových týdnech 1945, korunována úspěchem. Nelze v této souvislosti nezmínit případ skupiny prominentních členů Eiglova úřednického kabinetu v Linci, kteří museli na počátku července 1945 opustit své posty.⁶¹ Nebyli to jen někteří

⁶¹ Dne 4. července 1945 byl ze svého místa referenta pro otázky veřejné bezpečnosti propuštěn dr. Herbert Krögler, neboť se zjistilo, že byl vysoce postaveným důstojníkem vídeňské Ochranné policie a že je hledán jako válečný zločinec. Krátce nato, dne 9. července 1945, byli propuštěni dr. Josef Mahal, referent hospodářské oblasti, a dr. Alois Hobelsperger, referent pro otázky průmyslu. Oba na základě aktivního členství v NSDAP.

Dr. Krögler byl po propuštění z internačního tábora v roce 1948 reaktivován a vstoupil opět do vysokých státních služeb. Dr. Mahal byl po nuceném odchodu z Prozatímní hornorakouské zemské vlády ještě několik týdnů činný v Hornorakouské obchodní komoře, ale i z té na počátku srpna 1945 (se zpřísněním denacifikačních směrnic) odešel a několik let žil v ústraní, a to tak dokonalém, že se americké okupační správě nepodařilo jej zadržet a internovat. V roce 1949 dosáhl rehabilitace a byla mu přiznána státní penze, do které byly započteny i roky nacionálního socialismu. Dr. Hobelsperger byl dlouholetým jednatelem Svazu rakouských průmyslníků. Tuto funkci byl ale nucen – po odchodu z Eiglovy úřednické vlády – složit, nicméně ji nahradil vedením Svazu rakouských závodů na výrobu čepelí a srpů. Ani on nebyl americkými úřady nikdy internován.

Tweraser, US-Militärregierung Oberösterreich, s. 154, 184.

vysoce postavení úředníci, ale také administrativní personál, učitelé, právníci a inženýři ve státních službách a další.

Brzy se však ukázalo, že rozsáhlé propouštění (např. ze správy města Salcburku odešlo do března 1946 celkem 92 % z dosud zaměstnaných osob; okresní hejtmanství Salcburk-okolí odhadlo v létě roku 1945 počet nacionálních socialistů mezi učiteli základních škol na 70 %; mezi 44 soudci Salcburska bylo 30 (tj. 68 %) členů NSDAP)⁶² politicky nespolehlivých zaměstnanců, ochromí některé instituce natolik, že nebude možné dále zajistit jejich chod. Jelikož za vysoce kvalifikované pracovníky nebyla dostatečná náhrada, byli tito lidé propouštěni jen formálně a vzápětí znovu zaměstnáváni. I když uvedená praxe vyvolávala nesouhlas těch amerických důstojníků, kteří byli pověřeni provedením politické očisty rakouské společnosti, staly se různé neoficiální výjimky (stejně jako už dříve) do jisté míry pravidlem. Pravidlem, které však v těch skutečně propuštěných zanechávalo pachut' dvojí (ne)spravedlnosti a které se pro ně stalo jedním ze symbolů nového politického řádu.

S podobným působením se setkáme i u těch, kteří byli kvůli své politické minulosti americkými okupačními úřady internováni. Třebaže izolace vysoce postavených a vlivných představitelů nacionálněsocialistického režimu prokazatelně zvýšila bezpečnost prvních, krátce poválečných týdnů, v delším časovém horizontu rozhodně nepatřila k těm nejlepším způsobům demokratické převýchovy. Memoárová literatura internovaných nacionálních socialistů⁶³ dokazuje, že žádné vážně míněné převýchovné programy zavedeny nebyly a že kontakt se stranickými soudruhy naopak upevnil a leckdy i rozšířil rasistické (negři-bachaři) a antisemitské (židovští emigranti jako důstojníci kontrarozvědky) předsudky těchto lidí. Sebestylizace do role mučedníků z přesvědčení a neoprávněně stíhaných jim umožnily úspěšně potlačit veškeré pocity (spolu)viny za nacionálněsocialistickou vyhlazovací politiku a vojenskou agresi vůbec.⁶⁴

⁶² Hanisch, E.: Braune Flecken im Goldenen Westen. Die Entnazifizierung in Salzburg. In: Meissl/Mulley/Rathkolb, Verdrängte Schuld, verfehlte Sühne, s. 322–323.

⁶³ Např.: Joseph Hiess: Glasenbach. Wels 1953. Erich Kern: Herz im Stacheldraht. Salzburg 1949. Franz Langoth: Kampf um Österreich. Erinnerungen eines Politikers. Wels 1951. Gustav Stöckelle: Vom Ende zum Anfang. Erlebnisse und Bekenntnisse eines Nationalsozialisten. Graz 1949. (etc.)

⁶⁴ Citováno dle Rathkolb, U.S.-Entnazifizierung in Österreich, s. 309. Přímo internační tábor Glasenbach u Salcburku popisuje (o poznání méně kritičtější než Rathkolb) Svoboda, „...vorbehaltlos meine Pflicht erfüllt.“, s. 3–29.

Poslední červencový týden roku 1945 se v Salcburku konala konference důstojníků americké kontrarozvědky, na níž byli přítomni také vedoucí představitelé Zvláštního oddělení. Ti byli nuceni konstatovat, že denacifikace zejména mezi úředníky prozatímních zemských vlád postupuje velmi pomalu a že je zapotřebí celý proces zpřísnit a zrychlit, přičemž napomoci tomu měla nová denacifikační direktiva.

Směrnice Standardní operační postup při denacifikaci (*Standard Operating Procedure for Denazification*)⁶⁵ zveřejněná 3. srpna 1945 opět vycházela z dosud užívaných norem, které jen zčásti měnila. Abychom se vyhnuli zavádějícím podrobnostem, zmiňme pouze ta opatření, která vyvolala jeden z největších konfliktů rakouské politické reprezentace s představiteli americké okupační mocnosti během prvních poválečných měsíců. Důsledkem této kontroverze byla kvalitativní změna denacifikačního procesu v americké okupační zóně v Rakousku.

Spor byl vyvolán souborem ustanovení sankcionujících období let 1934–1938–1945, pokud tuto kontinuitu zajišťovala jedna a tatáž osoba. Liberálně koncipovaný pojem austrofašisty (*Austro-Fascist*)⁶⁶, zařazený v červnu 1945 stejně jako nyní mezi tzv. *Mandatory Removal and Exclusion Categories*, byl však doplněn o klauzuli běžně patřící mezi tzv. *Mandatory Arrest and Removal Categories*: „(12.) Všechny osoby, které ve vysoké a vyšší státní službě v době od 13. března 1938 získaly profesní titul, jako např. báňský rada (*Bergrat*), zdravotní rada (*Medizinalrat*), školní rada (*Schulrat*) etc., tj. všechny tituly s příponou „rat“, je třeba zadržet a vzít do vazby. Zvláštní pozornost je nutné věnovat osobám, které byly v důsledku nacifikace Rakouska ze státní správy propuštěny, ale kvůli svým schopnostem byly nacistickou vládou opět zaměstnány na některém z výše uvedených míst. Tyto případy necht jsou předány k posouzení členům kontrarozvědky G-2 působící v rámci USFA.“⁶⁷

⁶⁵ Howard, E. B.: Standard Operating Procedure for Denazification, 3. August 1945. Headquarters United States Forces in Austria, Office of the AC of S, G-2, APO 77, USFA. Salzburger Landesarchiv, US-Akten, Mikrofilm Nr. 1184, Aufnahme 305–320.

⁶⁶ „Austro-Fascists: All persons who took an active and prominent part in the undemocratic measures of the pre-Nazi Fascist regime or in any of its paramilitary organization such as the Heimwehr and the Ostmaerkische Sturmsharen will be removed and excluded from the positions enumerated in § 2 above.“

Howard, E. B.: Standard Operating Procedure for Denazification, 3. August 1945. Headquarters United States Forces in Austria, Office of the AC of S, G-2, APO 77, USFA. Salzburger Landesarchiv, US-Akten, Mikrofilm Nr. 1184, Aufnahme 313.

⁶⁷ Howard, E. B.: Standard Operating Procedure for Denazification, 3. August 1945, Headquarters United States Forces in Austria, Office of the AC of S, G-2, APO 77, USFA. Salzburger Landesarchiv, US-Akten, Mikrofilm Nr. 1184, Aufnahme 309.

Na základě právě citovaného článku požadovali příslušníci Zvláštního oddělení, OSS a CIC internaci mnoha vysoce postavených osob, které dosud jakýmkoliv postihům unikaly. Snad není ani třeba zdůrazňovat, že úsilí o udělení výjimky z nyní platných denacifikačních směrnic pro prominenty dřívějších politických režimů se stalo charakteristickým rysem nadcházejících týdnů denacifikačního procesu na území celé americké okupační zóny.

1.2.2.1 Horní Rakousy

V Horních Rakousích vzbudilo dne 22. srpna 1945 velké rozhořčení konzervativních kruhů propuštění a následná internace prozatímního zemského hejtmána dr. Adolfa Eigla. Den nato byl zatčen také Eiglův zástupce dr. Anton Russegger. Oběma jmenovaným totiž jednotky OSS a CIC prokázaly nejen to, že byli vysoce postavenými úředníky hornorakouské zemské správy v letech 1934–1938, ale také pozdější župní správy Horního Podunají⁶⁸, a to i přesto, že se nikdy oficiálně nestali⁶⁹ členy NSDAP. Je příznačné, že dr. Eigl byl ve své funkci nahrazen dr. Heinrichem Gleißnerem, bývalým hornorakouským zemským hejtmánem z let 1934–1938 a nyní zemědělským referentem Prozatímní hornorakouské zemské vlády.⁷⁰

V souvislosti s případem dr. Josefa Walka se v říjnu 1945 rozhořel konflikt nejen mezi zemskou politickou reprezentací (vedoucími osobnostmi právě založené hornorakouské ÖVP) a představiteli americké okupační správy, ale také v rámci americké okupační administrativy samotné. Zúčastnění se rozdělili na dvě skupiny, kdy jedna poukazovala na Walkovu politickou minulost a druhá na neméně bohaté zkušenosti finančního experta – nyní ve službách Prozatímní hornorakouské zemské vlády.

Dr. Josef Walk patřil na podzim roku 1945 k zakládajícím členům hornorakouské ÖVP. Již v minulosti bylo jeho mnohdy velmi vysoké společenské postavení podmíněno členstvím v některé z politických organizací. Jako člen Vlastenecké fronty (*Vaterländische Front*) se stal starostou Steyeru, kde poprvé prokázal své mimořádné schopnosti finančního odborníka, když se mu podařilo během několika let sanovat městské finance. V období

⁶⁸ „Dvorní rada (*Hofrat*) dr. Eigl byl v roce 1939 jmenován ředitelem vlády (*Regierungsdirektor*) a dr. Russegger v téže době získal titul vrchní vládní rada (*Oberregierungsrat*).“

Tweraser, *US-Militärregierung Oberösterreich*, s. 157.

⁶⁹ Oba sice o členství požádali, ale jejich žádosti byly zamítnuty. Viz Rathkolb, *U.S.-Entnazifizierung in Österreich*, č. 9/10, s. 311.

⁷⁰ Tweraser, *US-Militärregierung Oberösterreich*, s. 138, 144, 162–163.

nacionálního socialismu byl vedoucím referentem rozpočtového odboru Úřadu říšského místodržitele v Linci a zároveň členem Nacionálněsocialistické organizace pro sociální výpomoc a dobročinnost (*NS-Volkswohlfahrt*), Advokátní komory (*Rechtswahrerbund*) a Říšského koloniálního svazu (*Reichskolonialbund*). Jako uznání za činnost v Úřadu říšského místodržitele mu byl v roce 1942 udělen titul vrchního vládního rady (*Oberregierungsrat*), který se v říjnu 1945 stal prvním vodítkem k jeho zadržení a důvodem k internaci.⁷¹

Proti tomuto opatření protestovali nejen čelní představitelé hornorakouské ÖVP, ale také někteří vysoce postavení důstojníci regionální americké správy v Linci, především podplk. Robert C. Hendrickson (zastupující vojenský velitel a zároveň právní expert americké vojenské správy v Linci) a plk. Russel A. Snook (velitel americké okupační správy tamtéž), který se na Hendricksonovo naléhání pokusil ve Walkově případě zavést instanci odvolacího soudu. Podotkněme, že v podstatě úspěšně, neboť Walkova akta byla zaslána k přezkoumání do Vídně, do Právní divize USACA, kde v květnu 1946 rozhodli o předčasném propuštění z internace.⁷²

Walkovo zatčení je v historiografické literatuře pojednávající o krátce poválečném vývoji v severozápadním Rakousku chápáno jako určitý předěl. Sice ještě na konci října byl vydán Rozkaz⁷³ č. 46, který nařizoval okamžitou registraci všech bývalých členů NSDAP a s ní spojených organizací, ale již 14. listopadu 1945 byla vydána Návodná směrnice č. 3, jež reflektovala kauzu Walk a umožňovala udělit výjimku a tím odvrátit trest internace hrozící těm „úředníkům, kteří byli v daném úřadě zaměstnáni před 13. březnem 1938 a jejichž pozdější kariérní postup nebyl nepřiměřený a úřední spisy dokládají jejich protinacistické aktivity.“⁷⁴

V souvislosti s tímto nařízením navrhlo regionální vedení americké okupační správy v Linci Hornorakouské zemské vládě, aby vypracovala jmenný seznam osob, které byly podle jejího uvážení americkými úřady neoprávněně internovány a vyzvala ji, aby požádala o jejich propuštění z vazby. Jedinou podmínku, kterou si nyní představitelé americké okupační

⁷¹ Rathkolb, U.S.-Entnazifizierung in Österreich, s. 310.

Tweraser, US-Militärregierung Oberösterreich, s. 158–159.

⁷² Tweraser, US-Militärregierung Oberösterreich, s. 159.

⁷³ Vollzugsbefehl No. 46, 25. Oktober 1945. LReg. Präs. 2130/1–45, OÖLA. Dle Tweraser, US-Militärregierung Oberösterreich, s. 187.

⁷⁴ Intelligence Directive No. 3, 14. November 1945. STAL B 68, OÖLA. Dle Tweraser, US-Militärregierung Oberösterreich, s. 188.

správy v Linci kladli, byla politická a trestněprávní (ve smyslu denacifikačních zákonů Prozatímní státní vlády Karla Rennera ve Vídni) bezúhonnost těchto osob.

Od této doby při každém setkání s představiteli americké okupační správy, především s plk. Lloydem M. Hannou⁷⁵, intervenoval zemský hejtmán dr. Gleißner za údajně protiprávně propuštěné a zadržené členy Hornorakouské zemské vlády. Úspěšně; opětné dosazení těchto lidí do úřadu zemské či státní správy a jejich následná rehabilitace nebyly od podzimu 1946 žádným problémem.⁷⁶

1.2.2.2 Salcbursko

Stejného výsledku dosáhla zemská politická reprezentace také v Salcbursku. Ještě než se budeme věnovat nástinu poněkud dramatických událostí salcburské předvolební kampaně v druhé polovině října 1945, musíme upozornit na změnu postoje americké okupační mocnosti vůči domácímu rakouskému obyvatelstvu.

Poté, co model striktně „apolitické“ správy obsazeného území pod dohledem nebo snad lépe řečeno pod poručnictvím velících důstojníků amerických armád definitivně ztroskotal, byla v americké okupační zóně 11. září 1945 oficiálně povolena činnost demokratických politických stran. Ty byly vyňaty z poloilegality a směly se, pokud měly své zástupce v prozatímních zemských vládách, podílet na rozhodovacím procesu ještě před listopadovými volbami. Povoláním politických stran dosáhla politická liberalizace v americké okupační zóně svého možného vrcholu, neboť již 27. července byl zrušen zákaz vyvěšovat červeno-bílo-červené rakouské vlajky, dne 31. července byly povoleny odbory a zaměstnanecké svazy, 11. srpna organizace dělnických komor a 3. září bylo oficiálně zrušeno tzv. *Non-Fraternization* nařízení.⁷⁷

V situaci uvolnění okupačního režimu nebývale vzrostlo postavení politických stran, které si začaly osobovat právo nejen spolupodílet se na rozhodnutích americké okupační správy, ale také revidovat některá ustanovení dřívější, k nimž patřily mj. i denacifikační normy. Každá snaha amerických úřadů zostřit proces politické očisty tedy musela nutně narazit na odpor obou největších povolených politických stran. Především ÖVP, které

⁷⁵ Nástupce pluk. Russela A. Snooka na postu velitele regionální americké okupační správy v Linci.

⁷⁶ Tweraser, *US-Militärregierung Oberösterreich*, s. 189–190.

⁷⁷ Leidenfrost, *Die amerikanische Besatzungsmacht*, s. 258, 274.

se směrnice Standardního operačního postupu při denacifikaci některými svými články obzvláště citelně dotýkala, usilovala o dalekosáhlé změny.

Protichůdné názory na rozsah politické očisty přerostly ve spor mezi zemskou ÖVP a americkou okupační správou, který se dne 20. října 1945 vyhrotil natolik, že salcburská ÖVP hrozila bojkotem blížících se voleb do Národní rady. ÖVP ostře protestovala proti tomu, aby na seznamech osob, které měly kvůli svému členství v organizacích **Domobrana** (Heimwehr) nebo **Úderné oddíly Východní marky** (Ostmärkische Sturmsharen) opustit státní správu, byli uvedeni i její členové. Cena za to, že ÖVP upustila od svého úmyslu, byla velmi vysoká. Prostředník mezi oběma znesvářenými stranami dr. Karl Gruber přiměl představitele amerického ministerstva zahraničí, aby ustoupili od dosavadní interpretace austrofašismu, tj. od sankčních opatření vůči bývalým členům organizací **Domobrana** (Heimwehr) a **Úderné oddíly Východní marky** (Ostmärkische Sturmsharen), a omezili se na symbolický výklad sporné pasáže. Gruberovi se během jednání podařilo prosadit nový výklad amerických denacifikačních direktiv, na základě kterého ze státní správy odešlo pouze sedm (sic!) úředníků z předpokládaných tří set. Ministerstvo zahraničí Spojených států amerických ani představitelé americké okupační správy v Rakousku neměli na možných dalších konfliktech s rakouskou politickou reprezentací nejmenší zájem a omezili své denacifikační úsilí pouze na vyslovené nacionální socialisty a připustili tak restauraci byrokratických elit.⁷⁸

Shrňme hlavní rysy denacifikačního procesu prováděného na rakouském území v období od července do října 1945. Snaha o systematický a mnohem přísnější postup vyplývala z nanejvýš neuspokojivých výsledků dosažených v této oblasti do začátku července 1945, zároveň se úsilí o důslednou denacifikaci stalo jádrem sváru jak v rámci americké administrativy, tak později mezi rakouskými politiky a americkými důstojníky pověřenými denacifikační agendou. Řešení vyplynulo ze situace samé, a to v říjnu 1945 přitažlivým příkladem výjimky pro vysoce postavené osoby.

Na počátku července 1945 začal fungovat štíhlounký úřednický aparát, který byl během několika týdnů doslova zahlcen obrovskou dotazníkovou agendou. Díky tomu, že se dvakrát v tomto období – i když jen nepatrně – změnila denacifikační směrnice, objem práce spojený s vyhodnocováním „nových“ formulářů jen narostl. Oproti tomu však křivka úspěšnosti klesa-

⁷⁸ Rathkolb, U.S.-Entnazifizierung in Österreich, s. 313.

Detailní popis viz Leidenfrost, Die amerikanische Besatzungsmacht, s. 422–430.

la: uváděné údaje nebylo možné nikde ověřit, a tak mnohé dotazníky byly falšovány a jejich majitelé zůstávali na svých místech; vlastně stejně jako ti, kteří možná popravdě uvedli, že se v minulých letech angažovali ve prospěch nacionálního socialismu, ale ze svého místa neodešli, protože ve svém zaměstnání byli pro chod celé společnosti nepostradatelní. Mezi takové patřili zejména lékaři specialisté, právníci, inženýři a učitelé. Na svých místech zůstali také mnozí zejména vyšší úředníci, za které se postavila ta či ona politická strana. Jako precedens, který de facto spustil proces restaurace předválečných a částečně rovněž válečných elit, můžeme označit případ dr. Walka z hornorakouského Lince a střet salcburské ÖVP s představiteli americké okupační správy v říjnu 1945.

Denacifikační proces se v americké okupační zóně na konci října 1945 dostal do patové situace, kdy bylo jasné, že buď musí dojít ke zcela zásadní reformě celého systému, jejíž změny do něj vnesou daleko větší míru spravedlnosti a zároveň pružnosti, anebo že vše zůstane při starém a celý denacifikační projekt pomalu dospěje do stadia agónie a potom se na odkladišti dějin důstojně zařadí mezi nepovedené společenské reformy per decret. Jak se záhy ukázalo, pro nové radikální denacifikační koncepty se mezi rakouským obyvatelstvem už nenašla nejmenší podpora; zřejmě proto, že se tento tolik potřebný politický kapitál takřka všechen vyčerpal (ne-li promrhal) během prvních poválečných měsíců na vyplňování stále stejných dotazníkových formulářů.

1.2.3 Listopad 1945–únor 1946

Pod tíhou výše uvedených skutečností začali o úspěšnosti vlastního denacifikačního programu pochybovat také nejvyšší představitelé americké okupační správy, a tak (ostatně jako poslední ze čtyř okupačních mocností) podpořili snahu rozšířit platnost denacifikačních zákonů Prozatímní státní vlády Karla Rennera na celé rakouské území. Díky tomu patřily Ústavní zákon č. 13 o zákazu NSDAP (*Verfassungsgesetz No. 13 vom 8. Mai 1945 über das Verbot der NSDAP. Verbotsgesetz*) a Ústavní zákon č. 32 o válečných zločinech a jiných nacionálněsocialistických zločinech (*Verfassungsgesetz No. 32 vom 26. Juni 1945 über Kriegsverbrechen und andere nationalsozialistische Untaten. Kriegsverbrechergesetz*) k vůbec prvním rakouským zákonům, které Spojenecká rada (na svém mimořádném zasedání dne 10. listopadu 1945) povolila.⁷⁹

⁷⁹ Eisterer, *Französische Besatzungspolitik. Tirol und Vorarlberg 1945/1946*, s. 209.

Třebaže měl být nyní celý proces prováděn na základě rakouských denacifikačních zákonů a v zásadě rakouskými orgány státní správy, v americké okupační zóně, na rozdíl od zón ostatních, fungovala až do března 1946 paralelně síť regionálních úřadů Zvláštního oddělení, které nadále neúnavně rozesílaly, shromažďovaly a vyhodnocovaly registrační formuláře.

Dne 19. ledna 1946 byla v americké okupační zóně vyhlášena Návodná směrnice č. 33, která zrušila tzv. *Mandatory Arrest Categories* s výjimkou válečných zločinců a funkcionářů organizací označených Mezinárodním vojenským tribunálem v Norimberku za zločinecké: mj. Tajné státní policie (*GESTAPO*), Bezpečnostní služby (*SD*), Zbraní SS (*Waffen SS*), SS-Svazů umrlčí lebky (*Totenkopfbände SS*), Obecné SS (*Allgemeine SS*) a NSDAP.⁸⁰

Dne 11. února 1946 předala Spojenecká rada rakouské spolkové vládě Leopolda Figla plnou zodpovědnost za provedení politické očisty státního aparátu a hospodářské sféry na celém rakouském území. Pro sebe si vyhradila pouze kontrolní pravomoc, jejíž agendu vysocí komisaři delegovali na Čtyřstranný spojenecký denacifikační úřad (*Quadrupartite Allied Denazification Bureau*), resp. na vídeňský Úřad vnitra (*Internal Affairs Directorate*).⁸¹

Celkem bylo v období od července 1945 do 1. dubna 1946 v rámci amerických denacifikačních opatření zatčeno přibližně 9700 osob a cca 8000 osob opustilo vedoucí místa ve veřejné správě a v průmyslu. V americké zóně bylo k tomtéž datu registrováno 110 000 členů NSDAP, popř. členů přidružených organizací.⁸² Ještě po 1. dubnu 1946 působili důstojníci americké okupační správy jako tiší pozorovatelé poměrů ve státní správě, namátkově kontrolovali průběh denacifikace⁸³ a čas od času požadovali revizi toho či onoho rozhodnutí. Do 12. října 1946 prosadili propuštění, popř. penzionování ještě asi 950 osob. Během stejného období CIC zatkla a vzala do vazby ještě 2723 osoby s odvoláním na denacifikační směrnice okupačních mocností.⁸⁴

⁸⁰ G-2 Intelligence Summary No. 33, 19 January 1946. In: NA, RG 260/7/53 H. Dle: Tweraser, *US-Militärregierung Oberösterreich*, s. 190.

⁸¹ Rathkolb, *U.S.-Entnazifizierung in Österreich*, s. 314.

⁸² NA RG 260, Box 17, Folder 12, Zaring, *The Present Status of Denazification in Austria*, 1. Dle Rathkolb, *U.S.-Entnazifizierung in Österreich*, s. 308.

⁸³ Vnitřní návodná směrnice (*Interim Intelligence Directive*) ze dne 11. března 1946 nařizovala kontrolu minimálně 10 % z celkového počtu případů vyřízených rakouskou stranou v rámci americké okupační zóny.

Tweraser, *US-Militärregierung Oberösterreich*, s. 213.

⁸⁴ Rathkolb, *U.S.-Entnazifizierung in Österreich*, s. 314.

2. Denacifikace prováděná v okupační zóně Sovětského svazu

2.1 Hlavní rysy sovětského plánování poválečného uspořádání v Rakousku

2.1.1 Příprava plánů

Oproti precizním americkým plánům správy okupační zóny v Rakousku je možné sovětskou aktivitu v tomto směru označit za minimální. Přestože přesná datace přípravy konkrétních sovětských plánů nebyla do roku 2000 v rakouské historiografické literatuře zachycena, lze se na základě nepřímých odkazů⁸⁵ domnívat, že tyto plány vznikly až v březnu 1945.

Vysvětlení překvapivě neangážovaného přístupu Sovětského svazu k poválečnému vnitropolitickému vývoji v jedné ze střeoevropských zemí zřejmě spočívá v sovětských zahraničněpolitických prioritách, ke kterým patřily porážka nacistického Německa a zamezení vzniku mocenskopolitického bloku zaměřeného proti Sovětskému svazu. Samostatné Rakousko zaujímalo v koncepci zahraniční politiky Sovětského svazu druhořadé, od hlavních cílů pouze odvozené postavení. Myšlenka rakouské samostatnosti, resp. snaha Sovětského svazu tuto samostatnost prosadit, úzce souvisela se sovětskými představami územního, hospodářského a politického oslabení poválečného Německa a s úsilím téže mocnosti aktivně vystoupit proti britským federalizačním, resp. konfедераčním plánům střeoevropského prostoru.⁸⁶

Poté, co se sovětskému vedení na přelomu let 1943–1944 podařilo u obou klíčových spojenců prosadit myšlenku obnovy rakouské nezávislosti⁸⁷, mů-

⁸⁵ Srov. Aichinger, *Sowjetische Österreichpolitik*, s. 100, 239.

⁸⁶ V představách britského ministerského předsedy Winstona Churchilla mělo být Rakousko součástí federace buď střeoevropských států (spolu s Polskem, Československem a Maďarskem), nebo jihoněmeckých států (tvořenou Bavorskem, Bádenskem, Württemberskem). Poté, co Stalin tyto návrhy v dubnu 1942 rozhodně odmítl, přistoupila sice Velká Británie na samostatnost Rakouska, ale jeho další existenci spatřovala pouze v konfederaci s dalšími státy, a to buď s Polskem, Československem, Maďarskem nebo s Bavorskem, Bádenskem a Württemberskem.

Aichinger, *Sowjetische Österreichpolitik*, s. 24–40.

⁸⁷ K prosazení myšlenky samostatného rakouského státu došlo částečně během teheránského setkání představitelů tří spojeneckých velmocí – J. V. Stalina, W. Churchilla a F. D. Roosevelta – na přelomu listopadu a prosince roku 1943. Stalin zde opět důrazně odmítl britské konfедераční návrhy a jako protinávrh znovu prezentoval myšlenku samostatného Rakouska jako součást politiky oslabení poválečného Německa. Prezident Roosevelt, který obecně odmítal diskutovat o jakýchkoli plánech poválečného politického uspořádání v Evropě, se v této chvíli přiklonil na stranu Sovětského svazu. V únoru 1944 na zasedání Evropské

žeme na straně Sovětského svazu sledovat poměrně vysokou míru vstřícnosti vůči americkým, resp. britským požadavkům, jež souvisely s rakouskými záležitostmi.⁸⁸ Stalin si uvědomoval citlivost rakouské otázky pro britské politické kruhy a nechtěl ideologickou konfrontaci uvnitř spojenecké koalice stupňovat.

2.1.2 Provizorní nařízení o válečných komandaturách

Tomuto úmyslu odpovídá obsah Provizorního nařízení o válečných komandaturách na rakouském území obsazeném sovětskými jednotkami (*Provisorische Verordnung über Kriegskommandaturen auf dem durch sowjetische Truppen eingenommenen Territorium Österreichs*, dále jen Provizorní nařízení), které představovalo teoretický základ okupační správy rakouského území osvobozeného Rudou armádou stejně jako Provizorní příručka (*Provisional Handbook*) na území obsazeném/osvobozeném jednotkami americkými, britskými a částečně rovněž francouzskými.

Směrnice uvedené v Provizorním nařízení nebyly ani zdaleka tak rozsáhlé jako direktivy americké. Omezovaly se na normalizaci místních poměrů (zajištění pravidelného zásobování potravinami, vodou a elektrickým proudem), obnovu komunálních služeb (zejména městské hromadné dopravy, odvozu odpadků, odklizení sutin, zajištění poštovního a telefonního spojení), fungování nemocnic, škol a dalších veřejných institucí, kterou měli pod dohledem příslušné sovětské vojenské komandatury, představitelky sovětské okupační mocnosti, zajistit sami Rakušané. V otázkách politického charakteru (rozpuštění NSDAP, denacifikace atd.) měli sovětští komandanti vystupovat jako iniciátoři, ale koncepční zpracování a realizaci přenechat rakouským politikům. Striktně byly v Provizorním nařízení formulovány požadavky na zajištění bezpečnosti obsazeného rakouského území, jejichž

poradní komise v Londýně vyjádřila svůj souhlas s vytvořením samostatného rakouského státu také Velká Británie.

Aichinger, *Sowjetische Österreichpolitik*, s. 57–92.

⁸⁸ Sovětský svaz dával od roku 1943 soustavně najevo, že nemá zájem na tom, aby byla po válce v Rakousku instalovaná nějaká výrazně prosovětsky orientovaná vláda. Sovětské vedení neudržovalo trvalé kontakty s rakouskou politickou emigrací v Moskvě a nikdy jí nevytvořilo takové zázemí jako např. komunistům polským nebo československým. Jeden z návrhů zonálního členění rakouského území, který předložil v Evropské poradní komisi sovětský zástupce Fedor T. Gusev, předpokládal, že nejatraktivnější oblast, tj. průmyslovou zónu Horních Rakous, budou spravovat Spojené státy americké.

Aichinger, *Sowjetische Österreichpolitik*, s. 45–56, 80–81.

nedodržení se mělo trestat podle válečného práva.⁸⁹ Směrnice byly na právě dobytém území zveřejňovány formou letáků a plakátů spolu s proklamacemi politického charakteru⁹⁰, jež vedení II. a III. Ukrajinského frontu (maršál Rodion J. Malinovskij a maršál Fedor I. Tolbuchin) adresovala rakouskému obyvatelstvu.

2.1.3 Prozatímní státní vláda Karla Rennera a její programová prohlášení

Analogicky k principu okupační správy na nižší úrovni usilovali představitelé Sovětského svazu na dobytém rakouském území o vytvoření centrální rakouské instituce, která by de facto převzala správu celé sovětské okupační zóny. Tato nejvyšší rakouská instituce měla odpovídat za svou činnost nejvyššímu velení jednotek Rudé armády stacionovaným na rakouském území. Protože tato instance, jíž se dne 27. dubna 1945 stala Prozatímní státní vláda (*Provisorische Staatsregierung*) Karla Rennera ve Vídni, sehrála klíčovou úlohu v denacifikačním procesu v sovětské okupační zóně a od 10. listopadu 1945 také na celém rakouském území, zmiňme alespoň v hrubých rysech její vznik a charakteristické rysy.

Prozatímní státní vláda vznikla z velké části díky osobní iniciativě dr. Karla Rennera, který ještě jako řadový penzista v Gloggnitz sám kontaktoval důstojníky sovětské komandatury a nabídl jim svou pomoc při správě rakouského území. Na přímý Stalinův rozkaz jej sovětsští zástupci v Rakousku podpořili a dr. Renner se (s odvoláním na svou funkci posledního prezidenta poslední svobodně zvolené rakouské Národní rady) plně ujal iniciativy obnovit politické poměry v zemi a vytvořit rakouskou vládu. Bezprostředně se spojil s představiteli Rakouské lidové strany (ÖVP)⁹¹ Leopoldem Kunschakem a Leopoldem Figlem, s dalšími členy Socialistické

⁸⁹ Aichinger, *Sowjetische Österreichpolitik*, s. 239.

⁹⁰ V svoláních Obyvatelům Rakouska (*An die Bevölkerung Österreichs*) ze 4. dubna 1945, Občanům města Vídně (*An Bürger von Wien*) ze dne 6. dubna 1945 a Prohlášení sovětské vlády (*Erklärung der Sowjetregierung*) ze dne 9. dubna 1945 byly zachyceny základní cíle působení Rudé armády na rakouském území – konečná porážka nepřátelských německých jednotek, osvobození Rakouska ze závislosti na Německu a podpora obnovy demokratických institucí a poměrů v zemi.

Aichinger, *Sowjetische Österreichpolitik*, s. 112–116, 240–244.

⁹¹ Rakouská lidová strana (*Österreichische Volkspartei*) byla založena dne 17. dubna 1945 ve Vídni. Jejím prvním předsedou se stal Leopold Kunschak, místopředsedy pak představitelé jednotlivých svazů: za Svaz rakouských dělníků a zaměstnanců Lois Weinberger, za Svaz průmyslu Julius Raab a za Svaz zemědělců Leopold Figl.

Berchtold, *Österreichische Parteiprogramme*, s. 65.

strany Rakouska (SPÖ)⁹², zejména Adolfem Schärfem, a s předními politiky dne 13. dubna 1945 nově založené Komunistické strany Rakouska (*Kommunistische Partei Österreichs*, KPÖ) Johannem Koplenigem a Ernstem Fischerem. Výsledkem intenzivních politických jednání bylo sestavení vládního kabinetu dne 27. dubna 1945.

Prozatímní státní vláda měla celkem 33 členů a byla sestavena ze zástupců politických stran, které byly v sovětské okupační zóně povoleny. ÖVP měla 11 zástupců, SPÖ rovněž 11, KPÖ měla zástupců pouze 9 a dva členové vlády (dr. Josef Gerö a dr. Georg Zimmermann) byli bez stranické příslušnosti. V čele vlády stál státní kancléř (*Staatskanzler*) dr. Karl Renner, který kumuloval nejvyšší exekutivní funkce (byl předsedou Prozatímní státní vlády jako exekutivního orgánu a vedl Politickou kabinetní radu, jež měla vykonávat prezidentské funkce⁹³) a nejvyšší post v legislativě, neboť Prozatímní státní vláda představovala také zákonodárný sbor. V čele každého Státního úřadu (*Staatsamt*) stál státní tajemník (*Staatssekretär*) s pravomocí ministra a dva státní podtajemníci (*Unterstaatssekretäre*), kteří zastupovali vždy jinou politickou stranu než státní tajemník a měli zajišťovat vyřizování jednotlivých správních úkolů.

Oproti Rennerovu očekávání nebyla Prozatímní státní vláda okamžitě uznána mocnostmi protihitlerovské koalice. Uznání se jí dostalo pouze ze strany vrchního velení III. Ukrajinského frontu Rudé armády, a to hned

⁹² Socialistická strana Rakouska (*Sozialistische Partei Österreichs*) byla založena dne 14. dubna 1945, kdy se sloučili Sociální demokraté a Revoluční socialisté v jeden politický subjekt. Berchtold, *Österreichische Parteiprogramme*, s. 43.

⁹³ Tzv. Politická kabinetní rada (*Politischer Kabinettrat*) byla původně zamýšlena jako orgán, který bude kolektivně vykonávat prezidentskou funkci. Radu tvořili tři státní tajemníci bez portfeje – Leopold Figl (ÖVP), Adolf Schärf (SPÖ), Johann Koplenig (KPÖ) a státní kancléř Karl Renner, který Radě předsedal. V praxi se však z Rady stalo užší politické grémium, kde se „předrozhodovaly“ otázky, které měly být v nejbližší době řešeny na zasedání celé vlády. Zbytek Prozatímní státní vlády se tak do jisté míry stával pouhým aklačním sborem.

Není jistě bez zajímavosti, že dr. Renner si jak v rámci Kabinetní rady, tak často na zasedáních celé vlády počínal velmi autoritářsky. Exmplárním případem byly rozpory v tzv. ústavní otázce (*Verfassungsfrage*). Komunističtí členové Prozatímní vlády totiž namítali, že vláda není nijak zmocněna a oprávněna přijímat ústavní zákony a navrhovali tak zásadní politické rozhodnutí, jako je přijetí ústavní listiny, přenechat Národní radě, která vzejde z demokratických voleb. Státní kancléř Renner však rázně umlčel námitky tím, že pokud (zejména) Johann Koplenig a Ernst Fischer nesouhlasí s činností Prozatímní vlády, mohou z ní okamžitě odejít. Oba se zdrželi hlasování a díky tomu byla přijata ústavní listina z roku 1920 ve znění novely z roku 1929.

Enderle-Burcel, *Protokolle des Kabinettsrates*, Bd 1., s. III-XI, 66. (KRP Nr. 6)

27. dubna 1945. Všechny čtyři mocnosti o oficiálním uznání až do konce srpna 1945 vůbec neuvažovaly a později, dne 20. října 1945, došlo k uznání pouze de facto, nikoliv de iure. Velká Británie a s ní Spojené státy americké a Francie považovaly Rennera za loutku umně vedenou Stalinem a s jeho „rudou“ vládou odmítaly navázat jakékoliv kontakty, přičemž Sovětský svaz byl v otázce oficiálního uznání vázán na tyto tři mocnosti.

Ani u samotných Rakušanů se Rennerova vláda nesetkala jen s bezvýhradnou podporou. Rakouské veřejnosti nemohl uniknout fakt, že se mezi členy vlády nachází celá řada politiků, kteří v dobách první republiky usilovali o připojení Rakouska k Německu anebo anšlus v roce 1938 – jako např. státní kancléř Renner – nadšeně přivítali.⁹⁴ Prohlášení starých politických elit o novém počátku vyvolávala spíše skeptický úsměšek než pocit národní hrdosti a nezměrného nadšení budovat „nové“ Rakousko.

Stejně rozporuplně musely na obyvatele tehdejšího Rakouska působit i první veřejné texty Prozatímní státní vlády. V Provolání samostatnosti Rakouska (*Proklamation über die Selbständigkeit Österreichs*), vydaném Prozatímní vládou 27. dubna 1945, se v pasážích interpretujících nedávnou minulost setkáváme s úmyslným zamlčením následujících aspektů historického vývoje: a) také rakouského charakteru nacionálněsocialistického panství, neboť období let 1938–1945 je označováno výhradně jako cizí panství; b) nedemokratických poměrů v Rakousku již v letech 1934–1938. Vůdčí osobnosti ÖVP, mnohdy čelní představitelé austrofašismu, mohli po válce vystoupit jako antifašisté; c) přitažlivosti myšlenky připojení Rakouska k Německu před rokem 1938 v republikánském, obzvláště v sociálnědemokratickém, politickém táboře. Karl Renner – v roce 1938 velký propagátor anšlusu – podepsal v roce 1945 Provolání samostatnosti Rakouska.⁹⁵

Obdobnou shovívavost vůči prohřeškům z minulosti vykazuje rovněž vládní prohlášení Prozatímní státní vlády z 28. dubna 1945 v otázce politické očisty rakouského obyvatelstva. Necht' je následující citát chápán jako programový postoj Rennerovy vlády k denacifikaci: „Ti, kteří v opovržení demokracií a demokratickými svobodami ustavili a udržovali v Rakousku režim násilí, špiclování, pronásledování a utlačování a dále ti, kteří zemi uvrhli do dobrodružné války a vystavili ji zničení, nemohou počítat s mírným potrestáním. Naloží se s nimi podle téhož výjimečného práva, podle kterého oni sami soudili jiné. (...) Ovšem ti, kteří se nechali nacionálními

⁹⁴ Schöner, Wiener Tagebuch 1944/1945, s. 182–184.

⁹⁵ Pelinka, A.: Der verdrängte Bürgerkrieg. In: Pelinka/Weinzierl, Das große Tabu, s. 145.

socialisty strhnout pod tlakem hospodářské situace, z veřejných ohledů či z nedostatku osobní vůle a kteří se nepodíleli na zločinech fašistů, by se měli vrátit do národního společenství a nemají se čeho obávat.“⁹⁶

Uvedená slova vyjadřují jen částečně přiznanou *historickou pravdu* a jsou dokladem oficiální politické autoprojekce, jež velmi pohodlně umožňovala přesunout zodpovědnost za tehdejší tristní stav na někoho jiného. Domnívám se, že odhodlání potrestat „nacisty, neboť oni za to všechno mohou“ je možné vnímat také jako způsob psychické obrany proti vtíravým otázkám vlastního svědomí většiny rakouského obyvatelstva.

2.2 Denacifikace prováděná rakouskými úřady státní správy (duben 1945–duben 1946)

Denacifikační proces prováděný rakouskými úřady v sovětské okupační zóně během prvního poválečného roku můžeme rozdělit na několik fází, které se od sebe vzájemně liší charakterem prováděných opatření, jejich celkovou intenzitou a v neposlední řadě také ochotou obyvatelstva podřídit se denacifikačnímu řízení a vůli rakouských politických stran další nařídit.

První období jsem vymezila od dubna 1945 do června, resp. počátku července tr.; tj. od vstupu jednotek Rudé armády na území východního Rakouska do podpisu Smlouvy o okupačních zónách a správě města Vídně (*Abkommen betreffend die Besatzungszonen und die Verwaltung der Stadt Wien*), která přesně vymezila rozsah sovětské okupační zóny v Rakousku na území Burgenlandu, Dolních Rakous, části Horních Rakous na levém břehu Dunaje a vídeňské městské okrsky Leopoldstadt, Brigittenau, Floridsdorf, Wieden a Favoriten.⁹⁷ V tomto období vznikly dva nejdůležitější zákony zabývající se problematikou politické očisty rakouské společnosti od nacionálního socialismu, tj. ústavní zákon č. 13 o zákazu NSDAP (*Verfassungsgesetz No. 13 vom 8. Mai 1945 über das Verbot der NSDAP. Verbotsgesetz*) a ústavní zákon č. 32 o válečných a jiných nacionálněsocialistických zločinech (*Verfassungsgesetz No. 32 vom 26. Juni 1945 über Kriegsverbrechen und andere nationalsozialistische Untaten. Kriegsverbrechergesetz*). První ze zákonů, který je tématem předložené práce, byl do konce června

⁹⁶ Kocensky, Dokumentation zur österreichischen Zeitgeschichte, s. 31.

⁹⁷ Abkommen, betreffend die Besatzungszonen und die Verwaltung der Stadt Wien, vom 9. Juli 1945. In: Rauchensteiner, Der Sonderfall, s. 342–343.

1945 doplněn o prováděcí nařízení. Přesto (nebo právě proto) můžeme tento časový úsek nazvat obdobím nesystematické denacifikace.

Od července 1945 byly zákonné poklady pro denacifikační proces rozšiřovány kromě města Vídně i ve všech okresech Dolních Rakous a Burgenlandu a úřady místní správy podle nich měly postupovat. Během tohoto období, jež končí návrhem 2. novely ústavního zákona o zákazu NSDAP v listopadu 1945, můžeme sledovat nejen naplňování přijatých právních norem, ale také proces opačný – podávání žádostí o udělení milosti, žádostí o deregistraci nebo žádostí o zastavení a přezkoumání registračního řízení v důsledku nových skutečností.

Třetí fáze počínající listopadem 1945 a končící dubnem 1946 je významná ze dvou důvodů: dne 10. listopadu 1945 rozšířila Spojenecká rada platnost zákonů přijatých Prozatímní státní vládou na území všech okupačních zón v Rakousku. Tento tolik potřebný unifikační krok byl v případě denacifikace relativizován návrhem 2. novely ústavního zákona o zákazu NSDAP, který vznikl krátce před spolkovými a zemskými volbami 25. listopadu 1945 ještě v Rennerově Prozatímní státní vládě. Zákon předjímající amnestii určitých skupin bývalých nacionálních socialistů sice nenabyl díky vetu Spojenecké rady platnosti, ale i tak vypovídá mnohé o posunu rakouských vnitropolitických priorit. Další návrh na omilostnění vybraných skupin bývalých nacionálních socialistů byl rakouskou politickou reprezentací Spojenecké radě předložen dne 30. března 1946.

2.2.1 Duben 1945–červen 1945

2.2.1.1 První denacifikační opatření

Poté, co jednotky III. Ukrajinského frontu Rudé armády pod velením maršála Fedora I. Tolbuchina dne 29. března 1945 překročily u Klostermarienbergu maďarskorakouskou hranici, došlo k jejich rozdělení: pravé křídlo postupovalo přes Wiener Neustadt na sever, kde 6. dubna 1945 dosáhlo jižních předměstí Vídně, resp. 10. dubna 1945 vnitřního okruhu města, levé křídlo III. Ukrajinského frontu se probíjelo směrem na Štýrský Hradec, kterého dosáhlo 8. května 1945.⁹⁸ Na osvobozeném rakouském území byly podle směrnic Provizorního nařízení vytvářeny vojenské komandatury, k jejichž hlavním úkolům patřilo zajištění bezpečnosti daného místa, sta-

⁹⁸ Aichinger, *Sowjetische Österreichpolitik*, s. 111.
Rauchensteiner, *Der Sonderfall*, s. 84.

bilizace válkou a osvobozením rozvrácených poměrů a předání správy do rukou domácího obyvatelstva.

K prvním problémům, které na osvobozeném rakouském území pod správou sovětských jednotek vyvstaly, patřila především otázka personálního složení rakouských správních úřadů. Jak se ukázalo, sověšší vojenští komandanti často spolupracovali s nacionálněsocialistickými starosty, kteří byli teprve postupně nahrazováni úředníky propuštěnými ze služebního poměru v roce 1938, resp. 1934. Vezmeme-li v úvahu, že v posledních dnech války vyvrcholil nacistický teror také vůči rakouskému obyvatelstvu vlnou zcela nesmyslných nařízení k udržení režimu, jež doprovázely i stanné soudy a masové vraždy, není divu, že další setrvání nacionálních socialistů na mnohdy vysokých postech místní správy vzbudilo mezi obyvatelstvem velké pobouření a vedlo k akcím osobní msty.

V prvních týdnech po osvobození závisela veškerá řízená denacifikační opatření jednak na rozhodnutí příslušného sovětského komandanta a aktivitě jeho policejních oddílů a jednak na rozhodnutí rakouských úřadů místní správy, resp. činnosti jim podřízených policejních jednotek. Avšak nevyjasněné kompetence a vzájemně nekoordinovaný postup uvedených sborů vedly místo spolupráce a součinnosti k jejich někdy až nevráživé konkurenci. Dobře je to patrné na situaci ve Vídni v dubnu a květnu 1945, kde sovětský vojenský komandant gen. Blagodatov denacifikaci oficiálně přenechal rakouským úřadům, s nímž starosta města Theodor Körner mezi zaměstnanci městské správy začal prakticky okamžitě, dne 17. dubna 1945.⁹⁹

K 1. květnu 1945 působilo ve Vídni 5 velkých a více než 20 menších bezpečnostních organizací, které se kromě jiného musely takřka denně zabývat i denacifikační problematikou. K největším patřily: Pomocná policejní služba (*Polizeilicher Hilfsdienst*), která byla podřízena gen. Blagodatovovi; Vídeňská policie (*Wiener Polizei*) řízená Theodorem Körnerem; Vídeňská státní policie (*Wiener Staatspolizei*) pod vedením dr. Heinricha Dürmayera a konzultující svou činnost se Státním úřadem vnitra Franze Honnera; Spolková státní policie (*Bundesstaatspolizei*) v čele s Maximilianem Pammerem a úzce spolupracující se státním kancléřem dr. Karlem Rennerem. Na zajištění bezpečnosti ve Vídni a v Dolních Rakousích se podílela také část II. Rakouského osvobozeného praporu, který se v posledních

⁹⁹ Körner, T.: Die Tätigkeit der Wiener Gemeindeverwaltung Mitte April bis Mitte Juni 1945. Wien 1945, s. 4. Dle Leidenfrost, Die amerikanische Besatzungsmacht, s. 511.

měsících války účastnil po boku Titových partyzánských jednotek bojových operací ve Štýrsku. Jako příklad zmiňme činnost Pomocné policejní služby a Vídeňské státní policie.

Pomocná policejní služba sestávala v polovině května 1945 z cca 7200 mužů a podléhala přímo gen. Blagodatovovi. Jejím hlavním úkolem bylo zabránit drancování a znásilňování. Dne 27. května 1945 vydal její ředitel Rudolf Hautmann na žádost sovětské komandatury Příkaz č. 3 ve znění: „Okamžitá zatčení: 1. získat vhodné a nanejvýš spolehlivé osoby, které by mohly účinně spolupracovat při zatýkání; 2. zajistit místo, popř. místa, kde by mohly být zadržení přechodně umístěni; 3. držet internované v provizorní vazbě do té doby, dokud je nebude možné všechny shromáždit na jednom centrálním místě; 4. zadržet je třeba: veřejné mandataře, vedoucí nacionální socialisty, příslušníky Ochranných sborů (SS), Úderných oddílů (SA), Tajné státní policie (GESTAPO) a denuncianty.“¹⁰⁰ Během této akce provedené následující den bylo zadrženo přibližně 5500 lidí. Ti z nich, kteří byli zadrženi ve vídeňském okrsku Hernals, byli v zástupu odváděni k budově Zemského soudu, kde byli v soudním vězení internováni. Zadrženi z jiných okrsků byli umístěni v improvizovaných vězeních (např. školních budovách) a denně odvázeni na nucené práce. Někteří byli krátce po zadržení propuštěni, ale museli se o práci sami denně hlásit a k rozeznání od ostatních obyvatel nosit k oblečení připevněnou plaketu s hákovým křížem.

Obdobné razie prováděla i Vídeňská státní policie, kterou vedl dr. Heinrich Dürmayer a která formálně podléhala Honnerovu Státnímu úřadu vnitra. Vídeňská státní policie disponovala po celém městě řadou internačních táborů, kde byli zadržováni nacionální socialisté známí svým krutým zacházením s politickými odpůrci. Tábory Vídeňské státní policie byly proslulé svými hrubými převýchovnými metodami, což mnozí z dozorců – zvláště když byl některý bývalý nacionální socialista ubit k smrti – omlouvali vlastními zkušenostmi z nacionálněsocialistických koncentračních táborů.

Zmírnění projevů nenávisli vůči nacionálním socialistům, eliminace aktů osobní msty a institucionalizace procesu vypořádání se s nositeli nacionálně-socialistických myšlenek formou přijetí retribučního zákonodárství se stalo prvním z naléhavých úkolů Prozatímní státní vlády, neboť na jeho splnění závisel také úspěch tolik propagované výstavby „nového“ Rakouska.

Již na II. zasedání Prozatímní státní vlády dne 30. dubna 1945 navrhl státní tajemník bez portfeje dr. Adolf Schärf (SPÖ), aby byl vypracován

¹⁰⁰ Dle Portisch, Österreich II. Die Wiedergeburt unseres Staates, s. 46.

zákon, který by zakazoval činnost NSDAP na území Rakouské republiky. K tomuto tématu se rozproudila živá diskuse, během níž se ukázalo, že návrhy mnohých členů vlády jsou příliš různorodé a není možné je během zasedání sumarizovat do nějaké přijatelné podoby.¹⁰¹ Byl tedy vytvořen užší výbor, který měl do příští schůze celého kabinetu rozpracovat návrh zákona a předložit jej členům Prozatímní státní vlády k posouzení. Tento výbor se skládal ze čtyř členů: státního tajemníka bez portfeje dr. Adolfa Schärfa (SPÖ), státního tajemníka pro otázky spravedlnosti dr. Josefa Geröa (nestráník), státního tajemníka vnitra Franze Honnera (KPÖ) a státního tajemníka pro obchod a dopravu Eduarda Heinla (ÖVP). Dr. Schärf ve svých pamětech vzpomíná, že státní kancléř Karl Renner předal členům výboru pro přípravu retribučních zákonů vlastní písemně zpracované představy o podobě budoucího zákona, kde navrhoval, aby nacionálněsocialistické právní normy připravené s úmyslem postihovat politické odpůrce zůstaly v platnosti i po 27. dubnu 1945 a byly užívány (jako odplata) pro potrestání bývalých nacionálních socialistů. Jak poznamenává dr. Schärf, všechny Rennerovy návrhy se splnit nepodařilo.¹⁰²

Na následující schůzi vlády, dne 4. května 1945, přednesl dr. Schärf návrh zákona, jenž nesl název „Zákon o zákazu NSDAP“ s podtitulem „Zákon o odplatě“ (*Vergeltungsgesetz*). Z mnoha připomínek, jež se během diskuse nad osnovou zákona vznesly, zmiňme odsouhlasení velmi důležité části tohoto zákona – doby, po kterou měla být činnost NSDAP na území rakouského státu označena za ilegální. Původní návrh zněl od 30. ledna 1933 do 13. března 1938, ale na návrh státních sekretářů Eduarda Heinla

¹⁰¹ Enderle-Burcel, Protokolle des Kabinettsrates, Band 1., s. 9–10. (KRP Nr. 2)

¹⁰² Schärf, Zwischen Demokratie und Volksdemokratie, s. 100.

Za zásady uváděné Adolfem Schärfem lze pravděpodobně považovat manuskript dr. Rennera, který je deponován v Rakouském institutu soudobých dějin, v Rennerově pozůstalosti, popř. poznámky vycházející ideově z tohoto manuskriptu. Spis *Problémy I: Politika (Probleme I: Politik)* Renner vypracoval zřejmě ještě před 19. dubnem 1945. Nastínil v něm obnovu rakouského státu a nových, demokratických politických poměrů v zemi, jejichž součástí byla i eliminace „všech fašistů“, která sestávala z následujících opatření: „Všem fašistům (příslušníkům Domobrany, klerikálním a nacionálním fašistům), kteří nebyli pouhými režimními pěšáky, musí být na dobu 10 let odňata všechna demokratická práva. (...) Jedním z prvních opatření je zjistit jejich příslušnost. (...) Ve všech právních odvětvích pro ně platí právní principy z období diktatury, včetně internačních táborů a trestu smrti. (...) Ať se jim dostane takového práva, podle kterého chtěli sami žít a které vnucovali ostatním.“ Österreichisches Institut für Zeitgeschichte, Wien, Nachlaß Karl Renner, NL 1–3, DO 721, *Mappe 9: Manuskript Probleme I: Politik*, s. 2. Dle Leidenfrost, *Die amerikanische Besatzungsmacht*, s. 503. Poprvé zkráceně uvedeno In: Aichinger, *Sowjetische Österreichpolitik*, s. 187–188.

(ÖVP) a Johanna Böhma (SPÖ) bylo toto období zkráceno na dobu od 1. července 1933 do 13. března 1938.

Dne 8. května 1945 byl zákon již definitivně schválen, mj. proto, že tato otázka získávala zejména z bezpečnostních důvodů stále více na významu.¹⁰³ I těsně před schválením byl však návrh zákona opět podroben námitkám celého vládního pléna. Kromě mnohých, které koncepci připraveného návrhu zákona spíše znejasnily a rozmělnily¹⁰⁴, byl odsouhlasen konečný název „Ústavní zákon o zákazu NSDAP“ s novým podtitulem „Zákon o zákazu“ (*Verbotsgesetz*), přičemž původně navrhovaný podtitul „Zákon o odplatě“ byl většinou přítomných zamítnut. Na návrh státního tajemníka dr. Ernsta Fischera (KPÖ) bylo přijato interní usnesení, že „Zákon o zákazu“ bude doplněn dalším zákonem postihujícím nejtěžší zločince nacionálněsocialistického režimu.

2.2.1.2 Ústavní zákon č. 13 ze dne 8. května 1945 o zákazu NSDAP

Čl. I. rozpouštěl na území Rakouské republiky Nacionálněsocialistickou německou stranu dělnickou (NSDAP), její branné oddíly (SS, SA, NSKK, NSFK), její formace a k ní přidružené organizace a jejich obnovu zakazoval. Jakákoli činnost ve prospěch těchto organizací či jejich cílů byla napříště zakázána. Všichni ti, kteří byli dále členy výše zmíněných organizací či se angažovali v jejich prospěch nebo obecně ve prospěch nacionálněsocialistických cílů, se dopouštěli zločinu a měli být potrestáni smrtí a konfiskací veškerého majetku.¹⁰⁵

Na základě ustanovení čl. II. všichni ti, kteří měli v době vyhlášení zákona trvalé bydliště, popř. povolení k trvalému pobytu, na území Rakouské republiky a byli v období od 1. července 1933 do 27. dubna 1945 členy NSDAP

¹⁰³ Enderle-Burcel, Protokolle des Kabinettsrates, Band 1., s. 15–16. (KRP Nr. 3)

¹⁰⁴ Nejzřetelnější je to na úpravě § 19 návrhů tohoto zákona ke dni 8. 5. 1945 (ve schváleném zákoně jde o § 17). Ten definoval okruh lidí, kteří měli být na základě skutečností vyplývajících z registračního prohlášení postaveni pod jistá sankční opatření. Paragraf schváleného zákona je směsicí původní předlohy a výsledku debaty vedené na zasedání vlády, ze které bohužel nevyplývá jasný záměr zákonodárce, což je u jedné z nejdůležitějších pasáží více než politováníhodné. Srovnání bylo provedeno na základě:

Enderle-Burcel, Protokolle des Kabinettsrates, Band 1., s. 30, příloha 7 (text návrhu zákona ke dni 8. 5. 1945). (KRP Nr. 3, 4)

Verfassungsgesetz Nr. 13 vom 8. Mai 1945 über das Verbot der NSDAP (Verbotsgesetz). StGBI, Jahrgang 1945, Stück 4, Seite 19–22. Wien 1945.

¹⁰⁵ Verfassungsgesetz Nr. 13 vom 8. Mai 1945 über das Verbot der NSDAP (Verbotsgesetz). Art. I., §§ 1, 3. StGBI, Jahrgang 1945, Stück 4, Seite 19. Wien 1945.

nebo jejich branných oddílů (SS, SA, NSKK, NSFK), popř. čekatelů na plné členství (*Parteiwärter*)¹⁰⁶, podléhali registrační povinnosti¹⁰⁷ a zákon jim nařizoval, aby se sami přihlásili na nejbližším úřadě státní správy. Registrační listiny měly být sestavovány podle místních obvodů měst a obcí a měly být po ukončení celého registračního řízení veřejně vystaveny. Opomenutí přihlašovací či registrační povinnosti (např. falšování dat) označoval zákon za podvod a umožňoval uložit trest odnětí svobody na dobu až pěti let.¹⁰⁸ Ze zachovaných podkladů k přípravě tohoto zákona vyplývá, že registrační povinnost byla zavedena jako vědomá paralela přihlašovací povinnosti, které na základě norimberských rasových zákonů podléhali Židé.¹⁰⁹

Zákonodárce z celkového množství těch, kteří podléhali registrační povinnosti, vybral jisté skupiny osob, které na základě jejich vztahu k NSDAP či jiným uvedeným organizacím ex lege sine judicio sankcionoval. Patřili sem: 1. tzv. ilegální členové NSDAP a jejich branných oddílů; 2. příznivci NSDAP, kteří stranu a s ní spojené organizace v době její politické ilegality (1. 7. 1933–13. 3. 1938) především finančně podporovali; 3. příslušníci Ochraného sboru (SS); 4. funkcionáři NSDAP, popř. branných oddílů (SA, NSKK, NSFK)¹¹⁰.

¹⁰⁶ NSDAP byla od jistého počtu členů pro další žadatele uzavřenou organizací. Podle jednoho z Hitlerových rozkazů nesměl počet členů NSDAP přesáhnout 10 procent celkového počtu obyvatelstva dané země. V lednu 1933, kdy se Hitler v Německu chopil moci, měla NSDAP v Rakousku 43 129 členů. Do listopadu 1938 se tento počet zvýšil na 207 095. Protože však do stranických kanceláří přicházely stále další a další žádosti o členství, byla v Rakousku od listopadu 1938 zavedena instituce čekatelství na plné členství v NSDAP (členství s omezenými členskými právy) pro ty žadatele, kteří mohli své nacionálněsocialistické přesvědčení doložit i konkrétními činy.

Dle Stiefel, *Entnazifizierung in Österreich*, s. 87.

¹⁰⁷ Registrace se skládala ze dvou částí – z přihlášení (*Anmeldung*) a zanesení jména daného člověka do seznamu nacionálních socialistů (*Verzeichnung, Registrierung*).

¹⁰⁸ Verfassungsgesetz Nr. 13 vom 8. Mai 1945 über das Verbot der NSDAP (Verbotsgesetz). Art. II., §§ 4, 5, 6, 8. StGBI, Jahrgang 1945, Stück 4, Seite 19. Wien 1945.

¹⁰⁹ Rennerovy, Schärfovy, Gerövy, Heinlovy, Kopenigovy, Enleinovy, Figlovy, Honnerovy a Fischerovy rukopisné koncepty. In: Enderle-Burcel, *Protokolle des Kabinettsrates*, Band 1., s. 9. (KRP Nr. 2)

¹¹⁰ „§ 7. Za funkcionáře ve smyslu § 17 Zákona o zákazu je třeba považovat: a) členy strany a čekatele na plné členství, kteří působili jako političtí vedoucí v postavení vedoucích stranických buněk a výše; b) členy SA, NSKK a NSFK, kteří byli činní jako vedoucí od pozice untersturmführera výše.“

Verordnung der Staatskanzlei im Einvernehmen mit den beteiligten Staatsämtern Nr. 131 vom 22. August 1945 zur Durchführung des Verbotsgesetzes und der Verbotsgesetznovelle (3. Durchführungsverordnung zum Verbotsgesetz). Abschnitt III., § 7. StGBI, Jahrgang 1945, Stück 30, Seite 165. Wien 1945.

Tito lidé měli být okamžitě propuštěni ze státních služeb a z korporací veřejnoprávního charakteru. Zákon jim dočasně zakazoval disponovat movitým i nemovitým majetkem a připouštěl, že nesoudní orgány státní správy mohou rozhodnout o uložení dalších opatření, jimiž tito lidé budou muset odčinit svoji vinu. Tyto osoby mohly být dále dočasně omezeny ve výkonu svých občanských práv, mohly jim být uloženy zvláštní daňové odvody, nucené práce a mohly být z důvodu veřejné bezpečnosti postaveny pod policejní dozor.

Ústavní zákon o zákazu NSDAP obsahoval i ustanovení, jimiž z některých trestných činů vyvozoval trestněprávní zodpovědnost. O výši trestu nerozhodovali úředníci státní správy jako v předchozím případě, ale zvláštní soudní instance, které během individuálního soudního řízení posoudily vinu daného člověka. S tímto procedurálně odlišným typem denacifikačních opatření se setkáváme v §§ 10, 11, 12 ústavního zákona o zákazu NSDAP a zejména v později vydaném ústavním zákoně o válečných zločinech a jiných nacionálněsocialistických zločinech.

Čl. III ústavního zákona o zákazu NSDAP ustanovením § 10 definoval pojem „ilegálního“ člena NSDAP, resp. jejích branných oddílů. Byla tak označena každá osoba, která v období od 1. července 1933 do 13. března 1938 dosáhla věku 18 let a zároveň přináležela k NSDAP nebo k uvedeným branným oddílům. Všichni ti, kteří zmíněné dvě podmínky splňovali, se svým chováním dopustili velezrady ve smyslu § 58 rakouského trestního zákona a měli být potrestáni těžkým žalářem na dobu 5 až 10 let.¹¹¹ Trestní stíhání mělo ovšem nastat až tehdy, pokud by se dotyčný znovu angažoval ve prospěch zakázaných organizací anebo by stíhání en masse z bezpečnostních důvodů nařídila Prozatímní státní vláda.¹¹² Nad každým řadovým „ilegálním“ členem NSDAP či branných oddílů se tak stále vznášela hrozba, že může být někdy potrestán.

Podle § 11 měli být těžkým žalářem na dobu 10 až 20 let a konfiskací veškerého majetku potrestáni všichni „ilegální“ členové NSDAP, kteří působili jako političtí vedoucí v postavení vedoucích místních skupin a výše, všichni „ilegální“ členové branných oddílů (SS, SA, NSKK, NSFK) činní jako vedoucí od pozice untersturmführera a výše, nositelé Řádu krve nebo

¹¹¹ Verfassungsgesetz Nr. 13 vom 8. Mai 1945 über das Verbot der NSDAP (Verbotsgesetz). Art. III., 10. StGBI, Jahrgang 1945, Stück 4, Seite 20. Wien 1945.

¹¹² Verfassungsgesetz Nr. 13 vom 8. Mai 1945 über das Verbot der NSDAP (Verbotsgesetz). Art. III., 10. StGBI, Jahrgang 1945, Stück 4, Seite 20. Wien 1945.

jiného zvláštního stranického vyznamenání, všichni „ilegální“ členové NSDAP nebo branných oddílů, pokud se v souvislosti se svým působením v NSDAP nebo v některém z uvedených branných oddílů dopustili obzvláště zavržených činů proti lidskosti.

Stejným způsobem měli být podle § 12 potrestáni ti, kteří NSDAP, její branné oddíly nebo kteroukoliv z nacionálněsocialistických formací či přidružených organizací v době od 1. července 1933 do 13. března 1938 finančně podporovali. Obdobně měl být potrestán i ten, kdo ve prospěch nacionálněsocialistických cílů poškozoval rakouské hospodářství, a tak usiloval o zánik samostatného Rakouska.

Vyhlášení amnestie pro odsouzené podle § 10, 11, 12 nebo udělení individuální milosti v těchto kauzách nebylo podle § 13 ústavního zákona o zákazu NSDAP možné.¹¹³

Vedení trestního řízení a rozhodnutí o výši trestu přináleželo na základě čl. V. §§ 24–26 Lidovým soudům.

Instituce Lidových soudů disponovala zvláštní soudní pravomocí, která by se dala velmi neobratně definovat jako střed mezi pravomocí, kterou zpravidla disponují řádné soudy, a zmocněním, jímž jsou nadány soudy mimořádné. Lidové soudy soudily zvláštní druh zločinů, soudily podle zvláštních zákonů a ve zkráceném trestněprávním řízení. Podle § 24 ústavního zákona o zákazu NSDAP nebylo možné využít některých prostředků trestněprávního procesu jako např. námitky proti obžalobě, odvolání, zmateční stížnosti a stížnosti proti závěrům soudu. Tresty měly být bez odkladu vykonány. Výjimečnost tohoto typu zákonodárství potvrzoval § 25, který vylučoval užití ustanovení trestního zákona, trestního procesního řádu a novely trestního procesního řádu z roku 1918 o mimořádných polehčujících okolnostech.¹¹⁴

Senát Lidového soudu se skládal ze dvou soudců z povolání, z nichž jeden porotě předsedal, a tří soudců z lidu. Seznamy soudců z lidu byly sestavovány ve Státním úřadě spravedlnosti podle návrhu tří politických stran zastoupených v Rennerově Prozatímní státní vládě. Senáty Lidových soudů byly zřízeny při Zemských soudech; v sovětské okupační zóně ve Vídni v roce 1945, v zónách západních Spojenců v roce 1946 ve Štýrském

¹¹³ Verfassungsgesetz Nr. 13 vom 8. Mai 1945 über das Verbot der NSDAP (Verbotsgesetz). Art. III., §§ 11, 12, 13. StGBI, Jahrgang 1945, Stück 4, Seite 20. Wien 1945.

¹¹⁴ Verfassungsgesetz Nr. 13 vom 8. Mai 1945 über das Verbot der NSDAP (Verbotsgesetz). Art.V., §§ 24, 25. StGBI, Jahrgang 1945, Stück 4, Seite 21. Wien 1945.

Hradci (pro zónu britskou), v Linci (pro americkou) a v Innsbrucku (pro francouzskou). Dva mimořádné senáty byly později ještě vytvořeny v Klagenfurtu a v Leoben.¹¹⁵

Čl. VI. tvořil pouze jeden odstavec, § 27: „Udělit výjimku ze sankčních ustanovení čl. III a IV je v ojedinělých případech možné, pokud dotyčný své členství v NSDAP nebo některém z branných oddílů (SS, SA, NSKK, NSFK) nikdy nezneužil a z jeho chování před osvobozením Rakouska lze s jistotou usoudit na jeho pozitivní smýšlení o rakouské nezávislosti; o těchto případech rozhoduje Prozatímní státní vláda.“¹¹⁶

Dříve než uvedeme poslední (již jen technickoprávní) ustanovení ústavního zákona o zákazu NSDAP, zmiňme ještě jeden konkrétní paragraf důležitý pro pozdější výklad.

Podle § 21 se měli všichni jmenovaní nacionální socialisté (členové NSDAP, čekatelé na plné členství, mecenáši NSDAP z doby ilegality a členové branných oddílů SS, SA, NSKK a NSFK) zaměstnaní ve státních službách a veřejnoprávních korporacích, nevztahovala-li se na ně jiná opatření tohoto zákona, podrobit „zkoušce“ svého nového politického přesvědčení. Pokud neposkytovali dostatečnou záruku, že budou bezvýhradně hájit zájmy nezávislého Rakouska, měli být do šesti měsíců od vyhlášení ústavního zákona o zákazu NSDAP propuštěni.¹¹⁷

Podle čl. VII. zákon vstupoval v platnost dnem vyhlášení. Protože v této době ještě nebyla v provozu státní tiskárna¹¹⁸, kde později býval tištěn Věstník státních zákonů pro Republiku Rakousko (*Staatsgesetzblatt für die Republik Österreich*), resp. od roku 1946 Věstník spolkových zákonů pro Republiku Rakousko (*Bundesgesetzblatt für die Republik Österreich*), a v něm otiskovány, a tak vyhlášovány přijaté zákony a vládní nařízení, byl ústavní zákon o zákazu NSDAP dne 9. května 1945 zveřejněn v novinách Neues

¹¹⁵ První soudní řízení před Lidovým soudem bylo vedeno od 14. do 17. srpna 1945 ve Vídni. Kuretsidis-Haider, C.: Die Volksgerichtsbarkeit als Form der politischen Säuberung in Österreich. In: Garscha/Kuretsidis-Haider, Keine 'Abrechnung', s. 20.

¹¹⁶ Verfassungsgesetz über das Verbot der NSDAP. Art. VI., 27. Neues Österreich, 1, 1945, č. 16, 9. 5. 1945, s. 3.

Ustanovení VG § 27 čl. VI., tak jak bylo otištěno v listu Neues Österreich a jak ho na tomto místě uvádí autorka diplomové práce, se liší od znění téhož paragrafu, které bylo později, dne 6. 6. 1945, otištěno ve Věstníku státních zákonů pro Republiku Rakousko.

¹¹⁷ Verfassungsgesetz Nr. 13 vom 8. Mai 1945 über das Verbot der NSDAP (Verbotsgesetz). Art. V., § 21. StGBI, Jahrgang 1945, Stück 4, Seite 21. Wien 1945.

¹¹⁸ Jednotky Rudé armády ji uvolnili na písemnou žádost státního kancléře Rennera až 24. května 1945.

Enderle-Burcel, Protokolle des Kabinettsrates, Band 1., s. 24. (KRP Nr. 4)

Österreich. Dalším způsobem, jak se šířily informace, bylo rozhlasové vysílání a kurýrní služba nahrazující poštovní spojení.

2.2.1.3 Prováděcí nařízení

Ovšem již na počátku června 1945, na XI. zasedání Prozatímní státní vlády, upozornil státní tajemník ing. Figl na množící se stížnosti na vleklé uskutečňování tohoto zákona a na nejasnosti, které mezi obyvatelstvem jeho první prováděcí nařízení¹¹⁹ zveřejněné dne 13. května 1945 v listu Neues Österreich vyvolává. Důsledkem toho podle Figlových zpráv prý je, že v mnohých okresech Dolních Rakous a v různých vídeňských okresech místní úřady postupují rozdílně. Požadoval proto co nejdříve vydat jednotná a přesná prováděcí nařízení.

Se stejným požadavkem vystoupil i dr. Adolf Schärf a přednesl návrh rozšířit platnost § 27 ústavního zákona o zákazu NSDAP i na II. článek zákona a tím zavést možnost prominutí registrace.¹²⁰ Upozornil na to, že by prominutí registrace – kvůli své politické závažnosti – bylo možné jen ve výjimečných případech a o odpuštění registrace by rozhodovala komise, která by (1) byla složená paritně ze tří politických stran; (2) konečný verdikt přijala jednomyslně; a protože předkladatelé tohoto návrhu (Schärf, Hurdes a Kopleng) předpokládali velké množství takovýchto žádostí; (3) byla zřízena při každém okresním hejtmanství, přičemž odvolací instancí by byla k tomuto účelu zvlášť zřízená komise při příslušném hejtmanství zemském.¹²¹

Oba návrhy – na vypracování detailních prováděcích nařízení ústavního zákona o zákazu NSDAP a na rozšíření platnosti § 27 na článek II – byly Prozatímní státní vládou schváleny.¹²² Vypracováním příslušných směrnic byl

¹¹⁹ Registrierung der Nazi. Verordnung über die Registrierung der Nationalsozialisten. Neues Österreich, 1, 1945, č. 20, 13. 5. 1945, s. 1.

¹²⁰ „Zpravodaj státní tajemník dr. Schärf vysvětluje: Při pozdějších diskuzích o ústavním zákonu o zákazu NSDAP se ukázal jako závažný nedostatek fakt, že se ustanovení § 27 o možnosti udělit výjimku vztahuje pouze na čl. III a IV a ne na čl. II. Podle prvního návrhu zákona se měla možnost udělit výjimku vztahovat také na registrační povinnost. § 27 by měl být změněn tak, aby první věta zněla „ustanovení čl. II–IV.““
Enderle-Burcel, Protokolle des Kabinettsrates, Band 1., s. 182–183. (KRP Nr. 11)

¹²¹ NÖLA Nachlaß Figl: Niederschrift über die Behandlung der Gesuche um die Nachsicht von der Registrierungspflicht vom 26. 6. 1945. Dle Mulley, K.-D.: Von der „Entnazifizierung“ zur „Entregistrierung“. Bemerkungen zur Entnazifizierung in Niederösterreich 1945–1958. In: Bezemek/Rosner, Niederösterreich 1945–Südmähren 1945, s. 235.

¹²² Znění § 27 rozšířené o čl. II. bylo 6. června 1945 otištěno ve Věstníku státních zákonů pro Republiku Rakousko.

pověřen Úřad státního kancléře, kam Schärf, Hurdes a Koplénig předali návrh konkrétního postupu při osvobození od registrační povinnosti.

Registrační nařízení (*NS-Registrierungsverordnung*)¹²³ vydané Státním kancléřstvím 11. června 1945 bylo zejména pro Lidovou stranu velkým překvapením, neboť jejím generálním tajemníkem Hurdesem vypracovaný návrh postupu prominutí registrace nebyl při přípravě textu registračního nařízení zohledněn, byl nahrazen postupem jiným, a jak se ukázalo, naprosto nevyhovujícím.

Podle nyní platného registračního nařízení měl starosta každé obce vyhláškou, popř. jiným v obci obvyklým způsobem oznámit, kde a kdy se mají lidé, jichž se týká ustanovení § 4 čl. II. ústavního zákona o zákazu NSDAP, přihlásit a vykonat uloženou registrační povinnost. Obvykle šlo o zvlášť k tomuto účelu vyčleněné oddělení úřadu místní správy či pracovní úřad, kde byly k dispozici přihlašovací formuláře.

Přihlášení mělo být vykonáno osobně a úředním dokumentem měla být ověřena totožnost přihlašovaného.¹²⁴ Přihlášení neznalo výjimky a týkalo se i osob nemocných a stáří sešlých. Opomenutí přihlašovací povinnosti mohlo být potrestáno odnětím svobody na dobu 1 roku až 5 let, stejně jako zatajení důležitých osobních údajů či uvedení nesprávných dat o osobě vlastní nebo cizí. Čtrnáct dní po vydání tohoto registračního nařízení (tedy dne 27. června 1945) bylo v Neues Österreich otištěno oznámení, které připomínalo, že registrace nacionálních socialistů podléhá od 11. června novým registračním směrnicím, že jakákoliv dříve provedená registrace je považována za neplatnou a že všichni, kteří se již zaregistrovali, musí tak učinit znovu.¹²⁵

Po ukončení celého řízení měly být sestaveny a veřejně vystaveny Seznamy příslušníků NSDAP a jejich branných oddílů, čekatelů na plné členství a osob, které se ucházely o členství v ochranných sborech (SS) v obci ... (*Liste der Angehörigen der NSDAP und ihrer Wehrverbände, der Parteianwärter und der Personen, die sich um die Aufnahme in die SS (Schutzstaffel) beworben*)

¹²³ Verordnung der Staatskanzlei im Einvernehmen mit den beteiligten Staatsämtern Nr. 18 vom 11. Juni 1945 über die Registrierung der Nationalsozialisten (NS.-Registr.-Vdg.). StGBI, Jahrgang 1945, Stück 6, Seite 27–35. Wien 1945.

¹²⁴ Při pochybnostech o identitě dotyčné osoby mohl příslušný úředník požádat o předvedení svědků, kteří povrdí totožnost dotyčného. Pokud tak inkriminovaná osoba neučinila, nebylo možné přihlášení považovat za vykonané.

Registrierung der Nazi. Verordnung über die Registrierung der Nationalsozialisten. Neues Österreich, 1, 1945, č. 20, 13. 5. 1945, s. 1.

¹²⁵ Die Registrierung der Nazi. Neues Österreich, 1, 1945, č. 57, 27. 6. 1945, s. 2.

haben, in der Ortsgemeinde ...), přičemž jména „ilegálních“ členů NSDAP měla být červeně podtržena. Tento seznam měl být dále vyhotoven ve třech opisech, jež měly být, každý doplněn abecedním registrem všech zapsaných, zaslány úřadu okresní správy, nejbližšímu úřadu státní policie a spolu s opisem přihlašovacího formuláře Státnímu úřadu vnitra, jehož úředníci zanesli jména a data „ilegálních“ členů NSDAP do centrálního Rejstříku trestů. Jména těch, kteří se podle §§ 11, 12 ústavního zákona o zákazu NSDAP dopustili svým jednáním trestného činu, byla předána úřadu státního návladního, který zvážil další postup v trestněprávním řízení.

Ten, kdo svoji příslušnost k NSDAP či jejím branným oddílům (SS, SA, NSKK, NSFK) nikdy nezneuzil a byl schopen to prokázat stejně jako své pozitivní smýšlení o nezávislosti Rakouska ještě před jeho faktickým osvobozením, mohl podle tohoto registračního nařízení podat žádost o prominutí registrační povinnosti ve smyslu § 27 ústavního zákona o zákazu NSDAP. Podal-li dotyčný takovou žádost, byla tato skutečnost zaznamenána do přihlašovacího formuláře a se zapsáním jména do seznamu národních socialistů měl příslušný registrační úřad vyčkat, dokud nebylo o této žádosti (ať už jakkoli) rozhodnuto.

Poslední částí tohoto paragrafu, která se právě podstatně lišila od původního Hurdsova návrhu, bylo rozdělení rozhodovacích kompetencí během deregistračního procesu. Obecní úřad, u kterého byla žádost o odpuštění registrační povinnosti podána, ji zaslal Úřadu zemského hejtmána, resp. Magistrátu města Vídně, který disponoval předrozhodovací pravomocí, jež byla ze strany žadatele nenapadnutelná. Zemské hejtmanství vyhotovilo k žádosti dobrozdání, které k žádosti přiložilo, a celou záležitost předložilo k posouzení Prozatímní státní vládě, resp. přímo Úřadu státního kancléře, kde padlo konečné rozhodnutí.¹²⁶ Rozhodnutí závislé často na velmi dobré znalosti místních poměrů bylo tak delegováno na nejvyšší představitele státu.

Každý (včetně úřadů, jež se zabývaly vyřizováním registrační i deregistrační agendy) mohl vznést námitku, popř. stížnost proti zápisu osob, na něž se registrace nevztahovala, nebo proti opomenutí těch, kteří byli povinni se nechat zaregistrovat, popř. proti nesprávnému zápisu či nezapsání poznámek o délce členství v proskribovaných organizacích, o funk-

¹²⁶ Verordnung der Staatskanzlei im Einvernehmen mit den beteiligten Staatsämtern Nr. 18 vom 11. Juni 1945 über die Registrierung der Nationalsozialisten (NS.-Registr.-Vdg.). § 9., Abs. 1, 3, 5. StGBI, Jahrgang 1945, Stück 6, Seite 28. Wien 1945.

cích a stranických oceněních.¹²⁷ K tomu jej opravňovaly předpisy všeobecného zákona o správním řízení (AVG). Pokud nebyla námitka vyřízena na úrovni obce, dalšími instancemi bylo zemské hejtmanství a Komise státního úřadu vnitra pro vyřizování stížností.¹²⁸

Shrňme všechny (alespoň částečně) exkulpační možnosti, které výše uvedené registrační nařízení poskytovalo: 1. již dříve garantovaná možnost podat žádost o udělení výjimky na základě § 27 ústavního zákona o zákazu NSDAP ve znění z 9. května 1945; 2. na základě § 27 téhož zákona ovšem ve znění ze dne 6. června 1945 a především na základě § 9 registračního nařízení ze dne 11. června 1945 možnost zpochybnit registrační povinnost jako takovou; 3. na základě § 16 téhož registračního nařízení vznést námitku proti registraci určitých dat; 4. podle předpisů všeobecného zákona o správním řízení mohl být v důsledku nových skutečností celý registrační proces započat úplně znovu. Právě toto ustanovení, kdy nositelé stranických funkcí tvrdili, že svěřený úřad spravovali jen z dočasného pověření a nikdy s plnou zodpovědností, se využívalo nejvíce.¹²⁹

Přestože zneužití možnosti podat jednu z výše uvedených žádostí bylo sankcionováno jako maření úředního výkonu¹³⁰, byly již v prvních dnech po vyhlášení registračního nařízení příslušné úřady na všech stupních touto agendou doslova zavaleny. Dne 19. června 1945 na XIII. schůzi Prozatímní státní vlády konstatoval státní kancléř Renner, že různé typy žádostí souvisejících s ústavním zákonem o zákazu NSDAP se v jeho úřadu doslova hromadí.¹³¹ V této chvíli se na adresu státního kancléřství snesla obrovská kritika, protože, jak vyplývá z další debaty, Úřad státního kancléře konečně

¹²⁷ Verordnung der Staatskanzlei im Einvernehmen mit den beteiligten Staatsämtern Nr. 18 vom 11. Juni 1945 über die Registrierung der Nationalsozialisten (NS.-Registr.-Vdg.). § 9., Abs. 1, 3, 5. StGBI, Jahrgang 1945, Stück 6, Seite 28. Wien 1945.

¹²⁸ Komise státního úřadu vnitra pro vyřizování stížností (*Beschwerdekommission*) tvořili minimálně čtyři lidé: dva soudci navrženi Státním úřadem spravedlnosti a alespoň dva správní úředníci zastupující Státní úřad vnitra. Rozhodnutí většiny členů komise bylo rozhodnutím konečným.

Mulley, K.-D.: Von der „Entnazifizierung“ zur „Entregistrierung“. Bemerkungen zur Entnazifizierung in Niederösterreich 1945–1958. In: Bezemek/Rosner, Niederösterreich 1945–Südmähren 1945, s. 246.

¹²⁹ Mulley, K.-D.: Von der „Entnazifizierung“ zur „Entregistrierung“. Bemerkungen zur Entnazifizierung in Niederösterreich 1945–1958. In: Bezemek/Rosner, Niederösterreich 1945–Südmähren 1945, s. 247.

¹³⁰ Verordnung der Staatskanzlei im Einvernehmen mit den beteiligten Staatsämtern Nr. 18 vom 11. Juni 1945 über die Registrierung der Nationalsozialisten (NS.-Registr.-Vdg.). 31. StGBI, Jahrgang 1945, Stück 6, Seite 30. Wien 1945.

¹³¹ Enderle-Burcel, Protokolle des Kabinettsrates, Band 1., s. 241. (KRP Nr. 13).

znění registračního nařízení v podstatě nekonzultoval s dalšími vládními institucemi.¹³² Kabinet se se vši rozhodností usnesl na ustavení tříčlenného vládního podvýboru, který měl celou situaci prozkoumat a navrhnout vhodné řešení.¹³³

Dne 30. června 1945 přijatá novela registračního nařízení (*II. NS-Registrierungsverordnung*)¹³⁴ sice zavedla při úřadech okresních hejtmanských Hurdesem navrhované politické komise, ale právo rozhodnout o předkládaných žádostech jim jako první instanci nepřiznala. Zůstalo i nadále Úřadu zemského hejtmána a Úřadu státního kancléře.

Úkolem politických komisí bylo na základě znalosti místních poměrů připravit ke každé žádosti dobrozdání, které se pak stalo podkladem pro předrozhodnutí Úřadu zemského hejtmána a konečné rozhodnutí Úřadu státního kancléře. Jako zneužití členství v NSDAP či některém z jejích branných oddílů mělo být chápáno: prokazatelné osobní výhody ze členství v NSDAP, obohacení ve jménu nacionálního socialismu (arizace), potírání politických nepřátel psychickým nebo fyzickým nátlakem na jejich osobu, denunziací či jejich veřejnou difamací, poškozováním soukromého majetku apod. Stejně měla být hodnocena také propagace nacionálního socialismu, na odiv stavěné nacionálněsocialistické přesvědčení a jednání v tomto duchu.¹³⁵ Pouhé výroky proti bývalému nacionálněsocialistickému

¹³² „Podtajemník dr. A l t m a n n: Muselo vám být jasné, že ustanovení § 9 povede k tomu, že velké procento osob, které podléhají registraci, se do seznamů vůbec nezapíše a že tím celá registrace ztratí smysl.“

Podtajemník S c h n e i d m a d l: Když jsem viděl prováděcí nařízení s jeho § 9, tak jsem k svému úděsu zjistil, že k žádné registraci ani nedojde, neboť jen naivní člověk by se nechal zaregistrovat a všichni ostatní – ať oprávněně či nikoliv – podají žádost, aby byli od registrace osvobozeni. Prováděcí nařízení a obzvláště § 9 jsou podle mého názoru výborným nástrojem jak zcela ochromit celý správní aparát.

Státní tajemník H o n n e r: Jakmile získal Státní úřad vnitřně na pouhé dvě hodiny návrh prováděcích nařízení k vyjádření, vyslovil nad § 9 své pochyby. Předpověděli jsme, že příslušné úřady budou zaplaveny spoustou žádostí o prominutí registrační povinnosti. Úřad státního kancléře na naše připomínky nebral ohledy.“

Enderle-Burcel, Protokolle des Kabinettsrates, Band 1., s. 244, 245, 247. (KRP Nr. 13)

¹³³ Podle zprávy uvedeného podvýboru bylo k 19. červnu 1945 přímo Úřadu státního kancléře podáno cca 1200 až 1500 žádostí o prominutí registrační povinnosti podle čl. II ústavního zákona o zákazu NSDAP.

Enderle-Burcel, Protokolle des Kabinettsrates, Band 1., s. 315–317. (KRP Nr. 14)

¹³⁴ Verordnung der Staatskanzlei im Einvernehmen mit den beteiligten Staatsämtern Nr. 40 vom 30. Juni 1945 über die Registrierung der Nationalsozialisten (2. NS.-Registr.-Vdg.). StGBI, Jahrgang 1945, Stück 11, Seite 60–61. Wien 1945.

¹³⁵ Richtlinien für die Beurteilung von Ansuchen um Nachsicht von der Registrierung gemäß §4 Verbotsgesetz. Beilage zur NÖLA BHG I–4/45: Erlaß der Landeshauptmannschaft

režimu, poslech neněmeckých rádií a obdobné formy politického odporu nezakládaly nárok na osvobození od registrační povinnosti.¹³⁶

Srovnáme-li denacifikační směrnice americké okupační správy a rakouský ústavní zákon o zákazu NSDAP, zjistíme shodu v individuálním přístupu ke všem definovaným bývalým nacionálním socialistům – v podobě buď denacifikačního dotazníku či registračního prohlášení. Na rozdíl od amerických směrnic sankcionoval rakouský ústavní zákon o zákazu NSDAP užší skupinu obyvatel, pouze tzv. ilegální členy NSDAP či jejích branných oddílů SS, SA, NSFK, NSKK, mecenáše této strany v době její ilegality na rakouském území a stranické funkcionáře. Zákon, byl-li by v této podobě naplňován, by zřejmě vedl k rychlému (otázkou by bylo, jestli i efektivnímu) řešení celé otázky. V červnu 1945 přijatými prováděcími nařízeními se ale dostal (minimálně z formálního hlediska) na rovinu amerických denacifikačních směrnic. Rozsah administrativních prací spojených především s deregistračním řízením byl nezvladatelný.

Jak potvrzuje záznam z debaty na XIV. zasedání Prozatímní státní vlády ve Vídni dne 26. června 1945, působení přijatých zákonných opatření nebylo ještě v této době nijak výrazné:

„Podtajemník H e l m e r: Rád bych poprosil kabinetní radu, aby upřesnila, komu přináležejí pravomoc zřizovat koncentrační tábory pro nacionální socialisty. Víím o tom, že existuje mnoho táborů, kde jsou šikanováni byt jen čekatelé na plné členství v NSDAP. Nejsem obhájcem těchto lidí, ale Prozatímní státní vláda nemůže takové zvuči jen nečinně přihlížet.

Státní tajemník H o n n e r: Otázku koncentračních táborů a táborů nucených prací řeší ústavní zákon o zákazu NSDAP jednoznačně, jsou k tomu zmocněna okresní hejtmanství a policejní úřady. Musíte pochopit, že lidé tu a tam sáhnou k násilí, zvláště na venkově, kde nacionální socialisté opět získávají ztracená postavení. Ve dvou vídeňských okrcích dokonce rozhodili z plechu podomácku vyrobené hákové kříže a pomalovali zdi. Pravda, někde jsou nacionálním socialistům stříhány hlavy, to by se nemělo dít, ale oni sami dělali vězňům v koncentračních táborech daleko horší věci.

Podtajemník H e l m e r: Hodně nacistů už také podalo žádost o deregistraci.

NÖ betreffend Verbotsgesetz – Behandlung von Nachsichtsansuchen vom 16. Juli 1945, Zl. L.A. I/4-1/2-NR. Die Mulley, K.-D.: Von der „Entnazifizierung“ zur „Entregistrierung“. Bemerkungen zur Entnazifizierung in Niederösterreich 1945–1958. In: Bezemek/Rosner, Niederösterreich 1945–Südmähren 1945, s. 248.

¹³⁶ Enderle-Burcel, Protokolle des Kabinettsrates, Band 1., s. 316. (KRP Nr. 14)

Státní tajemník H e i n l: V některých vídeňských okrscích (v 6., 7. a 8.) se již dlouho udělují výjimky z registrační povinnosti. Zprvu zcela proti-zákonně.

Státní kancléř dr. R e n n e r: Ale pak takové potvrzení neplatí. (Souhlas)

Státní tajemník dr. S c h ä r f: (...) V posledních dnech jsou hranice jen málo propustné, ale přesto se mnohým nacistickým prominentům podařilo uprchnout z Vídně do Horních Rakous nebo ještě dále na západ, kde byli Američany a Brity dosazeni často do velmi vysokých funkcí. Se zájmem jsem si přečetl jedno číslo *Weser Zeitung*, kde si americké okupační úřady o denacifikaci nalhávají víc než je zdrávo.¹³⁷

2.2.2 Červenec 1945–listopad 1945

2.2.2.1 Další formální problémy

Od července 1945 se ve všech okrscích města Vídně a ve všech městech a obcích Dolních Rakous začalo s denacifikací znovu a jednotně – podle ústavního zákona o zákazu NSDAP a prováděcích nařízeních přijatých k 30. červnu 1945. Citelná časová prodleva mezi osvobozením a energicky započatou a podle stejných nařízeních prováděnou denacifikací zvýšila nedůvěru ve smysluplnost těchto opatření nejen mezi těmi, kdo se přihlašovali a vyplňovali prakticky tytéž formuláře poněkoliťatě, ale mezi nejširší veřejností.

Dříve, než budeme na vybraných profesních skupinách státního sektoru dokumentovat rozsah denacifikace rakouského obyvatelstva sovětské okupační zóny v roce 1945, zmiňme ještě jeden problém formálněproce-suálního charakteru, jenž přispěl k tomu, že v této době nebylo možné provádět výše uvedená nařízení v plném rozsahu.

Šlo o otázku „ilegálních“ členů NSDAP a jejích branných oddílů. Připomeňme, že činnost těchto osob, které v období od 1. 7. 1933 do 13. 3. 1938 na území rakouského státu příslušely k NSDAP či jejím branným oddílům, zákonodárce označil za protistátní, velezrádnou a sankcionoval ji nejtvrďšími opatřeními ústavního zákona o zákazu NSDAP.¹³⁸ Problémy byly spojeny s tím, že lidé sami svoji ilegální politickou činnost neudávali a musela jim být nejprve prokázána. Bohužel však v prvních týdnech po osvobození nebyla

¹³⁷ Enderle-Burcel, *Protokolle des Kabinettsrates*, Band 1., s. 308–310. (KRP Nr. 14)

¹³⁸ Fakt, že nejvíce potrestáni měli podle ústavního zákona o zákazu NSDAP být „ilegální“ členové NSDAP, velmi úzce souvisel s vytvářením představy o Rakousku jako první Hitle-rově oběti (*Opfermythos*).

prakticky nikde učiněna dostatečná opatření k tomu, aby byly spisy župní správy a různé dokumenty místních či regionálních organizací NSDAP zajištěny a shromážděny nejlépe na jednom strážném místě.¹³⁹ Bylo tedy nutné vytvořit objektivní a formálně nenapadnutelná kritéria, kterých by bylo možné užít jak pro samotnou definici „ilegality“, tak pro zdůvodnění případného obvinění ze spáchání tohoto trestného činu.

Směrnice, které vypracoval Státní úřad vnitra a které dne 3. července 1945 zaslal všem policejním jednotkám ve Vídni a v Dolních Rakousích, se zakládaly na Hitlerových pokynech z 28. dubna 1938 k vytváření členské struktury NSDAP v Rakousku. Podle „Vůdcova“ nařízení byli všichni, kdo k 1. květnu 1938 již byli členy NSDAP či se o členství ucházeli, rozděleni do tří skupin, v rámci kterých jim byla podle rozdílného klíče udělována členská čísla.

Do první skupiny byli zařazeni ti, kdo byli členy NSDAP už před rokem 1933 a po 19. červnu 1933, kdy byla činnost této strany na rakouském území pozastavena, ilegálně i nadále. Těm bylo po 1. květnu 1938 členství prodlouženo a zůstalo jim i jejich (nízké) členské číslo.

Třebaže po 19. červnu 1933 nebylo možné členství NSDAP zákonnou cestou získat, bylo možné se ve prospěch nacionálněsocialistických cílů angažovat. Lidé, kteří NSDAP v této době podporovali a mohli to rovněž doložit, byli při podání žádosti o členství v březnu 1938 před svými rakouskými spoluobčany formou předběžné stranické legitimace zvýhodněni, přičemž plnohodnotné členství jim bylo oficiálně uděleno k 1. květnu 1938. Pro tuto druhou skupinu osob byla rezervována členská čísla 6,100.001 až 6,600.000.

Třetí skupinu tvořili ti, kteří v březnu 1938 podali žádost o členství v NSDAP ani ne tak z přesvědčení jako z vypočítavosti. Rovněž od nich stranické orgány požadovaly doklad o jejich nacionálněsocialistickém smýšlení a konkrétních činech ve prospěch nacionálněsocialistického hnutí v Rakousku. Obě vlastnoručně podepsaná prohlášení pak byla spolu s žádostí o členství uložena v osobních aktech daného člena NSDAP, popř. čekatele na plné členství.

¹³⁹ Pokud by se tak stalo, nebylo by nutné podrobit bývalé nacionální socialisty samopřihlašovací povinnosti. Později vyšlo najevo, že část spisů župní správy Dolního Podunají se zachovala. Všechny byly v posledních dnech války nacpány do čtyř obrovských vytápěcích zařízení budovy Parlamentu, kde je někdo těsně před příchodem jednotek Rudé armády do centra Vídně zapálil. Oheň však nedostatkem vzduchu sám zhasnul. Přibližně 400 000 poměrně zachovalých osobních spisů našli příslušníci Pammerovy Spolkové státní policie, ale jejich existence byla na základě dohody mezi Pammerem a Rennerem z politických důvodů až do ledna 1946 utajena.

Portisch, Österreich II. Die Wiedergeburt unseres Staates, s. 54–56.

Na základě informací o udělení členství v NSDAP považovaly rakouské bezpečnostní orgány za „ilegálního“ člena NSDAP toho, kdo sám přiznal, že byl v období od 1. 7. 1933 do 13. 3. 1938 členem NSDAP, anebo toho, jehož stranickou legitimaci se členským číslem v rozmezí 6,100.001 až 6,600.000 policie získala. Pokud dotyčný ilegality sám nepřiznal a ani mu ji nebylo možné výše uvedeným způsobem dokázat, ale takový člověk byl v dané obci či městě známý svým politickým přesvědčením a svou činností ve prospěch nacionálního socialismu již před 13. březnem 1938, přináleželo rozhodnutí o jeho „ilegalitě“ správním úřadům, v poslední instanci Státnímu úřadu vnitra.

2.2.2.2 Výsledky denacifikačního procesu v druhé polovině roku 1945

Protože v této době ještě nebyly na území sovětské okupační zóny sestavovány měsíční přehledy kvantitativního postupu denacifikace, zmíníme alespoň nepřímé hodnotící odkazy.

Z dokumentů Dolnorakouského policejního ředitelství v Sankt Pöltenu vyplývá, že mezi obyvatelstvem panovala už na konci července 1945 velká nespokojenost s postupem a výsledky denacifikačního procesu. Podle stížností pocházejících z tohoto období nebyli mnozí politicky velmi zatížení nacionální socialisté kvůli své minulosti do té doby vůbec stíháni, naopak začasté získali povolení provozovat živnost, jež vyžadovala zvláštní obezřetnost a důvěryhodnost. Zato „malé ryby“ byly k zodpovědnosti popotahovány až zbytečně důsledně.¹⁴⁰

Ve Vídni byl denacifikační proces na počátku července 1945 ztížen tím, že okrsky města byly Smlouvou o okupačních zónách a správě města Vídně rozděleny na čtyři správní celky.¹⁴¹ Každá z okupačních mocností nařídila

¹⁴⁰ NÖLA BHG I/30–7/45, Schreiben der Sicherheitsdirektion Niederösterreich, S.D. 88 v. 23. 7. 1945 betr. Vorgehen gegen Nationalsozialisten. Dle Mulley, K.-D.: Von der „Entnazifizierung“ zur „Entregistrierung“. Bemerkungen zur Entnazifizierung in Niederösterreich 1945–1958. In: Bezemek/Rosner, Niederösterreich 1945–Südmähren 1945, s. 250.

¹⁴¹ Smlouva o okupačních zónách a správě města Vídně (*Abkommen betreffend die Besatzungszonen und die Verwaltung der Stadt Wien*) z 9. července 1945 město rozdělila na následující sektory: okrsky Leopoldstadt, Brigittenau, Floridsdorf, Wieden a Favoriten měly být spravovány Sovětským svazem; Neubau, Josefstadt, Hernals, Alsergrund, Währing a Döbling Spojenými státy americkými; Mariahilf, Penzing, Fünfhaus (včetně okrsku Rudolfsheim), Ottakring Francií a okrsky Hietzing, Margareten, Meidling, Landstraße a Simmering Velkou Británií. Vnitřní město, 1. okrsek, spravovali Spojenci společně. *Abkommen, betreffend die Besatzungszonen und die Verwaltung der Stadt Wien*, vom 9. Juli 1945. In: Rauchensteiner, Der Sonderfall, s. 342–343.

ve své části města provádět denacifikaci podle stejných pravidel, podle kterých tento proces probíhal v kmenové okupační zóně, což zejména v prvních týdnech po rozdělení města vedlo jak mezi obyvatelstvem, tak mezi rakouskými úředníky a policisty k velkým zmatkům a dokonalému administrativnímu chaosu, během kterého asi nebylo příliš těžké se jakýmkoli denacifikačním opatřením úplně vyhnout.¹⁴²

Při schůzce státního kancléře Rennera, státního tajemníka spravedlnosti Geröa a státního tajemníka vnitra Honnera s nejvyššími představiteli sovětské okupační správy dne 6. srpna 1945 ve Vídni upozornil zástupce sovětského vysokého komisaře genplk. Alexej Želtov na to, že navzdory mimořádně dobrým denacifikačním zákonům celý proces vážne a jeho výsledky jsou nanejvýš neuspokojivé. Želtov tlumočil názor vedení sovětské okupační zóny, podle kterého bylo do té doby zadrženo, internováno či na nucené práce odesláno málo nacionálních socialistů a kriticky se vyjádřil také o příliš pomalé politické očistě rakouských úřadů. Na závěr všem třem zodpovědným osobám doporučil větší razanci při řešení této otázky.¹⁴³

Státní kancléř Renner byl ovšem poněkud odlišného názoru. Na XX. schůzi Prozatímní státní vlády se nad celou problematikou zamýšlel: „Naše situace je tak vážná, že vážnější už být nemůže. (...) Měli bychom

¹⁴² Příznačně celou situaci zhodnotil v jednom interview dr. Heinrich Dürmayer, ředitel Státní policie, k němuž byly adresovány denacifikační požadavky pěti instancí: „Kdybych se měl řídit všemi směrnici, asi bych se z toho brzy zbláznil. Bylo to jednoduše nemožné, neboť každá z okupačních mocností vydala pro svou část města vlastní nařízení. A poté přišly ještě příkazy od Helmera. Neřídil jsem se žádnými z nich. Bylo to nemyslitelné. Vezměme si kupříkladu Mariahilferstraße. Bydlel-li někdo na americké straně Mariahilferstraße, měli jsme ho zatknout a internovat, pokud by ovšem stejně zatížený člověk bydlel ve francouzské části ulice, stíhán být neměl, protože francouzské směrnice nebyly tak přísné jako americké. Američani zatýkali nacisty, příslušníky Domobrany a dokonce i organizace Úderné oddíly Východní marky. Proti tomu jsem se postavil. Vysvětlil jsem Američanům, že si odporují, když mi jednou předhazují příliš málo zatčených a jindy zase přeplněné internační tábory. Rozhodl jsem se zatknout jen toho, o kom jsem byl přesvědčen, že zatčen být má, a ne toho, koho mi předepsali. Byl jsem kvůli tomu i na koberečku, ale řekl jsem jim O. K. zítra pošlu své hochy na Úřad vlády a nechám zatknout státního tajemníka (a pozdějšího spolkového kancléře) Raaba a státního tajemníka (a pozdějšího kancléře) Figla. A oni, že to ne, že jsem se zbláznil. A já, že vůbec ne, že Raab zastával vysokou funkci v Domobraně a Figl v Úderných oddílech Východní marky a když mají být podle vašeho Seznamu automatických zatčení zatčeni, tak je hned zítra zavřu. Ne, to proboha ne, to bychom museli konzultovat s vysokým komisařem. Tak jsem se jich zeptal, jestli už pochopili, oč mi jde.“

Dle Portisch, Österreich II. Der lange Weg zur Freiheit, s. 74.

¹⁴³ Enderle-Burcel, Protokolle des Kabinettsrates, Band 2., s. 220–221. (KRP Nr. 23)

se zbavit iluze, že nucenými pracemi bývalých nacistů hospodářsky získáme. Pokud si to někdo myslí, tak se mýlí. (...) Když převedeme lékárníka, advokátního koncipienta nebo obyčejného domovníka z jeho pracovního místa na nucené práce, přehážou několik hromad sutin, ale aby mohli jít urovnávat ulice, musí lékárník zavřít svoji lékárnou etc. To znamená, že normální pracovní proces je narušen a nikdy tuhle ztrátu nevyrovná o něco dříve upravená cesta. Nucené práce jsou jen optickým sebeklamem, hospodářsky není ztráta pracovní síly nucenou prací vůbec vyrovnána. Kdyby okolnosti nebyly tak závažné, kdyby vina nacistů nebyla tak velká, tak by bylo lepší celou tuhle kapitolu uzavřít. Národ, který neustále vede soudní procesy a staví koncentrační tábory, nic nevytváří. (...) Kéž by registrace už byla skončila a nutný počet nacistů konečně visel. Ať navrhne cokoliv, vždycky řeknou: „Nejdřív musíte zlikvidovat nacisty!“ Popravme je tedy všechny, ať to všechno skončí, jednou se společnost už přece musí uklidnit.“¹⁴⁴

Na výtku, že i ve státních úřadech probíhá denacifikace mimořádně pomalu, reagovala Prozatímní státní vláda 20. srpna 1945 novelou ústavního zákona o zákazu NSDAP, jež další denacifikaci státního sektoru pověřila tzv. zvláštní komise. Ty byly (podle prováděcího nařízení z 22. srpna 1945) sestaveny ve všech úřadech státní, zemské a místní veřejné a finanční správy, při pracovních úřadech, na všech úrovních vzdělávacího systému, justice a bezpečnostních složek, dále také v privátním sektoru – v zemědělských, průmyslových a obchodních komorách, v bankách a v pojišťovnách.¹⁴⁵

Úkolem tzv. zvláštních komisí bylo podle § 21 ústavního zákona o zákazu NSDAP přezkoumat politickou minulost všech na daném pracovišti registrovaných nacionálních socialistů a příznivců strany, kteří NSDAP v době její „ilegality“ finančně podporovali, a na základě dosavadního chování posoudit jejich další setrvání na pracovišti.¹⁴⁶

Pokud se členové komise – sestavené např. v úřadu veřejné správy – shodli na tom, že dotýčný svým chováním nezaručuje odhodlání hájit

¹⁴⁴ Enderle-Burcel, Protokolle des Kabinettsrates, Band 2., s. 136. (KRP Nr. 20)

¹⁴⁵ Verordnung der Staatskanzlei im Einvernehmen mit den beteiligten Staatsämtern Nr. 131 vom 22. August 1945 zur Durchführung des Verbotsgesetzes und der Verbotsgesetznovelle (3. Durchführungsverordnung zum Verbotsgesetz). Abschnitt VII., § 14. StGBI, Jahrgang 1945, Stück 30, Seite 166. Wien 1945.

¹⁴⁶ Verordnung der Staatskanzlei im Einvernehmen mit den beteiligten Staatsämtern Nr. 131 vom 22. August 1945 zur Durchführung des Verbotsgesetzes und der Verbotsgesetznovelle (3. Durchführungsverordnung zum Verbotsgesetz). Abschnitt III., § 7. StGBI, Jahrgang 1945, Stück 30, Seite 165. Wien 1945.

zájmy nezávislého Rakouska, měl být tento nejpozději do 30. června 1946¹⁴⁷ z pracovního poměru ve státní správě propuštěn a měla mu být přiznána pouze třetina státem obvykle vypláceného důchodu, tedy cca 150 šilinků měsíčně.

Přibližme si postup denacifikačního procesu v sovětské okupační zóně v druhé polovině roku 1945 na příkladu několika profesních skupin typických pro státní sektor.

Podle zprávy Prozatímní státní vlády sestavené už ke konci června 1945 bylo z celkového množství téměř 60 000 zaměstnanců veřejné správy sovětské okupační zóny propuštěno přibližně 16 000 lidí.¹⁴⁸ Zmiňme situaci ve Vídni, jak o ní informoval starosta města Theodor Körner člena americké okupační správy ve Vídni Lorda Mayora 20. srpna 1945. Körner uvedl, že k tomuto datu je mezi 30 000 zaměstnanci správy města ještě cca 5000 nacionálních socialistů, a zároveň upozornil na to, že tito lidé na svých místech zůstali a zůstanou ze dvou důvodů, jednak za ně není dosud vhodná a kvalifikovaná náhrada a pak nejsou příliš zatíženi a bezpáteřnost se trestá jen těžko.¹⁴⁹

Rovněž ve školství nebylo možné propustit všechny nacionální socialisty beze zbytku. Na počátku září 1945 státní tajemník dr. Ernst Fischer otevřeně přiznal, že denacifikace je v jeho resortu prováděna záměrně povrchně a bez hlubších zásahů do personální struktury, protože jinak by došlo ke kolapsu celého vzdělávacího systému. Podle údajů uvedených ve zprávě vypracované důstojníky americké okupační správy ve Vídni dne 2. listopadu 1945 bylo do 1. září 1945 propuštěno z učitelského místa na některé ze škol ve Vídni celkem 266 osob, z vídeňské univerzity odešlo ke stejnému datu 24 řádných a 15 mimořádných profesorů, 4 docenti a 8 asistentů. Tatáž zpráva dále uvádí, že již od 3. září téhož roku byly udělovány výjimky těm, kteří byli pro chod školy ve školním roce 1945/1946 nepostradatelní.¹⁵⁰

¹⁴⁷ Verfassungsgesetz Nr. 127 vom 15. August 1945 über die Änderung und Ergänzung des Verbotsgesetzes vom 8. Mai 1945, St. G. Bl. Nr. 13. (Verbotsgesetznovelle). § 4. StGBI, Jahrgang 1945, Stück 29, Seite 161. Wien 1945.

¹⁴⁸ Stiefel, Entnazifizierung in Österreich, s. 136.

¹⁴⁹ Vienna R & A Field Report No. 4, (20. August 1945), Interview with Theodor Koerner, Lord Mayor of Vienna, p. 4, NA-RG-226-XL 15078. Dle Leidenfrost, Die amerikanische Besatzungsmacht, s. 510.

¹⁵⁰ Vienna R & A Field Report No. 7, The Present Status of the Denazification of Austria (2. November 1945), p. 14 ff, NA-RG-226-XL 35036. Dle Leidenfrost, Die amerikanische Besatzungsmacht, s. 514.

Justiční aparát patřil z personálního hlediska k nejproblematictějším oblastem vůbec. Už proto, že prakticky neexistovala živá tradice nezávisle rozhodující justice, neboť v letech 1914–1918, 1933–1938 a 1938–1945 byla rakouská justice pouhým (a dodejme, že mnohdy velmi úslužným) nástrojem těch, kteří byli právě u moci.¹⁵¹

Ve zprávě, kterou státní tajemník spravedlnosti dr. Josef Gerö přednesl před zástupci americké okupační správy ve Vídni 3. září 1945, se uvádí, že v zásadě prý byli všichni ilegální členové NSDAP, funkcionáři NSDAP od vedoucích stranických buněk výš a další zaměstnanci známí svým nacionálněsocialistickým přesvědčením postaveni mimo státní službu. Byli buď propuštěni, nebo penzionováni. Gerö dále upozornil na to, že je nepřipustné, aby ve vedoucím postavení zůstal být jen řadový člen NSDAP. Ti členové, kteří nevykonávali žádnou stranickou funkci, mají být prověřeni tzv. zvláštní komisí působící na daném pracovišti, jež rozhodne o jejich možném dalším setrvání v pracovním poměru. Podle informací státního tajemníka je v samotné justici politická očista z větší části již provedena. U Vrchního zemského soudu ve Vídni je zaměstnáno 265 soudců, z toho 76 bývalých řadových členů NSDAP, všichni však působí na nevýznamných místech a veřejně pouze v kauzách civilněprávních. Z politických důvodů bylo 84 soudců a 11 státních návladních již propuštěno.¹⁵²

Zpráva vypovídá mnohé o personální politice prosazované v resortu spravedlnosti, uvedme však ještě další důležitá fakta, jež státní tajemník Gerö ve svém referátu nezmínil.

Především to, že nové poměry v justici nebyly zcela demokratické. Snahou dr. Geröa bylo navázat na období krátce před rokem 1938, vytvořit zde silnou personální kontinuitu a předem vyloučit každý pokus či nutnost povolání k rozhodování nové nezkušené soudce. Výsledkem úspěšných restauračních snah byl fakt, že se na vedoucích pozicích kupř. ve Státním úřadu spravedlnosti objevili lidé, kteří zde zaujímali vedoucí pozice v ob-

¹⁵¹ K období let 1918–1933 zmiňme, že „(...) rakouští ministři spravedlnosti do roku 1933 byli většinou velkoněmci. Personální politiku Nejvyššího soudního dvora určovaly do roku 1938 interní »árijské paragrafy«.

Weinzierl, E.: Die Anfänge des Wiederaufbaus der österreichischen Justiz 1945. In: Protokolle des wissenschaftlichen Symposions „Justiz und Zeitgeschichte“ 24. und 25. Oktober 1980, „Die österreichische Justiz – die Justiz in Österreich 1933 bis 1955“, s. 15.

¹⁵² Weinzierl, E.: Die Anfänge des Wiederaufbaus der österreichischen Justiz 1945. In: Protokolle des wissenschaftlichen Symposions „Justiz und Zeitgeschichte“ 24. und 25. Oktober 1980, „Die österreichische Justiz – die Justiz in Österreich 1933 bis 1955“, s. 19.

dobí let 1934–1938. Kromě samotného státního tajemníka dr. Gerö, který byl od srpna 1934 do března 1938 prvním státním návladním Spolkového ministerstva spravedlnosti, to byli sekční šéf dr. Guido Strobele, senátní předseda dr. Antoni, ministerský rada dr. Maximilian Engel, sekční rada dr. Josef Widmann, státní návladní dr. Viktor Hoyer, soudce dr. Viktor Weinzel a sekční rada dr. Karl Schumann.¹⁵³

Dalším rysem rakouské krátce poválečné justice byl její sice ne nacionálněsocialistický, ale extrémně velkoněmecký charakter. Zůstaňme ve Státním úřadu spravedlnosti. Třebaže se dr. Gerövi víceméně podařilo z okruhu konceptních právníků jeho ministerstva vyloučit bývalé členy NSDAP (v září 1945 zbyli mezi celkem 32 zaměstnanci Státního úřadu spravedlnosti jen dva), byl obdivuhodně tolerantní vůči těm, kteří byli známí svým velkoněmeckým a fanatickým antisemitismem.¹⁵⁴ Z již uvedeného celkového počtu 32 právníků tohoto úřadu bylo sedm vyslovených velkoněmců, kteří se v tomto smyslu i ve prospěch NSDAP angažovali a dokonce se, jako dr. Engel, podíleli na nacionálněsocialistických mimořádných soudních procesech, a další dva byli nacionálněsocialistickým režimem svého času označeni za naprosto loajální.¹⁵⁵ Díky tomu, že tito lidé do NSDAP nikdy nevstoupili (připomeňme si princip činnosti tzv. zvláštních komisí založený na hodnocení výhradně bývalých členů NSDAP), nebyli nuceni vyvodit ze svého jednání v období 1938–1945 žádné (alespoň) právní důsledky a s pomocí přátel se jim podařilo získat místo právě na ministerstvu spravedlnosti. Podle Olivera Rathkolba si prominentní politikové s odpovídající justiční praxí, jako např. dr. Adolf Schärf, byli tohoto rysu „nové“ rakouské justice vědomi, ale omezili se jen na to, aby ovlivnili obsazení klíčových pozic na ministerstvu.¹⁵⁶

V březnu roku 1946 žádal Čtyřstranný spojenecký denacifikační úřad, aby z celkového počtu 231 ve Vídni působícího soudce, odešlo ještě 72 mužů. Pokud by se tak skutečně stalo, došlo by k úplnému ochromení činnosti trestněprávního a civilněprávního soudnictví a soudní správy, kde byl již

¹⁵³ Weinzierl, E.: Die Anfänge des Wiederaufbaus der österreichischen Justiz 1945. In: Protokolle des wissenschaftlichen Symposiums „Justiz und Zeitgeschichte“ 24. und 25. Oktober 1980, „Die österreichische Justiz – die Justiz in Österreich 1933 bis 1955“, s. 14–15.

¹⁵⁴ K takovým patřil např. Hugo Suhomel, který působil v Říšském ministerstvu spravedlnosti v Berlíně, kde se podílel na přípravě projektu euthanasie.

Rathkolb, O.: Anatomie einer Entnazifizierung. In: Akzente, 1989, č. 1/2, s. 25.

¹⁵⁵ Rathkolb, O.: Anatomie einer Entnazifizierung. In: Akzente, 1989, č. 1/2, s. 25.

¹⁵⁶ Rathkolb, O.: Anatomie einer Entnazifizierung. In: Akzente, 1989, č. 1/2, s. 26.

předtím akutní nedostatek kvalifikovaných a politicky nezatížených osob.¹⁵⁷ Přesto bylo okamžitě propuštěno 10 soudců, 27 předběžně zproštěno úřadu a o zbylých 35 začala tvrdá vyjednávání, do kterých se zapojil především spolkový ministr spravedlnosti Gerö a další členové rakouské spolkové vlády s kancléřem Figlem v čele. Díky podpoře amerických okupačních důstojníků byla jejich snaha korunována úspěchem, a tak stále častějšímu zaměstnávání méně politicky zatížených osob nestálo nic v cestě.¹⁵⁸

Oproti tomu rakouský bezpečnostní aparát sovětské okupační zóny, který musel být po osvobození Vídně a Dolních Rakous vytvořen prakticky znovu, mohl být sestaven bez větších problémů do dvou měsíců již jako téměř 100 % denacifikovaný. Sama Prozatímní státní vláda vydala ohledně přijímání do bezpečnostních složek mimořádně přísná nařízení: „(...) v úvahu přicházejí jen osoby, o jejichž pozitivním smýšlení o samostatném a demokratickém Rakousku není pochyb. Nacistický personál musí být bez odkladu propuštěn.“¹⁵⁹ Mezi 8652 příslušníky (a členy administrativního aparátu) všech policejních jednotek působících na území města Vídně zbylo v červnu 1945 pouze 15 nacionálních socialistů a 320 nacionálněsocialistických úředníků, kteří byli bývalým režimem označeni za nespolehlivé. Podle téže zprávy Státního úřadu vnitra bylo mezi 2618 příslušníky (včetně administrativního personálu) četnictva sovětské okupační zóny 677 bývalých členů NSDAP, resp. čekatelů na plné členství a 53 úředníků, kteří byli zaměstnáni již dříve v administrativě nacionálněsocialistických bezpečnostních složek.¹⁶⁰

Denacifikace vysoce kvalifikovaných profesních skupin jako jsou právníci, lékaři, učitelé či technická inteligence narazila na to, že za politicky zatížené profesionály nebyla v roce 1945 početně dostatečná, odborně rovnocenná a politicky žádoucí náhrada. Tím se bývalí nacionální socialisté stali pro chod úřadu, instituce či závodu prakticky nepostradatelní a především jim byly udíleny v průběhu denacifikačního procesu rozsáhlé výjimky. V povoláních, jež nevyžadují rozsáhlou teoretickou přípravu a následně dlouholetou odbornou praxi, bylo možné nahradit personální ztráty

¹⁵⁷ Optimální počet soudců pro trestněprávní a civilněprávní agendu odhadovalo v březnu 1946 Spolkové ministerstvo spravedlnosti na 443 osoby.

Stiefel, *Entnazifizierung in Österreich*, s. 153.

¹⁵⁸ Rathkolb, O.: *Anatomie einer Entnazifizierung*. In: *Akzente*, 1989, č. 1/2, s. 26.

¹⁵⁹ *Österreichisches Jahrbuch 1946–1947*, s. 141. Dle Stiefel, *Entnazifizierung in Österreich*, s. 155.

¹⁶⁰ Staatsamt für Inneres, Juni 1945, 60.216–1/2, NA. Dle Stiefel, *Entnazifizierung in Österreich*, s. 156.

způsobené denacifikací prakticky okamžitě (jako např. v bezpečnostních jednotkách) nebo alespoň přiměřeně rychle (na nižších stupních veřejné správy). Přesto ani zde, jak je patrné z příkladu vídeňské městské správy a jejích bezpečnostních jednotek, nebyli nacionální socialisté propuštěni beze zbytku.

V září 1945 obdrželi starostové všech obcí Dolních Rakous a okrsků sovětského sektoru ve Vídni pokyn uzavřít k 1. říjnu 1945 přihlašovací řízení, a následně (po dobu čtyř týdnů) zveřejnit mezitím sestavené seznamy nacionálních socialistů, jejich opisy zaslat okresnímu hejtmanství, nejbližšímu úřadu státní policie a Státnímu úřadu vnitra a těmto institucím také oznámit jakékoliv změny, které by se týkaly kteréhokoliv záznamu v zaslaných seznamech. O tom, že registrace nebyla ve všech obcích sovětské okupační zóny prováděna se stejnou pečlivostí (tj. přesně podle právních předpisů a vůle Prozatímní státní vlády), svědčí mimo jiné fakt, že starostové některých dolnorakouských obcí zaslali seznamy místních nacionálních socialistů pouze na obecních hlavičkových papírech a na adresu Úřadu zemského hejtmana, odkud byli zpětně poučeni, že pro celý proces politických čistek existují odpovídající formuláře, které jsou na vyžádání k dostání ve Státní tiskárně ve Vídni, a taky odpovídající právní normy, podle kterých je celý proces jednotně řízen.¹⁶¹

V bývalé župě Dolní Podunají, která ovšem nebyla zcela totožná s dnešní spolkovou zemí Dolní Rakousy, měla NSDAP v roce 1942 přibližně 180 000 členů. Do konce roku 1945 se zaregistrovalo přibližně 90 000 osob – z toho 60 000 členů strany a 30 000 čekatelů na plné členství.¹⁶² V bývalé župě Velká Vídeň bylo v roce 1942 registrováno přibližně 170 000 členů NSDAP, do konce roku 1945 ovšem své členství potvrdilo pouze přibližně 100 000 osob, z toho cca 70 000 plnohodnotných členů strany a 30 000 čekatelů na plné členství.¹⁶³

Dieter Stiefel, do roku 2000 autor jediné monografie o rakouské denacifikaci, uvádí, že velká část všech do konce roku 1945 v sovětské okupační zóně registrovaných nacionálních socialistů, cca 85 až 90 %, požádala okamžitě

¹⁶¹ Mulley, K.-D.: Von der „Entnazifizierung“ zur „Entregistrierung“. Bemerkungen zur Entnazifizierung in Niederösterreich 1945–1958. In: Bezemek/Rosner, Niederösterreich 1945–Südmähren 1945, s. 252.

¹⁶² Mulley, K.-D.: Von der „Entnazifizierung“ zur „Entregistrierung“. Bemerkungen zur Entnazifizierung in Niederösterreich 1945–1958. In: Bezemek/Rosner, Niederösterreich 1945–Südmähren 1945, s. 252.

¹⁶³ Stiefel, Entnazifizierung in Österreich, s. 93–98.

o deregistraci.¹⁶⁴ Zcela se tedy potvrdily obavy vyjádřené některými členy Prozatímní státní vlády již v červnu 1945, že prováděcími nařízeními přijatými dne 11., resp. 30. června 1945 se registrace (*conditio sine qua non* celého denacifikačního procesu) stane zcela nesmyslnou.¹⁶⁵ Na rozdíl od úřadů americké okupační správy se rakouské úřady sovětské okupační zóny neutápěly v nevyhodnocených dotaznících, ale v nevyhodnocených žádostech o osvobození přímo od registrační povinnosti či od důsledků vyplývajících pro daného člověka z dalších ustanovení ústavního zákona o zákazu NSDAP.

Celým registračním a především deregistračním řízením se podařilo Prozatímní státní vládě celou denacifikaci dokonale odpolitizovat. O žádoucím převýchovném efektu jejích opatření nemůže být ani řeč. Naopak, v průběhu celého registračního řízení, kdy byli především méně zatížení nacionální socialisté důsledně stíháni, zatímco „velké ryby“ jakýmkoli opatřením úspěšně unikaly, změnilo se naladění obyvatelstva z původně velmi rozšířeného antifašistického naladění v soucit s nevýznamnými nacionálními socialisty, kteří pykají za zločiny bývalého režimu.¹⁶⁶ Již v listopadu 1945 dospěla Prozatímní státní vláda k názoru, že nejlepším řešením této systémově téměř bezvýchodné situace bude udělit místo individuální amnestie amnestii kolektivní – pro vládou vybrané a přesně vymezené skupiny obyvatelstva.

2.2.2.3 Postoj povolených politických stran k denacifikaci

Dalším faktorem, který výrazně přispěl k neúspěchu denacifikace na rakouském území, bylo jednání povolených politických stran. Původní odhodlání potrestat všechny bývalé nacionální socialisty *en masse*, vyjádřené především v diskusích o konečném znění ústavního zákona o zákazu NSDAP na počátku května 1945, bylo již o měsíc později relativizováno prováděcími nařízeními tohoto zákona a s nimi spojeným, zcela nekontrolovatelným politickým intervencionismem. Se stále postupujícím sjednocovacím procesem celého rakouského území a se stále reálnější možností uspořádat první poválečné volby si nejpozději v srpnu 1945 všechny politické strany uvědomily, že voličský potenciál více než 500 000 bývalých

¹⁶⁴ Stiefel, *Entnazifizierung in Österreich*, s. 97.

¹⁶⁵ Viz pozn. č. 166.

Enderle-Burcel, *Protokolle des Kabinettsrates*, Band 1., s. 244, 245, 247. (KRP Nr. 13)

¹⁶⁶ Mulley, K.-D.: Von der „Entnazifizierung“ zur „Entregistrierung“. Bemerkungen zur Entnazifizierung in Niederösterreich 1945–1958. In: Bezemek/Rosner, *Niederösterreich 1945–Südmähren 1945*, s. 237.

nacionálních socialistů nelze jen tak přehlédnout a začaly – minimálně na vnitrostranické úrovni – diskutovat o tom, že je nutné rozlišovat mezi skutečně zatíženými nacionálními socialisty a mezi řadovými, neaktivními bývalými členy NSDAP.

Prubířským kamenem postoje jednotlivých politických stran k denacifikaci se stala otázka, zda přiznat či nepřiznat bývalým nacionálním socialistům právo účastnit se nadcházejících listopadových voleb do Národní rady a do zemských sněmů. Domnívám se, že vůbec položení takové otázky (odhlédneme-li od tristní skutečnosti, že v zásadě všechny politické strany se v této době minimálně skrytě snažily integrovat tzv. *Mitläufer*, tj. apolitické, pasivní, vnějšími tlaky proti vlastnímu vnitřnímu přesvědčení ke vstupu do NSDAP donucené a ve své podstatě nevinné nacionální socialisty, do svých řad) v zásadě neguje myšlenku široké očisty rakouské společnosti od nacionálního socialismu.

Zajímavý je vývoj **Komunistické strany Rakouska** (KPÖ). Stejně jako ÖVP se i KPÖ v květnových debatách Prozatímní státní vlády zasadila o mnohé zpřísnění navrhovaného znění ústavního zákona o zákazu NSDAP. Již v červnu ale začalo nejvyšší vedení KPÖ uvažovat o posílení členské základny právě bývalými řadovými členy NSDAP. Zmiňme spis dr. Ernsta Fischera *Náš postoj k otázce nacionálních socialistů*¹⁶⁷, který lze v tomto období chápat jako programové prohlášení KPÖ k této problematice.

Všichni bývalí členové NSDAP byli ve Fischerových představách historicky vinní za zlo, které bylo během minulých sedmi let spácháno. Ovšem podíl na vině nebyl u všech stejný. Fischer upozorňoval na to, že je nutné rozlišovat mezi těmi, na kterých spočívá kromě historické také vina kriminální – jak byla definována již částečně ústavním zákonem o zákazu NSDAP a zejména ústavním zákonem o válečných zločinech a jiných nacionálněsocialistických zločinech, a mezi těmi, kteří se provinili pouze tím, že byli řadovými členy NSDAP. Toto dělení obrovské masy bývalých členů NSDAP nabývá ve Fischerově spisu až dichotomického charakteru. Na jedné straně je demonizována skupina „bezohledných organizátorů, kšeftařů a prospěchářů, chladnokrevných katů a jejich pomocníků“ a proti ní jsou postaveni ti, kteří jim podlehli, tedy: „zaslepení a oklamání nezaměstnaní, zbídačelí zemědělci a živnostníci, slabošští a úzkostliví úředníci a všichni politicky naivní a nevědomí“¹⁶⁸.

¹⁶⁷ Fischer, E.: *Unsere Stellung zur Nazifrage*. Graz 1945.

¹⁶⁸ Fischer, *Unsere Stellung zur Nazifrage*, s. 2, 7.

Podle Fischera byl návrat bývalých členů NSDAP do řad rakouských patriotů a antifašistů možný jen tehdy, pokud svým nynějším jednáním a především svou tvrdou prací odčiní vinu, která na nich ulpěla. Tím prokáží, že prohlédli, a stvrdí svůj politický obrat.¹⁶⁹ V případě těch, kteří byli podle ústavního zákona o zákazu NSDAP a ústavního zákona o válečných a jiných nacionálněsocialistických zločinech označeni za zločince, byla tato odplata jasně určena přímo zákonem. Oproti tomu pro již zmíněné *Mitläufer* zákon žádná opatření obdobného charakteru nepředpokládal. Jak uvádí Fischer, mezi obyvatelstvem však byla vůle potrestat všechny nacisty bez rozdílu velmi silná a natolik rozšířená, že často nahrazovala jakákoliv zákonná opatření. Akce osobní msty na řadových členech NSDAP označil Fischer za nesmyslné a nespravedlivé a varoval před tím, že odvádějí pozornost od dopadení a potrestání opravdových zločinců a že odvracejí řadové členy od snahy o nápravu a konečného odpoutání se od své politické minulosti.

Nejdůležitějším bodem celého spisu byl návrh dalšího postupu KPÖ vůči bývalým nacionálním socialistům: „Je naší povinností získat mnohé svedené opět pro rakouskou věc, pomoci jim najít opět správnou cestu a přesvědčit je, že se dočkají nikoli odplaty, ale spravedlnosti. Naše heslo zní: Smrt válečným a nacistickým zločincům! Návrat nezátížených členů NSDAP mezi rakouské patrioty!“¹⁷⁰ To, že nejvyšší vedení KPÖ skutečně usiluje o získání nezátížených nacionálních socialistů, potvrdil Ernst Fischer během rozhovoru s mjr. Martinem F. Herzem, důstojníkem politického oddělení americké okupační správy ve Vídni, dne 2. srpna 1945.¹⁷¹

Tato politika vzbudila mezi členy KPÖ velké pohoršení a delegáti stranické konference, která se konala dne 6. srpna 1945 v sále vídeňského Koncertního domu, odsouhlasili rezoluci, jež odsuzovala všechny bývalé nacionální socialisty bez rozdílu.¹⁷² Právě tento (staro)nový postup vůči bývalým nacionálním socialistům byl později prezentován představiteli KPÖ na II. Zemské konferenci, konané ve Vídni ve dnech 9. a 10. října 1945, během debat o (ne)přiznání volebního práva nacionálním socialistům. Konečné stanovisko KPÖ k této otázce vyjadřuje Prohlášení této strany připojené k závěrům konference. [viz příloha č. 2]

¹⁶⁹ Fischer, *Unsere Stellung zur Nazifrage*, s. 3.

¹⁷⁰ Fischer, *Unsere Stellung zur Nazifrage*, s. 3, 7.

¹⁷¹ Wagnleitner, *Understanding Austria*, s. 22.

¹⁷² Leidenfrost, *Die amerikanische Besatzungsmacht*, s. 507.

Jak již bylo řečeno, přispěla i **Rakouská lidová strana (ÖVP)** při projednávání znění ústavního zákona o zákazu NSDAP k tomu, že některá opatření této zákonné normy byla výrazně zpřísněna.¹⁷³ V souladu s tím pak přibližně do srpna 1945 svědčily výroky vedoucích představitelů ÖVP (Leopolda Figla, Felixe Hurdese a Hanse Pertnera) o tom, že se ÖVP vnitřně ztotožnila s ustanoveními, o jejichž přijetí se v květnu zasadila.¹⁷⁴

Avšak ve chvíli, kdy se ukázalo, že zřejmě na podzim 1945 nebo na přelomu roku 1945/46 budou uspořádány první poválečné volby, se rétorika Lidové strany radikálně proměnila. Její koncept morální obnovy rakouského státu napříště sestával z tlusté čáry za černou minulostí a z široce pojetého odpuštění v podobě generální amnestie všech „malých“ nacionálních socialistů, ovšem za předpokladu, že se přímo nepodíleli na nacionálně-socialistických zločinech.¹⁷⁵ Kromě jiného tento svůj postoj zdůvodňovala nedostatkem kvalifikované pracovní síly.

Jen pod tlakem souhlasila ÖVP na II. Zemské konferenci s tím, že se prvních poválečných voleb, stanovených na 25. listopad 1945, nezúčastní členové NSDAP či jejich branných oddílů, včetně čekatelů na plné členství. Své pochyby o správnosti tohoto rozhodnutí vyjádřila v Prohlášení, které bylo připojeno k závěrům konference. [viz příloha č. 2]

Pozici vnitřně roztržitého středu zaujímala **Socialistická strana Rakouska (SPÖ)**.

Právě ona byla iniciátorkou zde tolikrát zmiňovaného ústavního zákona o zákazu NSDAP. To také odpovídalo i základní linii SPÖ, kterou bychom mohli dále přiblížit slovy jednoho z jejích pozdějších poslanců Alfreda Migsche: „Každý, kdo podlehl nacionálně-socialistické propagandě, politicky pochybil a musí usilovat o nápravu.“¹⁷⁶ Součástí procesu převýchovy bylo i to, že se všichni bývalí nacionální socialisté nesmí zúčastnit prvních poválečných voleb.

Toto rozhodnutí bylo ovšem výsledkem dlouhé vnitrostranické diskuse mezi umírněným menšinovým křídlem vedeným Karlem Rennerem a většinovou SPÖ. Zástupci korutanské a štýrské SPÖ, která tvořila mino-

¹⁷³ Schärf, *Zwischen Demokratie und Volksdemokratie*, s. 104.

¹⁷⁴ „Podle Neues Österreich ze dne 24. července 1945 ing. Figl prohlásil: Kdo se přinejmenším jednou zúčastnil politického školení nebo zastával v NSDAP funkci, ten určitě není „čistý“. Pro takové nemáme žádné místo, neboť je přidělujeme dostatečně dobrým a zasloužilým Rakušanům.“

Dle Schärf, *Zwischen Demokratie und Volksdemokratie*, s. 105–106.

¹⁷⁵ Stiefel, *Entnazifizierung in Österreich*, s. 68.

¹⁷⁶ Stiefel, *Entnazifizierung in Österreich*, s. 71.

ritní názorový proud, argumentovali tím, že jim se podaří vyhrát zemské volby jen tak, že osloví i bývalé nacionální socialisty. To ovšem ostatní představitelé SPÖ označili za nepřípustné, takové a obdobné úvahy ostře odsoudili (stejně jako chování ÖVP) a trvali na vyloučení nacionálních socialistů z listopadových voleb. Při projednávání této otázky na II. Zemské konferenci se SPÖ přiklonila na stranu KPÖ, její návrh vyloučit všechny bývalé nacionální socialisty z těchto voleb podpořila a vůči ÖVP prosadila. Prohlášení SPÖ připojené k závěrům konference [viz příloha č. 2] dokládá názorovou situaci panující uvnitř této strany.

Jakkoli se SPÖ do listopadu 1945 snažila zachovat a alespoň v hlavních obrysech dodržet myšlenku politické očisty, resp. politické převýchovy, po prohraných volbách (SPÖ získala 45 % hlasů oproti 50 % ÖVP) převážil i v této straně již zmíněný názorový proud, který prosazoval větší flexibilitu a otevřenost vůči bývalým nacionálním socialistům. Citujeme úryvky z projevu dvou regionálních socialistických politiků, kteří vystoupili na prvním řádném stranickém sjezdu SPÖ konaném ve Vídni ve dnech 14. a 15. prosince 1945:

Erwin Linhart (SPÖ Bruck an der Mur): „Nejsem žádným obhájcem nacionálních socialistů, ale způsob, jak se SPÖ k problému staví, je nejednoznačný a mnohé opomíjí. ÖVP jasně řekla, že chce nacionální socialisty získat pro myšlenku samostatného a demokratického Rakouska, a proto chce, aby měli i tito lidé volební právo. Na II. Zemské konferenci hlasovali naši soudruzi s komunisty, aby nacionálním socialistům bylo volební právo odňato. A jaké jsou důsledky? Už jsme to pocítili: mnoho lidí spojených s nacionálními socialisty hlasovalo proti nám, zcela jistě proto, že jsme nebyli schopni předložit jasný a jednoznačný koncept řešení této otázky. Řekli si: Raději budeme hlasovat pro ÖVP, která pro nás něco udělá.“

Ignaz Hinterleithner (SPÖ Lambach): Víme, že hodně lidí prožilo štědrovečerní noc velmi smutně za ostnatým drátem (šum v sále). Mezi nimi i tací (a nebylo jich málo), kteří by si podle dobrého rakouského smyslu pro spravedlnost zasloužili svobodu. (výkřiky) Mluvím ve jménu lidskosti a tudíž socialismu. Staňme se shovívavými, těmi, kteří budou mít pochopení a budou prosazovat spravedlnost a racionální přístup. Těm, kdo se provinili, patří zasloužený trest, ale řadové členy a neškodné vypočítavce bychom měli omilostnit.“¹⁷⁷

¹⁷⁷ Protokoll des SPÖ-Parteitages 1945. 14.–15. Dezember 1945, Festsaal Wimberger (Wien 1945), s. 106, 118. Dle Leidenfrost, Die amerikanische Besatzungsmacht, s. 530–531.

Domnívám se, že značně umírněný postoj mezi rakouskými socialisty nakonec převážil proto, že SPÖ se stala (ve své historii vlastně poprvé plnohodnotnou) vládní stranou a pokud jí chtěla zůstat i nadále, nebylo možné, aby oddělovala část obyvatel od ostatních, naopak, musela se snažit reprezentovat zájmy co největšího počtu potenciálních voličů.¹⁷⁸

Myšlenka politické očisty či politické převýchovy, jež bude mezi obyvatelstvem důsledně propagována politickými stranami, narazila na samotná pravidla liberální demokracie. Více než půl milionu voličských hlasů (přibližně dalších 12 %) určených k potenciálnímu přerozdělení byl příliš vysoký počet na to, než aby se dal jen tak, bez povšimnutí přejít. Národní socialisté byli z prvních poválečných voleb vyloučeni jen díky tomu, že se rakouská politická reprezentace obávala sankčních opatření (zákazu voleb a trvalého rozdělení státu) ze strany okupačních mocností, pokud by její postup vůči této skupině obyvatel byl nejednotný či příliš mírný. To však nezabránilo tomu, aby politické strany, sice prozatím v tichu, avšak o to usilovněji, dál nepracovaly na strategiích, jak přilákat nacionální socialisty do svých řad.¹⁷⁹

2.2.3 Listopad 1945–duben 1946

2.2.3.1 Změna rakouských vnitropolitických priorit

Souhra všech zmíněných okolností (špatných prováděcích nařízení, jež umožňovala jejich snadné zneužití, nemožnost ověřit a právně nenapadnutelně prokázat „ilegální“ činnost ve prospěch NSDAP, nedostatek politicky nezatížených kvalifikovaných pracovních sil, klesající ochota obyvatelstva spolupracovat při denacifikaci a konečně prozaický algoritmus svobodných voleb) dovedla Prozatímní státní vládu Karla Rennera ještě těsně před ukončením její činnosti před prvními poválečnými volbami konanými 25. listopadu 1945 k návrhu amnestie pro jisté přesně vymezené skupiny obyvatel.

¹⁷⁸ „Jakkoli ostře odmítáme každou formu fašismu, považujeme za nutné udělat za minulostí tlustou čáru. Nechceme neustále bojovat s pochybnými živly nebo je vychovávat. Počítáme s tím, že se lidé sami zamyslí nad svou minulostí, odčiní svou vinu a zařadí se jako plnohodnotní členové do demokratického společenství nového Rakouska. Nikomu, kdo se vydal směrem k nápravě sebe sama, nesmí být tato cesta zatarasena.“

Koref, SPÖ, 28. Sitzg., 24. 7. 1946, s. 596 ff. Dle Stiefel, Entnazifizierung in Österreich, s. 74.
¹⁷⁹ K tomuto tématu dále viz Rathkolb, O.: NS-Problem und politische Restauration: Vorgeschichte und Etablierung des VdU. In: Meissl/Mulley/Rathkolb, Verdrängte Schuld, verfehlte Sühne, s. 73–99.

Tento byl v podobě 2. novely ústavního zákona o zákazu NSDAP rovněž ještě Prozatímní státní vládou 16. listopadu 1945 schválen, ovšem otištěn ve Věstníku spolkových zákonů pro Republiku Rakousko byl teprve 23. ledna 1946, tedy v době, kdy jeho realizaci garantovala již spolková vláda Leopolda Figla. Připomeňme, že nařízení této novely nebyla ve skutečnosti nikdy naplněna, neboť Spojenecká rada je neschválila – kromě amnestijních nařízení¹⁸⁰ tak zapadl návrh právně přesnější definice „ilegálního“ člena NSDAP¹⁸¹ – a naopak vystoupila před novou spolkovou vládou s požadavkem urychlení a úspěšného dokončení politických čistek podle stávajících právních norem.

Rakouská spolková vláda Leopolda Figla však ideově plně navázala na amnestijní návrh Rennerovy vlády a v tomto směru se zamýšlela dále angažovat. Citujme z vládního prohlášení předneseného Leopoldem Figlem (ÖVP) před Národní radou dne 21. prosince 1945:

„(...) Nacionální socialisté musí ze státní správy odejít a nacionálněsocialistický duch musí být beze zbytku vymýcen. Nejde nám o řadové členy NSDAP, kteří se k hnutí přidali jen z obavy o vlastní existenci, ale o potrestání těch osob, které začasť stranickou legitimaci ani neměly, ale oddaně

¹⁸⁰ „§ 6. Paragraf 27 zní:

- (1) Prozatímní státní vláda může nařídit, aby byly určité skupiny osob figurujících na seznamech nacionálních socialistů z těchto listin škrtnuty. (...)
- (2) Udělit výjimku ze sankčních ustanovení čl. III. a IV. nebo ze sankčních ustanovení zákonů, které se váží na §§ 4, 10 nebo 17, je v ojedinělých případech možné, pokud dotyčný své členství v NSDAP nebo v některém z branných oddílů (SS, SA, NSFK, NSKK) nikdy nezneužil a z jeho chování před osvobozením Rakouska lze s jistotou usoudit na pozitivní smýšlení o rakouské nezávislosti; o těchto případech rozhoduje Politická kabinetní rada.
- (3) Ustanovení volebního zákona č. 198/1945 Věstníku státních zákonů zůstává obsahem odst. 1 a 2 nedotčeno.“

Verfassungsgesetz Nr. 16 vom 16. November 1945 über die Änderung und Ergänzung des Verbotsgesetzes vom 8. Mai 1945, St. G. Bl. Nr. 13. (2. Verbotsgesetznovelle). Art. I., § 6. BGBl, Jahrgang 1946, Stück 5, Seite 12. Wien 1946.

¹⁸¹ „§ 1. Ods. (1) § 10 ústavního zákona o zákazu NSDAP zní:

„Každého, kdo v období od 1. července 1933 do 13. března 1938 dosáhl věku 18 let a zároveň v této době přináležel k NSDAP nebo k některému z uvedených branných oddílů (SS, SA, NSKK, NSFK) anebo mu NSDAP za jeho zásluhy přiznala titul „starý soudruh“ (*Altparteigenosse*) nebo „starý bojovník“ (*Alter Kämpfer*)“, je třeba považovat za „ilegálního“ člena NSDAP nebo branných oddílů. Nechtě jsou tyto osoby, jež se dopustily zločinu velezrady ve smyslu § 58 rakouského trestního zákona, potrestány těžkým žalářem na dobu 5 až 10. let.“

Verfassungsgesetz Nr. 16 vom 16. November 1945 über die Änderung und Ergänzung des Verbotsgesetzes vom 8. Mai 1945, St. G. Bl. Nr. 13. (2. Verbotsgesetznovelle). Art. I., § 1. BGBl, Jahrgang 1946, Stück 5, Seite 11. Wien 1946.

a přesvědčeně, s vědomím vlastní nadřazenosti konaly ve prospěch nacionálněsocialistických imperialistických cílů. Nová vláda je toho názoru, že není třeba dělat z malých a svedených souputníků NSDAP mučedníky, zato se zaměří na svůdce samotné, na válečné zločince, na „ilegální“ členy a funkcionáře NSDAP, jež potrestá několikanásobně více, aby přemohla a vymýtila duch nacionálního socialismu.“¹⁸²

Ještě v posledních prosincových týdnech roku 1945 Čtyřstranný spojenecký denacifikační úřad znepokojeně konstatoval, že denacifikační proces prováděný nynější rakouskou vládou probíhá jen na území města Vídně o poznání pomaleji a oproti dřívějšímu velmi benevolentně.¹⁸³ Znepokojení je zcela pochopitelné, uvědomíme-li si, že ve Spojenecké radě byly již delší dobu diskutovány návrhy předat spolkové vládě plnou zodpovědnost za provedení celé denacifikace.

Na začátku ledna 1946 vyzvali zástupci americké okupační správy spolkového kancléře Leopolda Figla a vicekancléře Adolfa Schärfa k úplné očiště všech ministerstev od nacionálních socialistů a určili též nejzazší datum – do 15. února 1946.

Vláda vytvořila 19. ledna 1946 tzv. ministerský výbor, jemuž se podařilo do určené lhůty zpracovat na úrovni tří nejvyšších služebních tříd všechny nevyřízené případy „ilegálních“ členů NSDAP a tyto osoby propustit. Zbylé případy předal již zmíněným tzv. zvláštním komisím.¹⁸⁴

Na základě prvních úspěchů denacifikace nejvyšších státních úředníků vyslovili zástupci americké okupační správy v Rakousku – jako poslední – souhlas s předáním plné zodpovědnosti za dokončení denacifikace Rakušanům. Od 11. února 1946, kdy k předání kompetencí došlo, se Spojenecká rada ve Vídni omezila pouze na dozor nad celým procesem, třebaže si vyhradila právo v případě nesouhlasu s postupem rakouských úřadů prostřednictvím Čtyřstranného spojeneckého denacifikačního úřadu požadovat propuštění konkrétních osob zaměstnaných jak ve státním, tak soukromém sektoru, a to i v případě, pokud by se na ně nevztahovala žádná ustanovení ústavního zákona o zákazu NSDAP.

Ještě tentýž den, 11. února 1946, pověřila Spojenecká rada rakouskou spolkovou vládu dokončením denacifikace k (jak se brzy ukázalo, zcela ilu-

¹⁸² Kocensky, Dokumentation zur österreichischen Zeitgeschichte 1945–1955, s. 254.

¹⁸³ Report of the U. S. Commissioner, Austria, 12/1945, s. 3. Dle Leidenfrost, Die amerikanische Besatzungsmacht, s. 534.

¹⁸⁴ Stiefel, Entnazifizierung in Österreich, s. 95.

zornímu) datu 1. března 1946. Lhůta byla samozřejmě záhy prodloužena, do 30. června 1946. Ovšem ani k tomuto datu nebyly tzv. zvláštní komise s to všechny nevyřízené případy uzavřít a politicky nežádoucí osoby propustit¹⁸⁵, což Spojenecká rada ostře kritizovala.

Aby se spolková vláda Leopolda Figla vyhnula další nepříjemné kritice, zvolila strategii výhradně pozitivních hlášení o mimořádných úspěších rakouské denacifikace. Součástí předkládaného dokumentačního materiálu se tak často stávaly mrtvé duše; úředníci již zemřelí, beze stopy zmizelí či kvůli věku nebo nemoci již dávno suspendovaní. Když Spojenecká rada dne 4. července 1946 vznesla dotaz týkající se výsledků denacifikace, spolkový kancléř ji informoval následovně: „V rámci rakouského denacifikačního procesu bylo propuštěno 36 000 osob z privátní sféry a z celkového počtu 299 420 státních zaměstnanců ztratilo své místo 70 818 lidí. Celkově byl od konce války pracovní poměr (ať už ve státní službě či soukromém sektoru) rozvázán s 270 000 nacionálními socialisty. To, že denacifikace ještě neskončila, ba ani výrazně nepostoupila, lze vysvětlit nedostatkem kvalifikovaných zaměstnanců zejména v oblasti justice. Tam poklesl počet zaměstnanců o polovinu a z tohoto počtu se jen 75 % zabývá denacifikační problematikou.“¹⁸⁶

Uvážíme-li, že všechny vládní strany ÖVP, SPÖ a KPÖ již od prosince 1945 pracovaly na přípravě nového, vůči bývalým nacionálním socialistům mnohem mírnějšího zákona, nabývá chování čelních rakouských politiků téměř schizofrenních rysů.

2.2.3.2 Změna priorit jednotlivých okupačních mocností

Obdobně by se dal ovšem charakterizovat i postoj okupačních mocností. Spojenecká rada sice navenek vystupovala jednotně a vždy požadovala důsledné a nekompromisní prosazování rakouských zákonů, ale zaměříme-li se na každou z okupačních mocností zvlášť, zjistíme u všech čtyř obrovský názorový vývoj a po listopadových volbách roku 1945 téměř sto-percentní změnu původního postoje; mezi mocnostmi navzájem pak často až nepřeklenutelné rozdíly.

¹⁸⁵ Spolkový zákon č. 177/1946 Věstníku spolkových zákonů prodloužil činnost tzv. zvláštních komisí do 30. června 1947.

Bundesverfassungsgesetz Nr. 177 vom 24. Juli 1946, womit die Verbotsgesetznovelle vom 15. August 1945, St. G. Bl. Nr. 127, abgeändert wird. BGBl, Jahrgang 1946, Stück 54, Seite 359. Wien 1946.

¹⁸⁶ FO 371/55191, PRO. Dle Stiefel, Entnazifizierung in Österreich, s. 96–97.

Především nejvyšší představitelé britské a zejména americké okupační správy opustili svůj dřívější tvrdý postoj. Naopak, sestavení nové spolkové vlády přivítali jako příležitost zbavit se problematického úkolu denacifikovat a skeptickým hlášením vlastních či cizích důstojníků o skutečném stavu politické očisty nevěnovali pozornost. Představitelé americké okupační správy navíc udržovali ostentativně vřelé kontakty s Figlovou vládou, její postup schvalovali a všechny její návrhy v souvislosti s denacifikací na zasedáních Spojenecké rady bez výhrad podporovali.

Oproti tomu Sovětský svaz, zřejmě v souvislosti s volební porážkou KPÖ, svůj původně nezainteresovaný postoj k denacifikaci radikálně změnil. Od prosince 1945 důrazně trval na rychlém, efektivním a komplexním řešení celého problému ze strany spolkové vlády a neplnění svého požadavku sankcionoval tím, že odmítal diskutovat o uzavření mírové smlouvy s Rakouskem. Tento postoj na jednáních Spojenecké rady zpravidla podporovala také Francie.

Tímto dvojakým chováním na všech stranách nejvíce utrpěla myšlenka očisty rakouské společnosti od nacionálního socialismu. Již od prosince 1945 se pravým cílem až frenetického úsilí rakouských spolkových vlád stalo uzavření mírové smlouvy s vítěznými mocnostmi druhé světové války, ukončení okupačního režimu a získání plné státní suverenity. Denacifikace se stávala problémem pouze tehdy, pokud její povrchní a nedostatečné provádění blokovalo dosažení výše uvedených rakouských priorit. V důsledku zjevných a nepopíratelných neúspěchů vnímaly obdobně celý proces také všechny okupační mocnosti prokazatelně nejpozději od dubna 1946. Proto nejpozději od této doby nemůžeme ani přes různé více či méně přesvědčivě sestavené statistiky mluvit o úspěšně provedené denacifikaci rakouského obyvatelstva. Původní úmysl a odhodlání naplnit jej se zcela vytratily.

Závěrečné shrnutí

Denacifikační proces probíhající v Rakousku v prvním poválečném roce lze hodnotit ze dvou vzájemně se překrývajících úhlů pohledu. Z hlediska jeho průběhu a výsledků dosažených do dubna 1946 a z hlediska významu denacifikace pro rakouskou politickou kulturu.

Zaměříme se na první aspekt. Denacifikace jako způsob výměny nacionálněsocialistických elit za nové, demokraticky smýšlející vůdčí vrstvy

a vymýcení nacionálního socialismu ze státní správy se nezdařil. Příčin je více, shrňme ty nejdůležitější.

Projekt individuálně pojaté, a přesto navýsost formální politické očisty ztroskotal nejenom na rozsáhlosti denacifikačních směrnic, ale také a především na neschopnosti zodpovědných osob přiměřeně a včas reagovat na hromadící se stohy denacifikačních a deregistračních formulářů.

Denacifikace nebyla koncipována jako program zaměřený na reorientaci a osvětu, ale na potrestání. Tresty ve formě dočasné politické (ztráta volebního práva), hospodářské (propuštění ze zaměstnání, finanční postihy, nucené práce) a sociální (společenská stigmatizace, internace) diskriminace se však v mnoha ohledech minuly účinkem. Odnětí volebního práva nacionální socialisty nepřesvědčilo o výhodách demokratického právního řádu, k nimž patří možnost podílet se na rozhodnutí, jakým směrem se další čtyři roky bude společnost ubírat. Ekonomické sankce, zejména nucený odchod ze zaměstnání, byly zprvu u vysoce kvalifikovaných osob, později stále častěji předčasně odvolávány, neboť údajně chyběla pracovní síla a proces výstavby rakouského státu by mohl být ohrožen. A nakonec pobyt v internačním táboře mnohé bývalé nacionální socialisty v jejich přesvědčení a předsudcích jen utvrdil, místo aby je přivedl na správnou cestu.

Důležitým faktorem ovlivňujícím denacifikační proces byl postoj jednotlivých okupačních mocností, nálada rakouského obyvatelstva a z ní vyplývající pozice nejvyšší rakouské politické reprezentace k procesu politické očisty. V průběhu sledovaného období se u všech jmenovaných subjektů názor na denacifikační proces téměř stoprocentně změnil a lze říci, že v závislosti na vzrůstající časové prodlevě od konce války a v závislosti na změně rakouských vnitropolitických priorit a zcela zásadní proměně mezinárodní politické scény.

Zastavme se nejdříve u změny vnímání procesu denacifikace rakouským obyvatelstvem v období od května 1945 do dubna 1946. Připomeňme si, že připojení Rakouska k Německé říši 13. března 1938 rakouské obyvatelstvo nadšeně přivítalo a dne 10. dubna 1938 je v lidovém hlasování potvrdilo 99 % oprávněných voličů. Nacionální socialismus tedy bezesporu našel v Rakousku živnou půdu a podřízení jednotné linii nebylo nutné násilím zvláště prosazovat, neboť mnohé instituce prošly dřívější autonomní fází sebenacifikace. O to zarážející je touha mnohých Rakušanů po různé denacifikaci v květnu 1945.

Adolfa Hitlera bychom mohli – v tom nejlepší smyslu – nazvat otcem rakouské národní identity. V době, kdy bylo Rakousko součástí jeho

Německé říše, vykrystalizovala na základě tristních zkušeností z tohoto svazku rakouská národní identita a zde můžeme také hledat základ zahraničněpolitické koncepce Rakouska jako první Hitlerovy oběti, jež se na jaře 1945 transformovala v mýtus o založení druhé rakouské republiky a stala se oficiální rakouskou státní doktrínou až do 80. let 20. století. Pod jejím vlivem vnímalo rakouské obyvatelstvo denacifikaci ne jako potrestání sebe sama, ale těch, kteří zemi uvrhli do Hitlerových spárů a vydali ji všanc devastaci II. světové války.

Rakouská politická reprezentace dokázala využít nejen původní záměr denacifikačního procesu, ale i jeho neúspěchy k posílení rakouské národní identity a rakouského patriotismu. Z mnohých nacionálních socialistů se na podzim roku 1945 stali prostí řadoví členové NSDAP, jejichž politická, hospodářská a sociální reintegrace byla údajně v zájmu uklidnění společnosti a výstavby rakouské republiky. Vládní prohlášení Leopolda Figla (viz kap. 2.2.3.1) je příkladem toho, jak byl podíl rakouských občanů na nacionálním socialismu oficiálně bagatelizován. Proti nepřiměřeně tvrdým trestům pro bezvýznamné nacionální socialisty se postavila také rakouská veřejnost a vstřícně až soucitně reagovala na amnestijní návrhy Rennerovy, resp. Figlovy vlády.

Omezenost uvedené politické konstrukce se projevila latentní přítomností fašistického a autoritářského potenciálu v rakouské společnosti a existencí neonacistických formací na území Rakouské republiky, o nichž jsme se letmo zmínili v kapitole 2.1.3. Jiný než verbální zájem tyto tendence potlačit neprokázala žádná z povolených politických stran (ÖVP, SPÖ, KPÖ), neboť všechny se nejpozději od listopadových voleb v roce 1945 snažily nacionální socialisty integrovat do svých řad.

Primát v tomto směru držela Rakouská lidová strana. Smířlivý tón ÖVP vůči bývalým nacionálním socialistům udal sám kandidát této strany na post kancléře Leopold Figl, když se na předvolebním setkání s občany Salcburku v listopadu 1945 vyslovil v tom smyslu, že pro mnohé emigranty bylo jistě pohodlnější sedět v klubovkách amerických hotelů než trpět doma pro vlast. Poté, co ÖVP upevnila svou předválečnou strukturu svazů a zbavila se nežádoucích levicověliberálních elementů (Raoul Bumbala), přišli její významní členové, např. Alfons Gorbach, s návrhem vytvořit stranické výbory pro bývalé nacionální socialisty, kde by se tyto lidé mohli angažovat a prosazovat své zájmy na parlamentní úrovni i bez volebního práva. Tento návrh sice jako celek realizován nebyl, ale byly vytvořeny stranické „NS-referáty“, které za příspěvek do pokladny ÖVP pomáhaly nacionálním socialistům

vyřizovat jejich žádosti o milost adresované prezidentu Rakouské republiky. Jen v Korutanech ÖVP úspěšně vyřídila asi 8000 žádostí.¹⁸⁷

Vrcholem snahy ÖVP získat hlasy bývalých nacionálních socialistů, potenciálních voličů v roce 1949 založeného Svazu nezávislých (*Verband der Unabhängigen*, VdU), bylo setkání s osobami blízkými vedení této nové politické strany ve vesničce Oberweis bei Gmunden dne 28. května 1949. Vedení ÖVP zastoupené Juliem Raabem, Karlem Brunnerem a Alfredem Maletou jednalo s prominenty bývalého režimu Tarasem Borodajkewyczem, Waltrem Pollakem, Theo Wührerem a Franzem Langothem o začlenění „národní (nacionální) skupiny“ do Lidové strany a vytvoření „vůdcovské rady národního (nacionálního) tábora“, která by se společně s vedením ÖVP podílela na koordinaci předvolební kampaně ÖVP. Třebaže schůzka díky nerealistickým požadavkům vedení VdU (na zrušení §§ 10 a 11 ústavního zákona o zákazu NSDAP, zastavení všech stíhání na základě těchto ustanovení, odvolání ministra spravedlnosti Geröa ještě před volbami, přidělení 25 poslaneckých mandátů kandidátům VdU a podporu ÖVP kandidatuře Heinricha von Srbika na post prezidenta) skončila neúspěšně, vzájemné kontakty přerušeny nebyly, jen se odvíjely na jiné úrovni. Kupř. v úřadu předsedy vídeňské ÖVP Fritze Polcara vznikl referát, jehož úkolem bylo napomáhat mladistvým bývalým členům NSDAP v jejich integraci do společnosti, přičemž vedením odboru byl pověřen bývalý vedoucí Hitlerovy mládeže ve Východní marce Ludwig Jedlicka.

Podíl SPÖ, původně iniciátorky denacifikační legislativy, na neúspěchu procesu politické očisty, restauraci tradičních společenských struktur a petrifikaci z doby nacionálního socialismu zažitých vzorců myšlení a chování je značný. V textu jsme naznačili názorovou situaci panující v této straně na podzim roku 1945. V prosinci 1946 můžeme zaznamenat první úvahy rakouských socialistů (Bruno Pittermann) o potřebě rozšířit politické spektrum o „čtvrtou stranu“, která by vyhovovala potřebám sice konzervativních, ale antiklerikálních voličů. SPÖ se do roku 1949 díky svým kontaktům na britskou labouristickou vládu podařilo přesvědčit všechny západní Spojence o nutnosti povolit pravicovou, antiklerikální, národní stranu pro liberály a bývalé nacionální socialisty, kteří by se údajně jinak voleb neúčastnili, protože by jim žádná ze stran (ÖVP, SPÖ, KPÖ) nebyla názorově blízká. Na vnitropolitické scéně dokonce SPÖ jednala zakladateli VdU

¹⁸⁷ Rathkolb, O.: NS-Problem und politische Restauration: Vorgeschichte und Etablierung des VdU. In: Meissl/ Mulley/Rathkolb, *Vedrängte Schuld, verfehlt Sühne*, s. 81.

Herbertem Krausem a Viktorem Reimannem o vytvoření vládní koalice (SPÖ, ÖVP, VdU) s tím, že by Svazu nezávislých připadlo zřejmě ministerstvo školství.

Rozhodující roli při povolení Svazu nezávislých a tím de facto při ukončení denacifikace sehrály jednak Spojené státy americké, okupační mocnost, která v roce 1945 do Rakouska přišla s plánem rozsáhlé politické očisty od nacionálního socialismu, a jednak Sovětský svaz, jenž od jara 1946 neustále prosazoval důslednou denacifikaci. Jak jsme již uvedli dříve, v roce 1946 se denacifikační problematika stala na jednáních Spojenecké rady obětí vzájemných nevráživostí a animozit jednotlivých okupačních mocností, které přispěly k ustrnutí procesu politické očisty a odsunutí diskusí o mírové smlouvě s Rakouskem a ukončení okupace ad acta. Dodejme, že o tři roky později, v roce 1949, už světové dění vůbec neurčovaly vzpomínky na II. světovou válku, nýbrž aktuální zkušenosti ideologické studené války, přičemž otázka rakouské denacifikace se stala její integrální součástí. Ochotu povolit VdU jako čtvrtou rakouskou politickou stranu je třeba na straně Spojených států amerických a obou zbylých západních Spojenců Velké Británie a Francie chápat jako snahu posílit antikomunistický blok v této zemi a v případě Sovětského svazu pokus o détente tam, kde by to Stalina nestálo příliš politické prestiže.

Demokratizační program, který byl koncipován jako byrokratická statistika propuštěných a internovaných nacionálních socialistů, o jejíž úplnost navíc nikdo (kromě obětí nacionálního socialismu) od jara roku 1946 vážně neusiloval, nemohl působit než jako překážka hospodářské obnovy a výstavby „nového“ Rakouska. V zájmu těchto domněle vyšších cílů bylo třeba vytěsnit tíživé vzpomínky na nacionálněsocialistickou minulost a uzavřít denacifikaci, která je jen zbytečně vyvolávala. Není proto divu, že ještě dnes zaznívají během rakouských předvolebních kampaní xenofobní, rasistická a antisemitská hesla, a nacházejí ohlas.

Přílohy

Příloha č. 1

Denacifikační opatření v jednotlivých okupačních zónách mimo města Vídně od začátku okupace do 7. 4. 1946 (údaje o francouzské zóně k 10. 11. 1945 a o sovětské zóně do září 1946)

	USA	VB	FR	SSSR	Celkem
Obyvatelstvo	953 376	1 320 362	479 747	1 932 119	4 685 604
Registrovaní nacionální socialisté	108 367	139 481	65 543	114 858	428 249
Zatčení	12 599	7 200	2 967	10 110	32 876
Propuštění	13 000	12 447	8 842	7 692	41 981
Registrovaní nacionální socialisté v % obyvatelstva	11,4 %	10,6 %	13,7 %	6,0 %	9,1 %
Zatčení v % registrovaných nacionálních socialistů	11,6 %	5,2 %	4,5 %	8,8 %	7,7 %
Propuštění v % registrovaných nacionálních socialistů	12,0 %	8,9 %	13,5 %	6,7 %	9,8 %

Citováno dle:
Denazification General, November 1946, 60258-2/033. 2, Entlassung-Entfernung aus dem Amt oder vom Arbeitsplatz. Die Stiefel, D.: Entnazifizierung in Österreich. Wien 1981, s. 34.

Příloha č. 2

Resolutionen der zweiten Länderkonferenz, von 9. bis 10. Oktober 1945

Politische Kommission
Resolutionen:

I.

„Die Länderkonferenz appelliert an die Vertreter der Besatzungsmächte, den von ihnen gefaßten Beschluß über die Wiederherstellung der Versammlungs- und Pressefreiheit in allen Gebieten des Staates einheitlich durchzuführen und die erforderlichen Weisungen an die nachgeordneten Stellen zu erlassen.

II.

Die Provisorische Staatsregierung wird aufgefordert, bei den Vertretern der Besatzungsmächte die erforderlichen Schritte zu unternehmen, damit diese die freie Beweglichkeit der Wahlwerber, der Parteienfunktionäre und der behördlichen Organe, die mit der Durchführung der Wahlen betraut sind, im ganzen Staatsgebiet in gleicher Weise garantieren.

III.

Die dritte Resolution befaßt sich mit dem Wahlgesetzentwurf und stellt zu diesem einige Grundsätze auf. Die Beschlußfassung über den Wahlgesetzentwurf erfolgt dann im Kabinettsrat.

Die Länderkonferenz beschließt zur Durchführung der ersten Wahlen zum Nationalrat und zu den Landtagen der befreiten Republik Österreich nachstehende Grundsätze:

1. Den ehemaligen Nationalsozialisten (Mitgliedern der Partei oder eines ihrer Wehrverbände und Parteianwärttern) wird das Wahlrecht entzogen. Nur den Mitgliedern der NSKK und NSFK wird das Wahlrecht zubilligt, wenn sie nicht Mitglieder der NSDAP waren. Die Begründung für diese Zubilligung des Wahlrechtes liegt in der Tatsache, daß die Beitritte zu diesen Formationen hauptsächlich erfolgten, um einem Beitritt zur NSDAP auszuweichen. Das Wahlrecht erhalten weiters Mitglieder der NSDAP oder Parteianwärtter, welche aus politischen Gründen

durch die staatlichen Behörden des dritten Reiches Verfolgung zu dulden hatten.

2. Zur Durchführung des Reststimmen-Wahlverfahrens werden wie bei der Wahlordnung 1923 Wahlkreisverbände gebildet.

3. Die Wahlbehörde treffen ihre Entscheidungen mit Stimmeneinhelligkeit.

4. Kriegsgefangenen und KZ-lern, die in der Zeit zwischen Anlage der Wählerverzeichnisse und einem noch zu bestimmenden Tag vor der Wahl heimkehren, ist die Ausübung ihres Wahlrechtes durch eine Ergänzung der Wählerverzeichnisse zu ermöglichen.

5. Die Wahlkreisabgrenzung zwischen Wien und Niederösterreich wird der näheren Vereinbarung der beiden Bundesländer und der Beschlußfassung des Kabinettsrates zugewiesen.

6. Wahlberechtigte, die nicht im Wählerverzeichnis ihres ordentlichen Wohnsitzes, sondern in dem einstweiligen Aufenthaltsort eingetragen sind, üben ihr Wahlrecht zwar im Niederlassungsort aus, ihre Stimmen werden aber dem Wahlkreis ihres ordentlichen Wohnsitzes zugerechnet.

Zu diesen Resolutionen haben die politischen Parteien folgende Deklarationen abgegeben:

Deklaration der SPÖ

„Die Sozialistische Partei ist von dem Grundsatz ausgegangen, daß zu diesen ersten Wahlen in der zweiten Republik Nationalsozialisten kein Wahlrecht besitzen sollen. Da gegenteilige Auffassungen in den Kommissionsberatungen vertreten worden sind, haben wir uns bereit gefunden, in einigen Fragen Entgegenkommen zu zeigen, um eine einheitliche EntschlieÙung der Länderkonferenz zu ermöglichen. Da das angestrebte volle Einvernehmen nicht zustandegekommen ist, haben sich die Vertreter der Sozialistischen Partei auf den ursprünglichen Beschluß des Parteivorstandes zurückgezogen.“

Deklaration der ÖVP

„Die Österreichische Volkspartei sieht in der Zuerkennung des Wahlrechtes die erste Voraussetzung wahrer demokratischer Freiheitsrechte. Sie

begrüßt es deshalb, daß allen Gegnern eines freien demokratischen und unabhängigen Österreich das Wahlrecht entzogen und damit jeder Versuch einer Hemmung der demokratischen Entwicklung unseres Heimatlandes verhindert wird.

Die ÖVP bekennt sich aber auch zu dem Standpunkt, daß allen jenen Österreichern, die sich seit vielen Jahren vorbehaltlos und ohne Einschränkung auf den Boden des neuen Österreich stellen, die Mitarbeit in diesem neuen Österreich ermöglicht wird. Dies gilt auch für jene Kreise, die unter Zwang und Terror der NSDAP als Mitglieder oder Anwärter beigetreten sind, ohne sich jemals nationalsozialistisches Ideengut angeeignet zu haben.

Die ÖVP hält es aus Gründen der allgemeinen Menschlichkeit für untragbar, daß diese Männer und Frauen auf eine Stufe gestellt werden mit politischen Verbrechern, Hetzern und Funktionären, die die Schuld tragen an dem furchtbaren Geschehen der letzten Jahre in Österreich und Europa.

Gerade für die Überwindung des nationalsozialistischen Geistes in Österreich erscheint es erforderlich, eine klare Unterscheidung zwischen den aktiv tätigen und damit schuldigen Nationalsozialisten und jenen Parteiangehörigen, die unter Zwang gegen ihre innere Überzeugung zur Partei gepreßt wurden, vorzunehmen.

Die ÖVP lehnt es ab, Haß mit Haß zu vergelten. Die schwierige Lage unseres Heimatlandes und die Erfordernisse des Aufbauwerks verlangen es, daß jedem aufbauwilligen Österreicher die Mitarbeit ermöglicht wird. Wer sich an Österreich, an seinem Volke, seiner Freiheit und Selbständigkeit vergangen hat, muß ausgeschaltet bleiben. Jedem unbelasteten Österreicher aber, der mitarbeiten will, muß die Hand zu gemeinsamer Arbeit geboten werden. An Stelle von Haß muß wieder das Wissen und die Zusammengehörigkeit und die Bereitschaft zur Zusammenarbeit treten.“

Deklaration der KPÖ

„Die Kommunistische Partei Österreichs steht rückhaltslos hinter dem Beschluß der Länderkonferenz, daß die Nationalsozialisten bei den ersten demokratischen Wahlen in Österreich kein Stimmrecht haben. Wir sind überzeugt, daß dieser Beschluß dem Willen der überwältigenden Mehrheit des österreichischen Volkes und den grundlegenden Interessen der Errichtung und Festigung einer wahrhaft demokratischen und unabhängigen österreichischen Republik entspricht.

Die Kommunistische Partei Österreichs denkt nicht daran, alle Mitglieder der NSDAP dauernd vom politischen Leben auszuschließen und eine unüberbrückbare Kluft zwischen ihnen und dem österreichischen Volke aufrechtzuhalten. Wir haben bereits vor Monaten auf die Notwendigkeit einer Differenzierung hingewiesen und den beiden anderen Parteien eine gemeinsame und endgültige Regelung der Nazifrage vorgeschlagen. Jedoch bei diesen ersten demokratischen Wahlen, einige Monate nach der Befreiung, mitten im Prozeß der Reinigung vom Nazifaschismus, ohne gesicherte Kontrolle und Überprüfung, wäre ein Werben um ehemalige Mitglieder der NSDAP das faktische Ende des Kampfes gegen den Faschismus und damit eine ernste Gefahr für den Aufbau eines demokratischen Österreich.

Die Kommunistische Partei Österreichs gibt der Überzeugung Ausdruck, daß ungeachtet der Meinungsverschiedenheiten, die sich in dieser Frage gezeigt haben, die Zusammenarbeit der drei demokratischen Parteien die Grundlage des neuen Österreich ist und bleibt.“

Citováno dle:

Resolutionen der zweiten Länderkonferenz, 9. bis 10. Oktober 1945. In: Rosner, W./Petrin, S. (Hrsg.): Die Länderkonferenzen 1945. Dokumente und Materialien. Wien 1995, s. 77–80.

Seznam zkratek a přepis cizojazyčných názvů

anglické

AFHQ	Allied Forces Headquarters of Supreme Command Mediterranean Theater	Vrchní velitelství spojeneckých sil ve Středomoří
	Ardent Nazi Sympathizers	Horliví příznivci nacionálního socialismu
	Austrian League	zřejmě Vlastenecká fronta
	Austrian Planning Unit	Plánovací jednotka Rakousko
	Automatic Arrest List	Seznam automatických zatčení
	Basic Plan for Military Government	Základní plán vojenské správy
CCS	Combined Chiefs of Staff	Spojený sbor náčelníků štábů
	Combined Directive for Military Government in Germany Prior to Defeat or Surrender	Spojená směrnice pro vojenskou správu v Německu před porážkou nebo kapitulací
CIC	Counter Intelligence Corps	Protišpionážní sbor
	Directive to Commander-in-Chief of U.S. Forces of Occupation Regarding the Military Government of Austria	Směrnice pro velitele amerických okupačních sil týkající se vojenské správy v Rakousku
	Discretionary Removal Categories	Skupiny osob, o jejichž odchodu operativně rozhodnou američtí důstojníci pověřeni denacifikací
DP's	Displaced Persons	Vysídlení
EAC	European Advisory Commission	Evropská poradní komise
	Fascists	Fašisté
	Field Handbook on Military Governments	Polní příručka vojenské správy
	Field Manual	Polní rukojeť
	Functional Manuals	Funkční návody
	German Country Unit	Německé oddělení
	Mandatory Removal Categories	Skupiny osob, jež musely povinně opustit dosavadní místo
MTOUSA	Mediterranean Theater of Operation USA	Americké jednotky operující ve Středomoří
	Militarists	Militaristé
	Intelligence Directive	Návodná směrnice
	Internal Affairs Directorate	Úřad vnitra
JCS	Joint Chiefs of Staff	Společný sbor náčelníků štábů
OSS	Office of Strategic Services	Úřad strategických služeb
	Policy of Austerity	Politika síly
	Policy Directives	Směrnice okupační politiky
	Provisional Handbook for Military Government in Austria	Provizorní příručka vojenské správy v Rakousku

	Public Safety Branch	Oddělení veřejné bezpečnosti
	Quardripartite Allied Denazification Bureau	Čtyřstranný spojenecký denacifikační úřad
	Strategy of Postponement	Strategie odkladu
SHAEF	Supreme Headquarters Allied Expeditionary Forces	Vrchní velitelství spojeneckých expedičních sil
SWNCC	State-War-Navy-Coordinating-Committee	Výbor koordinující činnost ministerstva zahraničí, války a námořnictva
USACA	U.S. Element, Allied Commision for Austria	Zastoupení Spojených států amerických při Spojenecké komisi pro Rakousko
USFA	U. S. Army Forces in Austria	Ozbrojené síly Spojených států amerických v Rakousku
USGCC/A	US Group Control Council for Austria	Kontrolní rada Spojených států amerických pro Rakousko
WCB	War Crime Board	Komise pro válečné zločiny
německé		
	Allgemeine SS	Obecný ochranný sbor
	Angeschlossene Verbände der NSDAP	Přidružené organizace
BDM	Bund der deutschen Mädels	Svaz německých dívek
BGBI	Bundesgesetzblatt für die Republik Österreich	Věstník spolkových zákonů pro Republiku Rakousko
	Betraute Organisationen	Organizace, na jejichž činnost NSDAP dohlížela
	Deutsches Frauenwerk	Hnutí německých žen
	Geheime Feldpolizei	Tajná polní policie
GESTAPO	Geheime Staatspolizei	Tajná státní policie
	Generalstabsoffiziere	Důstojníci generálního štábu
	Gliederungen der NSDAP	Formace NSDAP
	Heimwehr	Domobrana
HJ	Hitlerjugend	Hitlerova mládež
	Kriegsgefangene	Váleční zajatci
	Landesgerichtspräsident	Předseda zemského soudu
	Militärische Abwehr	Vojenská kontrašpionáž
NSDAP	Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei	Nacionálněsocialistická německá dělnická strana
	NS-Dozentenbund	Nacionálněsocialistický svaz docentů
NSFK	NS-Fliegerkorps	Nacionálněsocialistický letecký sbor
	NS-Frauenschaft	Spolek nacionálněsocialistických žen
	NS-Führungsoffiziere	Vedoucí důstojníci
NSKK	NS-Kraftfahrerkorps	Nacionálněsocialistický automobilový svaz
	NS-Lehrerbund	Nacionálněsocialistický svaz učitelů
	NSD-Studentenbund	Nacionálněsocialistický německý svaz studentů

	Oberstaatsanwalt	Vrchní státní návladní
	Ostmärkische Sturmsharen	Úderné oddíly Východní marky
	Ortsgruppenleiter	Vedoucí místní skupiny
	Partei-Kanzlei	Stranická kancelář
RAD	Reichsarbeitsdienst	Říšská pracovní služba
	Reichsbund der deutschen Beamten	Říšský svaz německých úředníků
	Reichs-Dozentenschaft	Říšský svaz docentů
RSHA	Reichsicherheitshauptamt	Hlavní říšský bezpečnostní úřad
StGBI	Staatsgesetzblatt für die Republik Österreich	Věstník státních zákonů pro Republiku Rakousko
SA	Sturmabteilung	Úderné oddíly
SchuPo	Schutzpolizei	Ochranná policie
SS	Schutzstaffel	Ochranný sbor
	SS-Helferinen	Pomocnice SS
SD	Sicherheitsdienst	Bezpečnostní služba
	SS-Totenkopfverbände	SS-Svazy umrlčí lebky
TENO	Technische Nothilfe	Technická nouzová výpomoc
	Todt	Organizace Todt
VF	Vaterländische Front	Vlastenecká fronta
	Waffen SS	Zbraně ochranného sboru
	Wehrmacht	Německá branná moc
	Verwaltungspolizei	Správní policie

Prameny a literatura

Literatura

a) knihy, sborníky

- Aichinger, W.: *Sowjetische Österreichpolitik 1943–45*. Wien 1977.
- Aspetsberger, F. (Hrsg.): *Literatur der Nachkriegszeit und der fünfziger Jahre in Österreich*. Wien 1984.
- Berchtold, K. (Hrsg.): *Österreichische Parteiprogramme 1868–1966*. Wien 1967, s. 11–105, 376–379.
- Bezemek, E./Rossner, W. (Hrsg.): *Niederösterreich 1945 – Südmähren 1945*. Vorträge des vierzehnten Symposiums des Niederösterreichischen Instituts für Landeskunde. Wien 1996, s. 229–259.
- Bischof, G.: *Between Responsibility and Rehabilitation: Austria in International Politics, 1940–1950*. Cambridge 1989, s. 1–78.
- Dachs, H./Gerlich, P./Gottweis, H. (Hrsg.): *Handbuch des politischen Systems Österreichs. Die Zweite Republik*. Wien 1997. (vybraná hesla)
- Dachs, H./Gerlich, P./Müller, W.: *Die Politiker. Karrieren und Wirken bedeutender Repräsentanten der Zweiten Republik*. Wien 1995. (vybraná hesla)
- David, D.: *Problematik der Durchführung und Wirkung der Entnazifizierung in Wien*. Wien 1992.

- Eisterer, K.: *Französische Besatzungspolitik. Tirol und Vorarlberg 1945/46*. Innsbruck 1992, s. 11–26, 163–237.
- Garscha, W./Kuretsidis-Haider, C.: *Die Nachkriegsjustiz als nicht-bürokratische Form der Entnazifizierung: Österreichische Justizakten im europäischen Vergleich. Überlegungen zum strafprozessualen Entstehungszusammenhang und zu den Verwertungsmöglichkeiten für die historische Forschung*. Wien 1995.
- Garscha, W./Kuretsidis-Haider, C. (Hrsg.): *Keine »Abrechnung«: NS-Verbrechen, Justiz und Gesellschaft in Europa nach 1945*. Wien 1998, s. 1–129, 333–383.
- Hanisch, E.: *Im Schatten des Staates*. Wien 1994.
- Hankel, G./Stubny, G. (Hrsg.): *Strafgerichte gegen Menschheitsverbrechen. Zum Völkerstrafrecht 50 Jahre nach den Nürnberger Prozessen*. Hamburg 1995, s. 15–72, 98–123.
- Haydn, L.: *Die Österreichischen Wiedergutmachungsgesetze. Das Kriegsverbrechergesetz*. Wien 1945.
- Henke, K.-D./Woller, H. (Hrsg.): *Politische Säuberung in Europa. Die Abrechnung mit Faschismus und Kollaboration nach dem Zweiten Weltkrieg*. München 1991.
- Karner, S.: *Die Steiermark im Dritten Reich 1938–1945. Aspekte ihrer politischen, wirtschaftlich-sozialen und kulturellen Entwicklung*. Graz 1986, s. 425–455.
- Kaukoreit, V. (Hrsg.): *Otto Basil und die Literatur um 1945*. Wien 1998.
- Kos, W./Rigle, G. (Hrsg.): *Inventur 45/55. Österreich im ersten Jahrzehnt der Zweiten Republik*. Wien 1996.
- Leidenfrost, J.: *Die amerikanische Besatzungsmacht und der Wiederbeginn des politischen Lebens in Österreich 1944–1947*. Wien 1986, s. 1–563.
- Liebl, T.: *Die Umerziehung der österreichischen Bevölkerung zu demokratischen Grundsätzen durch die US-amerikanischen Besatzer*. Salzburg 1997.
- Marschall, K.: *Volksgerichtsbarkeit und Verfolgung von nationalsozialistischen Gewaltverbrechen in Österreich 1945–1972. Eine Dokumentation*. Wien 1977.
- Meissl, S./Mulle, K.-D./Rathkolb, O. (Hrsg.): *Verdrängte Schuld, verfehlte Sühne. Entnazifizierung in Österreich 1945–1955*. Wien 1986.
- Pelinka, A./Weinzierl, E.: *Das große Tabu. Österreichs Umgang mit seiner Vergangenheit*. Wien 1997, 143–195.
- Portisch, H.: *Österreich II. Der lange Weg zur Freiheit*. Wien 1986, s. 66–85.
- Portisch, H.: *Österreich II. Die Wiedergeburt unseres Staates*. Wien 1986, s. 42–56.
- Protokolle des wissenschaftlichen Symposiums „Justiz und Zeitgeschichte“ 24. und 25. Oktober 1980, „Die österreichische Justiz – die Justiz in Österreich 1933 bis 1955“*. IV. Band der Reihe „25 Jahre Staatsvertrag“. Wien 1981, s. 1–45, 114–131.
- Rathkolb, O.: *Politische Propaganda der amerikanischen Besatzungsmacht*. Wien 1981. (vybrané části)
- Rauchensteiner, M.: *Der Sonderfall. Die Besatzungszeit in Österreich 1945 bis 1955*. Wien 1979, s. 63–101, 339–359.
- Rauchensteiner, M./Etschmann, W. (Hrsg.): *Österreich 1945. Ein Ende und viele Anfänge*. Wien 1997.
- Sternfeld, A.: *Betrifft: Österreich. Von Österreich betroffen*. Wien 2001, s. 75–90.
- Stiefel, D.: *Entnazifizierung in Österreich*. Wien 1981.
- Talos, E./Neugebauer, W. (Hrsg.): *„Austrofaschismus“. Beiträge über Politik, Ökonomie und Kultur 1934–1938*. Wien 1984, s. 53–119.
- Tweraser, K.: *US-Militärregierung Oberösterreich. Sicherheitspolitische Aspekte der amerikanischen Besatzung in Oberösterreich-Süd 1945–1950*. Band 1. Linz 1995.

- Veigh, J.Mc.: *Kontinuität und Vergangenheitsbewältigung in der österreichischen Literatur nach 1945*. Wien 1987.
- Walzl, A.: *Kärnten 1945. Vom NS-Regime zur Besatzungsherrschaft im Alpen-Adria-Raum*. Klagenfurt 1985, s. 247–249, 276–289.
- Weyrer, U.: *Das Silberboot*. Innsbruck 1984.
- Wiesenthal, S.: *Spravedlnost, nikoli pomstu. Paměti*. Ostrava 1994.
- Wisinger, M.: *Über den Umgang der österreichischen Justiz mit nationalsozialistischen Gewaltverbrechern*. Wien 1991.
- Wodak, R. (Hrsg.): *Nationale und kulturelle Identitäten Österreichs*. Wien 1995.
- Wodak, R. (Hrsg.): *Zur diskursiven Konstruktion nationaler Identität*. Frankfurt/Main 1998.
- Wüschelbart, R.: *Literarisches Wiederaufbau in Österreich 1945–49*. Frankfurt/Main 1983.
- Zlabinger, E.: *Literarische Zeitschriften in Österreich 1945–1964*. Innsbruck 1965.

b) články

- Bischof, G.: *Die Instrumentalisierung der Moskauer Erklärung nach dem II. Weltkrieg*. Zeitgeschichte, 20, 1993, č. 11/12, s. 345–366.
- Bischof, G.: *Mark W. Clark und die Aprilkrise 1946: das erste Jahr des amerikanischen Hochkommissars in Österreich*. Zeitgeschichte, 13, 1986, č. 7, s. 229–252.
- Grabitz, H.: *Die Verfolgung von NS-Verbrechen aus juristischer Sicht*. Zeitgeschichte, 14, 1986, č. 6, s. 244–258.
- Knight, R.: *Die britische Entnazifizierungspolitik 1945–1949*. Zeitgeschichte, 11, 1983–1984, č. 9/10, s. 287–301.
- Rathkolb, O.: *Anatomie einer Entnazifizierung*. Akzente, ročník neuveden, 1989, č. 11/12, s. 24–28.
- Rathkolb, O.: *U.S.-Entnazifizierung in Österreich zwischen kontrollierter Revolution und Elitenrestauration (1945–1949)*. Zeitgeschichte, 11, 1983–1984, č. 9/10, s. 302–325.
- Rathkolb, O.: *Zur Kontinuität antisemitischer und rassistischer Vorurteile in Österreich 1945–1955*. Zeitgeschichte, 16, 1988–1989, č. 4, s. 167–179.
- Strotzka, H.: *Wie wirksam war die Entnazifizierung in Österreich*. Zeitgeschichte, 15, 1987–1988, č. 2, s. 84–87.
- Svoboda, W.: „...vorbehaltslos meine Pflicht erfüllt.“ *Das Internierungslager Glasenbach (Camp „Marcus W. Orr“)*. Zeitgeschichte, 22, 1995, č. 1, s. 3–29.

c) slovníky

- Poldauf, I. et kol.: *Anglicko-český, česko-anglický slovník*. Praha 1994.
- Siebenschlein, H. et kol.: *Deutsch-tschechisches Wörterbuch, Band I. A–L*. Praha 1988.
- Siebenschlein, H. et kol.: *Deutsch-tschechisches Wörterbuch, Band II. M–Z*. Praha 1988.
- Sinclair, J. et kol.: *Collins Cobuild English Dictionary*. London 1999.

Prameny

a) archívní

- Enderle-Burcel, G./Jeřábek, R./Kammerhofer, L. (Hrsg.): *Protokolle des Kabinettsrates der Provisorischen Regierung Karl Renner 1945*. Band I. („...im eigenen Haus Ordnung schaffen“). Protokolle des Kabinettsrates 29. April 1945 bis 10. Juli 1945) Wien 1995.

- Enderle-Burcel, G./Jeřábek, R. (Hrsg.): *Protokolle des Kabinettsrates der Provisorischen Regierung Karl Renner 1945*. Band II. („Right or wrong – my country!“). Protokolle des Kabinettsrates 17. Juli 1945 bis 5. September 1945) Wien 1999.
- Jagschitz, G./Neugebauer, W.: *Stein, 6. April 1945. Das Urteil des Volksgerichts Wien (August 1946) gegen die Verantwortlichen des Massakers im Zuchtsbau Stein*. Wien 1995.
- Microfilms Nr. 1167, 1184. National Archives, College Park, USA, Record Group 260. (SLA) *Provisional Handbook for Military Government in Austria*. Supreme Headquarters Allied Expeditionary Force Area, 1945, s. 1–40, Annex 6. (Salzburger Landesarchiv, SLA)
- Rosner, W./Petrin, S. (Hrsg.): *Die Länderkonferenzen 1945. Dokumente und Materialien*. Wien 1995.
- Wagnleitner, R. (ed.): *Understanding Austria*. The Political Reports and Analyses of Martin F. Herz Political Officer of the US Legation in Vienna 1945–1948. Salzburg 1984, s. 1–93.

b) tištěné

- Verfassungsgesetz über das Verbot der NSDAP. (Sitzung der Provisorischen Regierung, Der Wortlaut des Gesetzes.)* Neues Österreich, 1, 1945, č. 16, 9. 5. 1945, s. 3.
- Gefangene Naziminister.* Neues Österreich, 1, 1945, č. 20, 13. 5. 1945, s. 1.
- Registrierung der Nazi.* Neues Österreich, 1, 1945, č. 20, 13. 5. 1945, s. 1.
- e. f.: *Zur Lösung des Naziproblems. Eine erste Antwort auf ungezählte Zuschriften.* Neues Österreich, 1, 1945, č. 43, 10. 6. 1945, s. 2.
- Die Kartothek der „Ostmark“-Pg. gefunden. Unterlagen für die Kontrolle der Registrierungen.* Neues Österreich, 1, 1945, č. 46, 14. 6. 1945, s. 1.
- Wiederherstellung der Strafrechtspflege. Österreichische Gerichte nehmen ihre Tätigkeit auf.* Neues Österreich, 1, 1945, č. 47, 15. 6. 1945, s. 1.
- Fischer, E.: *Das brennende Nazi-Problem. Der Widerball unseres ersten Artikels.* Neues Österreich, 1, 1945, č. 51, 20. 6. 1945, s. 2.
- Gegen Kriegsverbrecher und für Volksgerichte. Eisenbahner und Straßenbahner demonstrieren.* Neues Österreich, 1, 1945, č. 51, 20. 6. 1945, s. 2.
- Vorbereitung der Strafverfahren gegen Kriegsverbrecher. (Beratungen und Beschlüsse der Provisorischen Regierung. Das Volk richtet. Mithilfe der Bevölkerung.)* Neues Österreich, 1, 1945, č. 52, 21. 6. 1945, s. 1.
- Die Registrierung der Nazi beginnt.* Neues Österreich, 1, 1945, č. 53, 22. 6. 1945, s. 1.
- Graz erholt sich von der Naziherrschaft. Gauleiter Uiberreithers letzte Tage.* Neues Österreich, 1, 1945, č. 53, 22. 6. 1945, s. 1.
- Das Gesetz über Kriegsverbrechen beschlossen.* Neues Österreich, 1, 1945, č. 57, 27. 6. 1945, s. 1.
- Die Registrierung der Nazi.* Neues Österreich, 1, 1945, č. 57, 27. 6. 1945, s. 2.
- Die Registrierung der Nazi.* Neues Österreich, 1, 1945, č. 58, 28. 6. 1945, s. 1.
- Gespräch über das Kriegsverbrechergesetz.* Neues Österreich, 1, 1945, č. 58, 28. 6. 1945, s. 1–2.
- Scharfe Abrechnung mit den Naziführern. Vertreter der demokratischen Parteien sprachen in Baden.* Neues Österreich, 1, 1945, č. 58, 28. 6. 1945, s. 2.
- Die Meldung der Nazi beim Arbeitsamt.* Neues Österreich, 1, 1945, č. 59, 29. 6. 1945, s. 1.

* * *

- Fischer, E.: *Unsere Stellung zur Nazifrage*. Graz 1945.
- Plan* (Hrsg. von Otto Basil). Jahrgang I. (1945–47), Wien 1945–1947.
- Plan* (Hrsg. von Otto Basil). Jahrgang II. (1947–48), Wien 1947–1948.

c) memoáry

Schärf, A.: *Zwischen Demokratie und Volksdemokratie*. Wien 1950.

Schöner, J.: *Wiener Tagebuch 1944/1945*. (hrsg. von Csáky, E.-M.) Wien 1992.

d) zákony a vládní nařízení

1852

117. *Kaiserliches Patent vom 27. Mai 1852, wodurch eine neue, durch die späteren Gesetze ergänzte, Ausgabe des Strafgesetzbuches über Verbrechen und schwere Polizeiübertretungen vom 3. September 1803, mit Aufnahme mehrerer neuer Bestimmungen, als alleiniges Strafgesetz über Verbrechen, Vergehen und Übertretungen für den ganzen Umfang des Reiches, mit Ausnahme der Militärgränze, fundgemacht, und vom 1. September 1852 angefangen in Wirksamkeit gesetzt wird*. Reichs-Gesetz- und Regierungsblatt für das Kaiserthum Österreich ausgegeben und versendet am 2. Juni 1852, Stück XXXVI, s. 493–496, Wien 1852.

Strafgesetz über Verbrechen, Vergehen und Uebertretungen. Erster Theil. Von den Verbrechen. ReichsGesetz- und Regierungsblatt für das Kaiserthum Österreich ausgegeben und versendet am 2. Juni 1852, Stück XXXVI, s. 497–537, Wien 1852.

1907

26. *Gesetz vom 5. Februar 1907 betreffend die Abänderung und Ergänzung der Gewerbeordnung*. Reichsgesetzblatt für die im Reichsrath vertretenen Königreiche und Länder ausgegeben und versendet am 16. Februar 1907, Stück XVI, s. 219–257, Wien 1907.

1945

4. *Verfassungsgesetz vom 1. Mai 1945 über das neuerliche Wirksamwerden des Bundesverfassungsgesetzes in der Fassung vom 1929 (Verfassungs-Überleitungsgesetz. V-ÜG)*. Staatsgesetzblatt für die Republik Österreich ausgegeben am 1. Mai 1945, Stück 2, s. 7–8, Wien 1945.

5. *Verfassungsgesetz vom 1. Mai 1945 über die vorläufige Einrichtung der Republik Österreich (Vorläufige Verfassung)*. StGBI, Stück 2, s. 8–12, Wien 1945.

6. *Verfassungsgesetz vom 1. Mai 1945 über die Wiederherstellung des Rechtslebens in Österreich (Rechts-Überleitungsgesetz. R-ÜG.)*. StGBI, Stück 2, s. 12, Wien 1945.

13. *Verfassungsgesetz vom 8. Mai 1945 über das Verbot der NSDAP (Verbotsgesetz)*. StGBI, Stück 4, s. 19–22, Wien 1945.

14. *Kundmachung der Provisorischen Staatsregierung vom 13. Mai 1945 über die Aufhebung der „Nürnberger Rassengesetze“ (1. Kundmachung über die Aufhebung von Rechtsvorschriften des Deutschen Reiches)*. StGBI, Stück 4, s. 22–24, Wien 1945.

18. *Verordnung der Staatskanzlei im Einvernehmen mit den beteiligten Staatsämtern vom 11. Juni 1945 über die Registrierung der Nationalsozialisten (NS-Registr.-Vdg.)*. StGBI, Stück 6, s. 27–35, Wien 1945.

25. *Gesetz vom 12. Juni 1945 über die Wiederherstellung des österreichischen Strafrechtes*. StGBI, Stück 9, s. 45–48, Wien 1945.

32. *Verfassungsgesetz vom 26. Juni 1945 über Kriegsverbrechen und andere nationalsozialistische Untaten (Kriegsverbrechergesetz)*. StGBI, Stück 10, s. 55–57, Wien 1945.

40. *Verordnung der Staatskanzlei im Einvernehmen mit den beteiligten Staatsämtern vom 30. Juni 1945 über die Registrierung der Nationalsozialisten (2. NS-Registr.-Vdg.)*. StGBI, Stück 11, s. 60–61, Wien 1945.

61. Gesetz vom 10. Juli 1945, womit für Ansuchen um Nachsicht gemäß § 27 des Verfassungsgesetzes vom 8. Mai 1945, St. G. Bl. Nr. 13, über das Verbot der NSDAP (Verbotsgesetz) eine Gebühr eingehoben wird. StGBI, Stück 16, s. 84, Wien 1945.
72. Verordnung des Staatsamtes für Finanzen vom 16. Juli 1945 über die Einhebung einer Gebühr für Ansuchen um Nachsicht gemäß § 27 des Verbotsgesetzes. StGBI, Stück 18, s. 93, Wien 1945.
94. Gesetz vom 20. Juli 1945 über die Überleitung der Verwaltungs- und Justizeinrichtungen des Deutschen Reiches in die Rechtsordnung der Republik Österreich (Behörden-Überleitungsgesetz. Behörden-ÜG.). StGBI, Stück 23, s. 115–121, Wien 1945.
127. Verfassungsgesetz vom 15. August 1945 über die Änderung und Ergänzung des Verbotsgesetzes vom 8. Mai 1945, St. G. Bl. Nr. 13 (Verbotsgesetznovelle). StGBI, Stück 29, s. 161, Wien 1945.
131. Verordnung der Staatskanzlei im Einvernehmen mit den beteiligten Staatsämtern vom 22. August 1945 zur Durchführung des Verbotsgesetzes und der Verbotsgesetznovelle (3. Durchführungsverordnung zum Verbotsgesetz). StGBI, Stück 30, s. 165–169, Wien 1945.
134. Gesetz vom 22. August 1945 zur Wiederherstellung österreichischen Beamtentums (Beamten-Überleitungsgesetz). StGBI, Stück 31, s. 173–175, Wien 1945.
138. Gesetz vom 22. August 1945, betreffend die Anforderung und Vergebung von Wohn- und Geschäftsräumen (Wohnungsanforderungsgesetz). StGBI, Stück 33, s. 179–186, Wien 1945.
177. Verfassungsgesetz vom 19. September 1945 über das Verfahren vor dem Volksgericht und den Verfall des Vermögens (Volksgerichtsverfahrens- und Vermögensverfallsgesetz). StGBI, Stück 44, s. 269–274, Wien 1945.
199. Verfassungsgesetz vom 18. Oktober 1945, betreffend eine Ergänzung des Kriegsverbrechergesetzes (Kriegsverbrechergesetznovelle). StGBI, Stück 52, s. 349, Wien 1945.
211. Verordnung der Staatskanzlei im Einvernehmen mit dem Staatsamt für Inneres vom 27. Oktober 1945, betreffend die Stellung von Nationalsozialisten unter Polizeiaufsicht (NS-Polizeiaufsichts-VO.). StGBI, Stück 54, s. 369, Wien 1945.
- 1946
3. Gesetz vom 23. November 1945 über die Bereinigung von Schriftstücken wegen Aufhebung von aus sogenannten rassistischen Gründen erlassenen Vorschriften (Schriftstücke-Bereinigungsgesetz). BGBl, Stück 1, s. 2, Wien 1946.
6. Verfassungsgesetz vom 30. November 1945, betreffend die Anwendung des Gesetzes zum Schutze der persönlichen Freiheit vom 27. Oktober 1862, R. G. Bl. Nr. 87, in dem Verfahren vor dem Volksgericht. BGBl, Stück 2, s. 4, Wien 1946.
14. Bundesgesetz vom 21. Dezember 1945, betreffend die Einstellung von Strafverfahren und die Nachsicht von Strafen für Kämpfer gegen Nationalsozialismus und Faschismus. BGBl, Stück 4, s. 9, Wien 1946.
15. Bundesgesetz vom 21. Dezember 1945, womit ein Verbot des Tragens von Uniformen der deutschen Wehrmacht erlassen wird (Uniform-Verbotsgesetz). BGBl, Stück 4, s. 9, Wien 1946.
16. Verfassungsgesetz vom 16. November 1945 über die Änderung und Ergänzung des Verbotsgesetzes vom 8. Mai 1945, St. G. Bl. Nr. 13 (2. Verbotsgesetznovelle). BGBl, Stück 5, s. 11–12, Wien 1946.
20. Gesetz vom 16. November 1945 über die Einhebung einer Abgabe für die Registrierung gemäß § 4 des Verbotsgesetzes. BGBl, Stück 7, s. 15, Wien 1946.
24. Verordnung der Bundesregierung vom 24. Jänner 1946 über die Registrierung der Nationalsozialisten (4. Durchführungsverordnung zum Verbotsgesetz). BGBl, Stück 8, s. 17–18, Wien 1946.

66. Bundesgesetz vom 30. Jänner 1946 über die Rechtshilfe, die Auslieferung und Durchlieferung in Strafsachen, für die nach österreichischem Recht das Volksgericht zuständig wäre. BGBl, Stück 20, s. 68, Wien 1946.
79. Bundesgesetz vom 6. März 1946 über die Einstellung von Strafverfahren, die Nachsicht von Strafen und die Tilgung von Verurteilungen aus Anlaß der Befreiung Österreichs (Befreiungsmnestie). BGBl, Stück 24, s. 91–94, Wien 1946.
82. Verordnung des Bundesministeriums für Finanzen vom 30. März 1946 über die Einhebung einer Gebühr für die Registrierung gemäß §4 des Verbotsgesetzes. BGBl, Stück 25, s. 98, Wien 1946.
106. Bundesgesetz vom 15. Mai 1946 über die Nichtigerklärung von Rechtsgeschäften und sonstigen Rechts-handlungen, die während der deutschen Besetzung Österreichs erfolgt sind. BGBl, Stück 34, s. 141, Wien 1946.
124. Bundesgesetz vom 18. Juni 1946 über die erweiterte Anwendung des vereinfachten Verfahrens in Verbrechen- und Vergehensfällen. BGBl, Stück 40, s. 183, Wien 1946.
140. Bundesverfassungsgesetz vom 24. Juli 1946 über die Rechtshilfe, die Auslieferung und Durchlieferung in Strafsachen, für die nach österreichischem Recht das Volksgericht zuständig wäre. BGBl, Stück 46, s. 303, Wien 1946.
141. Bundesgesetz vom 24. Juli 1946 über die Anwendung der Todesstrafe und das Schwurgerichtsverfahren. BGBl, Stück 46, s. 303, Wien 1946.
177. Bundesverfassungsgesetz vom 24. Juli 1946, womit die Verbotsgesetznovelle vom 15. August 1945, St. G. Bl. Nr. 127, abgeändert wird. BGBl, Stück 54, s. 359, Wien 1946.
- 1947
25. Bundesverfassungsgesetz vom 6. Februar 1947 über die Behandlung der Nationalsozialisten (Nationalsozialistengesetz). BGBl, Stück 8, s. 277–303, Wien 1947.
45. Verordnung der Bundesregierung vom 18. Februar 1947 über die Sühneabgabe. BGBl, Stück 12, s. 329–330, Wien 1947.
64. Verordnung der Bundesregierung vom 10. März 1947 zur Durchführung des Verbotsgesetzes 1947. BGBl, Stück 17, s. 433–446, Wien 1947.
67. Bundesverfassungsgesetz vom 26. Februar 1947, womit das Volksgerichtsverfahrens- und Vermögensverfallsgesetz abgeändert wird. BGBl, Stück 19, s. 449, Wien 1947.
104. Bundesverfassungsgesetz vom 21. Mai 1947, womit die Geltungsdauer der Vorschriften über die Anwendung der Todesstrafe und das Schwurgerichtsverfahren vorübergehend verlängert wird. BGBl, Stück 27, s. 609, Wien 1947.
113. Bundesverfassungsgesetz vom 21. Mai 1947 zur Durchführung der Bestimmungen des Nationalsozialistengesetzes über die Ausübung von Berufen und den Betrieb von Unternehmungen durch minderbelastete Personen. BGBl, Stück 28, s. 627–628, Wien 1947.
119. Verordnung der Bundesregierung vom 13. Mai 1947 zur Durchführung der Bestimmungen des Nationalsozialistengesetzes, betreffend die Anforderung von Wohnungen. BGBl, Stück 28, s. 631–632, Wien 1947.
193. Bundesgesetz vom 2. Juli 1947 über die Zulässigkeit der gerichtlichen Geltendmachung verjährter Rechte. BGBl, Stück 40, s. 836, Wien 1947.
195. Bundesgesetz vom 3. Juli 1947, betreffend die Anhaltung staatsgefährlicher Nationalsozialisten in Lagern (Anhaltelagergesetz). BGBl, Stück 40, s. 842–845, Wien 1947.
198. Verordnung des Bundesministeriums für Justiz vom 23. Juli 1947 über die Wiederverlautbarung des Verfassungsgesetzes über Kriegsverbrechen und andere nationalsozialistische Untaten (Kriegsverbrechergesetz). BGBl, Stück 40, s. 850–853, Wien 1947.

213. *Verordnung des Bundesministeriums für Justiz vom 23. Juli 1947 über die Wiederverlautbarung des Verfassungsgesetzes über das Verfahren vor dem Volksgericht und den Verfall des Vermögens (Volksgerichtsverfahrens- und Vermögensverfallsgesetz)*. BGBl, Stück 43, s. 885–891, Wien 1947.

1948

70. *Bundesverfassungsgesetz vom 22. April 1948 über die vorzeitige Beendigung der im Nationalsozialistengesetz vorgesehenen Sühnfolgen für jugendliche Personen*. BGBl, Stück 16, s. 331, Wien 1948.

85. *Verordnung der Bundesregierung vom 18. Mai 1948 zur Durchführung des Verbotsgesetzes 1947 (Zweite Durchführungsverordnung zum Verbotsgesetz 1947)*. BGBl, Stück 19, s. 425–426, Wien 1948.

99. *Bundesverfassungsgesetz vom 21. April 1948 über die vorzeitige Beendigung der im Nationalsozialistengesetz vorgesehenen Sühnfolgen für minderbelastete Personen*. BGBl, Stück 22, s. 449, Wien 1948.

100. *Bundesverfassungsgesetz vom 12. Mai 1948, betreffend die Geltungsdauer der Vorschriften über die Anwendung der Todesstrafe und das Schwurgerichtsverfahren*. BGBl, Stück 23, s. 451, Wien 1948.

101. *Bundesgesetz vom 12. Mai 1948 über das außerordentliche Milderungsrecht des Schwurgerichtes bei den mit dem Tode bedrohten Verbrechen*. BGBl, Stück 23, s. 451–452, Wien 1948.

129. *Bundesgesetz vom 2. Juli 1948, womit das Bundesgesetz vom 2. Juli 1947, B. G. Bl. Nr. 193, über die Zulässigkeit der gerichtlichen Geltendmachungen verjährter Rechte abgeändert wird*. BGBl, Stück 30, s. 503, Wien 1948.

182. *Kundmachung des Bundeskanzleramtes vom 8. Juli 1948, betreffend die Aufhebung einer vom Verfassungsgerichtshof als gesetzwidrig erkannten Bestimmung einer Verordnung*. BGBl, Stück 38, s. 687, Wien 1948.

1949

106. *Bundesverfassungsgesetz vom 18. Mai 1949, betreffend die Geltungsdauer der Vorschriften über das Schwurgerichtsverfahren*. BGBl, Stück 24, s. 601, Wien 1949.

162. *Bundesverfassungsgesetz vom 13. Juli 1949 über die Streichung minderbelasteter Personen aus den Registrierungslisten*. BGBl, Stück 35, s. 787, Wien 1949.

1950

38. *Kundmachung des Bundeskanzleramtes vom 22. Dezember 1949, betreffend die teilweise Aufhebung einer als gesetzwidrig erkannten Bestimmung eines Rundschreibens des Bundeskanzleramtes zur Durchführung des Verbotsgesetzes 1947 durch den Verfassungsgerichtshof*. BGBl, Stück 7, s. 75, Wien 1950.

1952

128. *Bundesgesetz vom 25. Juni 1952 über die Aufhebung ehemals deutscher Rechtsvorschriften auf dem Gebiete der Rechtspflege*. BGBl, Stück 29, s. 424–426, Wien 1952.

157. *Bundesverfassungsgesetz vom 16. Juli 1952, womit das Volksgerichtsverfahrens- und Vermögensverfallsgesetz 1947, BGBl. Nr. 213, neuerlich abgeändert wird*. BGBl, Stück 34, s. 475, Wien 1952.

221. *Verordnung der Bundesregierung vom 11. November 1952, womit die Verordnung der Bundesregierung vom 10. März 1947, BGBl. Nr. 64, zur Durchführung des Verbotsgesetzes 1947, abgeändert wird*. BGBl, Stück 51, s. 603, Wien 1952.

1953

178. *Verordnung der Bundesregierung vom 13. November 1953 zur Durchführung des Bundesverfassungsgesetzes vom 17. Dezember 1951, BGBl. Nr. 159/1953, über die Befreiung der*

Spätbeimkehrer von der Verzeichnungs- und Sühnepflicht, die Einstellung von Strafverfahren und die Nachsicht von Strafen gegen solche Personen. BGBl, Stück 39, s. 977–978, Wien 1953.

1954

76. *Verordnung der Bundesregierung vom 16. März 1954, womit die Verordnung der Bundesregierung vom 10. März 1947, BGBl. Nr. 64, zur Durchführung des Verbotsgesetzes 1947 neuerlich abgeändert wird.* BGBl, Stück 17, s. 437–438, Wien 1954.

1955

57. *Bundesgesetz vom 31. März 1955 über eine Amnestie aus Anlaß der zehnten Wiederkehr des Tages, an dem die Unabhängigkeit Österreichs wiederhergestellt wurde (Amnestie 1955).* BGBl, Stück 19, s. 465–466, Wien 1955.

261. *Bundesverfassungsgesetz vom 6. Dezember 1955 über die Aufhebung des Bundesverfassungsgesetzes vom 24. Juli 1946, BGBl. Nr. 140, über die Rechtshilfe, die Auslieferung und Durchlieferung in Strafsachen, für die nach österreichischem Recht das Volksgericht zuständig wäre.* BGBl, Stück 71, s. 1453–1454, Wien 1955.

262. *Bundesgesetz vom 6. Dezember 1955 über die Aufhebung des Bundesgesetzes vom 30. Jänner 1946, BGBl. Nr. 66, über die Rechtshilfe, die Auslieferung und Durchlieferung in Strafsachen, für die nach österreichischem Recht das Volksgericht zuständig wäre.* BGBl, Stück 71, s. 1454, Wien 1955.

283. *Bundesgesetz vom 20. Dezember 1955 über die dienstrechtliche Maßnahmen für vom Nationalsozialistengesetz betroffene öffentliche Bedienstete.* BGBl, Stück 72, s. 1478–1479, Wien 1955.

285. *Bundesgesetz vom 20. Dezember 1955 über die Aufhebung der Volksgerichte und die Abndung der bisher diesen Gerichten zur Aburteilung zugewiesenen Verbrechen.* BGBl, Stück 72, s. 1479–1480, Wien 1955.

1956

24. *Bundesverfassungsgesetz vom 8. Feber 1956, womit staatsbürgerschaftsrechtliche Bestimmungen geändert werden.* BGBl, Stück 8, s. 291, Wien 1956.

155. *Bundesverfassungsgesetz vom 18. Juli 1956, womit Gruppen ehemaliger Nationalsozialisten in Ansehung der Strafe des Vermögensverfalls amnestiert werden (Vermögensverfallsamnestie).* BGBl, Stück 43, s. 1375–1378, Wien 1956.

1957

82. *Bundesverfassungsgesetz vom 14. März 1957, womit die Bestimmungen des Nationalsozialistengesetzes, BGBl. Nr. 25/1947, abgeändert oder aufgehoben werden (NS-Amnestie 1957).* BGBl, Stück 24, s. 607–616, Wien 1957.

83. *Bundesgesetz vom 14. März 1957 über die Amnestie für politische Straftaten (Amnestie 1957).* BGBl, Stück 24, s. 616–618, Wien 1957.

123. *Verordnung der Bundesregierung vom 4. Juni 1957 zur Durchführung der NS-Amnestie 1957.* BGBl, Stück 37, s. 772, Wien 1957.

Anotace

Práce srovnává charakter a průběh denacifikačního procesu, jak byl v prvním poválečném roce, od května 1945 do dubna 1946, v Rakousku prováděn v americké a sovětské okupační zóně. Jsou analyzovány představy a očekávání aktérů denacifikace, průběh procesu a problémy, jakož i jeho výsledky.

Abstract

The study deals with the process of denazification in Austria in the first post-war year (May 1945 – April 1946). The similarities and differences in the denazifications in both Soviet and American occupation zones are compared. Expectations of the actors of the denazification process, its course, problems and results are subject of the analysis.

Klíčová slova

denacifikace, Rakousko

Keywords

denazification, Austria

Název v AJ

Denazification process in Austria in the first post-war year